

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์ตลาดน้ำนครรังสิตให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน” นี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร วารสาร ตำรา บทความวิชาการ แนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากกระบวนการวิจัย ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.1.1 ความเป็นมาของตลาดน้ำ

2.1.2 ที่มาของตลาดน้ำนครรังสิต

2.1.3 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

2.1.4 ชุมชนกับการท่องเที่ยว

2.1.5 วัฒนธรรมกับการท่องเที่ยว

2.1.6 ความหมายและคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

2.1.7 แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และเชิงวัฒนธรรม

2.1.8 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาและอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.3 กรอบแนวความคิดการวิจัย

2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.1.1 ความเป็นมาของตลาดน้ำ

ความเป็นมาและความสำคัญของตลาด

สังคมมนุษย์มีระบบเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเองมาตั้งแต่อดีต แต่ละครอบครัวต่างผลิตพืชผลไว้บริโภคในครัวเรือนของตน อีกทั้งข้าวของเครื่องใช้ในครัวเรือนก็ทำได้ด้วยตัวเอง โดยอาศัยวัตถุดิบที่มีตามธรรมชาติเป็นหลัก แม้แต่เสื้อผ้าก็ทอขึ้นใช้เอง ต่อมา เมื่อสังคมพัฒนาขึ้น และคนสามารถผลิตพืชพันธุ์ธัญญาหาร ตลอดจนสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็น เมื่อปริมาณที่มากเกินกว่า

ความต้องการ หรือเหลือใช้ ก็นำผลผลิตส่วนเกินนั้นไปแลกเปลี่ยนกับสิ่งของ หรืออาหาร ที่ตนและครอบครัวไม่สามารถผลิตขึ้นมาได้ ซึ่งอาจเป็นการแลกเปลี่ยนระหว่างหมู่บ้าน หรือระหว่างเมือง ที่อยู่ห่างไกลออกไป หรือแม้กระทั่งอาจจะนำผลผลิตไปแลกเปลี่ยนด้วยตนเอง แหล่งซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าในยุคสมัยนั้น ซึ่งยังไม่เป็นสถานที่ที่แน่นอน

เมื่อสังคมเจริญขึ้น ได้พัฒนาสภาพและฐานะเป็นสังคมเมืองมีการใช้เงินตราแพร่หลายขึ้น ประกอบกับการค้าขายมีการขยายตัว ส่งผลให้ความต้องการสินค้าอุปโภค และบริโภคมีมากขึ้นตามไปด้วย จึงจำเป็นต้องมีแหล่งสำหรับซื้อขายสินค้าเหล่านั้น นั่นคือจุดเริ่มต้นของตลาด ซึ่งมักจะเป็นที่ที่คนในสังคม หรือชุมชนนั้นรู้จัก และสามารถเดินทางไปมาได้สะดวก อีกทั้งเป็นศูนย์กลางในการคมนาคม ทั้งทางบก และทางน้ำ ขนาดของตลาดจะใหญ่หรือเล็กนั้นขึ้นอยู่กับขนาดของชุมชนที่ตลาดตั้งอยู่ หรือปริมาณสินค้าที่นำมาวางขายในตลาดแห่งนั้น ๆ นอกจากนี้แล้ว ลักษณะของตลาดก็ยังขึ้นอยู่กับที่ตั้งถิ่นฐาน และสภาพแวดล้อมของชุมชนนั้น ๆ ด้วย เช่น ถ้าชุมชนใช้การคมนาคมทางน้ำเป็นสำคัญ ตลาดของชุมชนนั้น ก็เรียกว่า “ตลาดน้ำ” หรือถ้าใช้การคมนาคมทางบก ในการติดต่อค้าขาย ก็เรียกว่า “ตลาดบก” ตลาดจึงเป็นสถานที่ที่บ่งบอกถึงความเป็นวัฒนธรรม และความเป็นอยู่ของคนในสังคมอีกด้วย (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, 2556)

ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำ ซึ่งได้รับอิทธิพลของมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือและมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ ในหน้าฝนจึงมักเกิดภาวะน้ำหลาก และยังทำให้แม่น้ำลำคลองยกระดับสูงขึ้น บ้านเรือนและองค์ประกอบของชุมชนจึงต้องปรับให้เข้ากับสภาวะของธรรมชาติ โดยอยู่อาศัยในเรือนแพ หรือบ้านยกได้สูง การใช้เรือเป็นยานพาหนะ รวมถึงชุมชนที่อยู่ในบริเวณปากคลอง หรือที่ซึ่งเป็นจุดตัดของคลอง เป็นจุดที่มี “นัด” การมีนัด คือ การแลกเปลี่ยนผลผลิตทางเกษตรกรรมเพื่อการยังชีพ แต่เดิมนั้น นอกจากจะเรียกว่า “นัด” แล้ว ยังมีชื่ออื่นที่ถูกเรียกอีก เช่น “ตลาดเรือ” หรือ “ตลาดท้องน้ำ” จนในที่สุดกลายมาเป็น “ตลาดน้ำ”

วิถีชีวิตของคนไทยกับ “ตลาด” เป็นสิ่งที่แยกกันไม่ได้ การไปตลาด นอกจากเพื่อซื้อหาของกิน ของใช้แล้ว ยังเป็นการไปพบปะ พูดคุย ถามข่าวคราว ประหนึ่งเป็นการสมาคม และยังแสดงถึงสายสัมพันธ์ที่อบอุ่น เอื้อเฟื้อ มีน้ำใจแบบไทย ๆ ตลาดจึงเป็นสถานที่ที่ซึ่งหลายคนหวนกลับไปหลายๆ ครั้ง เพื่อเติมเต็มความสุขเล็กๆ ๆ ที่ไม่อาจลืมได้ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2552, น. 2) นอกจากนี้ ในสมัยสุโขทัยปรากฏข้อความในจารึกว่า “เบื้องดินนอนสุโขทัยนี้ มีตลาดปสาน มีพระอจนะ มีปราสาท มีป่าหมากพร้าว มีป่าหมากกลาง มีไร่ มีนา มีถิ่นฐาน มีบ้านใหญ่บ้านเล็ก” สืบเนื่องต่อกันมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา ก็ยังมีการเรียกตลาดว่า “ป่า” เช่น ป่าตะกั่วก็จะขายลูกแห และสิ่งที่ทำมาจากตะกั่ว ป่าผ้าไหมขายผ้าไหม ป่าสังคโลก ขายขามสังคโลก ป่าฟูกก็จะขายที่

นอนหมอนมุ้ง ป่ามะพร้าวชายมะพร้าว เป็นต้น แสดงให้เห็นว่าตลาดอยู่คู่คนไทยมานานแสนนานแล้ว ในยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์มีหลักฐานชัดเจนว่ามี “ตลาดน้ำ” หรือตลาดเรือ เกิดขึ้นตามลำคลองที่ขุดขึ้นมากมายเพื่อประโยชน์ทางเกษตรกรรม ซึ่งเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของชุมชนใหญ่ ๆ ชาวบ้านจะใช้เรือเป็นพาหนะนำสินค้ามาขายหรือบ้างก็สร้างเรือนแพเพื่อรับฝากขายสินค้านานาชนิด เช่น ย่านคลองบางปะกอก ท่าเตียน คลองมหานาคและวัดไทร ฯลฯ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2552, น. 3)

ปัจจุบันตลาดน้ำได้ถูกพัฒนาและใช้ประโยชน์จากเดิมเป็นสถานที่ซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ามาเป็นตลาดน้ำเพื่อการท่องเที่ยว และมีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงต่อมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งยังมีกิจกรรมต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นมาเพื่อให้ผู้ที่มาเที่ยวตลาดน้ำได้รับความเพลิดเพลินและมีชีวิตชีวา เช่น การขายสินค้าพื้นบ้าน และอาหารบนเรือ หรือแพริมน้ำ การล่องเรือเพื่อนำชมสถานที่สำคัญ ๆ และวิถีชีวิตริมน้ำ การถ่ายทอดศิลปะไทยในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ดนตรีไทย รำไทย เป็นต้น

ราตรี โด่งพัฒน์ (2543, น. 3) ได้ให้ความหมายของตลาดน้ำว่าหมายถึง แหล่งค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันในท้องน้ำโดยอาศัยเรือเป็นพาหนะ ซึ่งนอกจากจะเรียกตลาดน้ำแล้วยังมีชื่อเรียกกันว่าตลาดเรือหรือตลาดท้องน้ำ และในที่สุดก็กลายเป็นตลาดน้ำจนถึงปัจจุบัน ตลาดน้ำได้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของสายน้ำในวิถีชีวิตของคนไทยที่ดำเนินชีวิต และหาเลี้ยงชีพด้วยการเป็นเกษตรกรเป็นส่วนใหญ่ เพราะความสมบูรณ์ของดินและน้ำทำให้ได้ผลผลิตทางการเกษตรนำมาแลกเปลี่ยนซื้อขายกันทั้งยังมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในอดีตของคนไทย เนื่องจากสมัยก่อนการคมนาคมติดต่อกันนั้นจะใช้ลำน้ำเป็นเส้นทางสัญจรที่สำคัญ เส้นทางน้ำจึงมีบทบาทสำคัญแก่ชีวิตคนไทยในสมัยก่อนตลอดมา แสดงถึงวัฒนธรรมความเป็นอยู่อีกรูปแบบหนึ่งด้วย

ตลาดน้ำ นอกจากจะสะท้อนวิถีชีวิตวัฒนธรรมดังกล่าวแล้ว ยังมีความสำคัญทางด้านวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคมของผู้คนที่อาศัยอยู่บริเวณลุ่มน้ำภาคกลางที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยภาคกลางเป็นที่ตั้งของศูนย์กลางการปกครองอาณาจักรมาตั้งแต่อดีต ทั้งสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ ทำให้มีการแลกเปลี่ยนและรับเอาวัฒนธรรมของภูมิภาค ไปจนถึงต่างชาติต่างภาษาเข้ามาผสมผสานเกิดเป็นลักษณะวัฒนธรรมและประเพณีอันเป็นเอกลักษณ์ของภูมิภาค ด้านภูมิศาสตร์ของภาคกลางนั้นเป็นที่ราบกว้างใหญ่ มีแม่น้ำสายสำคัญ คือ แม่น้ำปิง วัง ยม น่าน ท่าจีน ป่าสัก แม่กลอง และเจ้าพระยา ไหลจากทิศเหนือลงสู่ทิศใต้ ก่อให้เกิดวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับแม่น้ำลำคลอง และการเกษตรกรรมที่อุดมสมบูรณ์ มีฝั่งตะวันออกเป็นพื้นที่แหลมยื่นออกไปในอ่าวไทย ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุม มีภูมิอากาศที่คล้ายคลึงกับภาคใต้ จังหวัดในกลุ่มวัฒนธรรมภาคกลางที่สัมพันธ์วิถีชีวิตสายน้ำนี้ประกอบด้วย จังหวัดอุตรดิตถ์ ตาก สุโขทัย พิษณุโลก กำแพงเพชร พิจิตร เพชรบูรณ์ นครสวรรค์ อุทัยธานี อ่างทอง ชัยนาท สิงห์บุรี สุพรรณบุรี เพชรบุรี กาญจนบุรี ลพบุรี

สระบุรี พระนครศรีอยุธยา กรุงเทพมหานคร ปทุมธานี นนทบุรี สมุทรปราการ สมุทรสาคร ราชบุรี นครปฐม ฉะเชิงเทรา เป็นต้น

ซึ่งตลาดน้ำที่เปิดตัวเพื่อการเป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งแรกของไทย คือ ตลาดน้ำวัดไทร แขวงบางขุนเทียน เขตจอมทอง กรุงเทพฯ ที่เป็นจุดรวมของผู้คนในการซื้อขายผลไม้ และพืชสวนที่ใส่เรือมาถ่ายขึ้นบกเพื่อการจำหน่ายและการขนส่งต่อไปทางรถไฟ ด้วยความแปลก โดดเด่น และเป็นสถานที่ที่มีทัศนียภาพทางวิถีไทยที่งดงาม ทำให้นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติมาเยี่ยมชมเป็นจำนวนมาก จนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงโด่งดังมากในช่วง พ.ศ. 2503-2513 แต่ระยะหลังได้เสื่อมความนิยมลงด้วยเหตุที่มีการสร้างถนนหลายสายขึ้นในเขตจอมทอง และการสัญจรไปมาของเรือหางยาวหรือเรือลากจูง ซึ่งมาจากมหาชัย ทำให้สินค้าและทรัพย์สินเกิดความเสียหาย การค้าขายและนักท่องเที่ยวจึงค่อย ๆ ททยอยหายไป ถึงแม้ทางราชการและองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ปัจจุบันเป็นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย) ได้พยายามส่งเสริมให้กลับมาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นที่นิยมเหมือนเช่นเดิม แต่ก็ไร้ผล ในที่สุดวิถีตลาดน้ำวัดไทรจึงค่อย ๆ หดหายไป

กระทั่งในช่วงปี พ.ศ. 2510 ได้มีบริษัทยาเที่ยวบางรายได้ทำการบุกเบิกพานักท่องเที่ยวมาเที่ยวยังตลาดน้ำดำเนินสะดวกในคลองลัดราชบุรี เพื่อเที่ยวชมวิถีไทยในพื้นที่ชนบทอันอุดมสมบูรณ์ของจังหวัดราชบุรี องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวจึงเริ่มหันมาแสวงหาตลาดน้ำแห่งใหม่เพื่อเป็นจุดสนใจแทนตลาดน้ำวัดไทร โดยเห็นว่าตลาดน้ำดำเนินสะดวกนั้นอยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นเมืองศูนย์กลางที่นักท่องเที่ยวมาหยุดพักก่อนจะเดินทางไปท่องเที่ยวยังพื้นที่ต่าง ๆ ในไทย จึงหันมาโฆษณาและประชาสัมพันธ์ตลาดแห่งนี้แทน ทำให้ตลาดน้ำดำเนินสะดวก ซึ่งแต่เดิมเคยเป็นตลาดนัดซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันระหว่างชาวบ้าน เริ่มกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีนักท่องเที่ยวเข้าไปเที่ยวมากขึ้น และเกิดการขยายตัวของกิจกรรมการท่องเที่ยวภายในตลาดน้ำดำเนินสะดวก

ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2520 บริษัทท่องเที่ยวต่างพานักท่องเที่ยวมุ่งมาชมตลาดน้ำดำเนินสะดวกมากกว่าเดิม จนชื่อตลาดน้ำดำเนินสะดวกมีชื่อเสียงก้องไปทั่วโลก แทนตลาดน้ำวัดไทรที่เคยมีชื่อเสียงโด่งดัง เมื่อการท่องเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวกรุ่งเรืองถึงขีดสุดก็เริ่มเกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มผู้ค้าขายสินค้าที่ระลึก ซึ่งส่วนใหญ่รับสินค้ามาจากแหล่งเดียวกัน แต่มีการตั้งราคาขายต่างกัน และความขัดแย้งระหว่างผู้ขายเรือบริการ ซึ่งมีการแย่งลูกค้ากัน ผลที่ตามมาก็คือ ตลาดน้ำดำเนินสะดวกที่คลองลัดราชบุรี เสื่อมความนิยมลง ในปี พ.ศ. 2525 และหมดสภาพไปในปี พ.ศ. 2527 ในขณะที่อีกแยกหนึ่งของคลองดำเนินสะดวก คือคลองต้นเข็มที่อยู่เยื้อง ๆ กัน ได้มีแม่ค้า พ่อค้า นำสินค้าไปขายกันมากขึ้นเรื่อย ๆ เพราะมีทำเลที่ตั้งที่ดีกว่า กล่าวคือ มีเส้นทาง

ลักษณะที่เหมาะสมกับการท่องเที่ยว ทั้งทางบกและทางน้ำ จนกลายมาเป็นตลาดน้ำดำเนินสะดวก ดังที่เห็นในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม เมื่อการคมนาคมถูกเปลี่ยนจากทางน้ำมาเป็นทางบก ทำให้ศูนย์กลางตลาดเปลี่ยนจากชุมชนตลาดน้ำมาเป็นชุมชนตลาดบก เลยทำให้ตลาดน้ำหลายแห่งสูญหายไป พร้อมกับการพัฒนาเมือง เนื่องจากการคมนาคมทางบกที่สะดวกจากการสร้างถนนที่เข้าถึงชุมชนตลาดน้ำ ทำให้วิถีชีวิตทางน้ำและริมน้ำเดิมต้องเปลี่ยนแปลงไป ทำให้เกิดการเสื่อมถอยทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม จนกระทั่งภายหลังได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2540 ซึ่งมีแนวคิดสำคัญในการกระจายการปกครองออกสู่ท้องถิ่น (decentralization) ซึ่งทำให้เกิดกระแสท้องถิ่นนิยมหรือท้องถิ่นภิวัตน์ (localization) ขึ้น ซึ่งสนับสนุนให้ภาคประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการชุมชนของตนเอง และเป็นการลดบทบาทของภาครัฐ (พัฒนา กิตติอาษา, 2546, น. 62) อีกทั้งกระแสดังกล่าวเกิดในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจ ดังนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ เทศบาล อบต. จึงได้ร่วมกับชุมชนจัดทำโครงการฟื้นฟูตลาดน้ำและตลาดริมน้ำ ตามแม่น้ำลำคลองในจังหวัดต่าง ๆ ทำให้มีการรวมตัวกันของคนในชุมชนเพื่อประสงค์จะอนุรักษ์วิถีชีวิตแบบเดิม จึงได้พยายามสร้างตลาดน้ำขึ้นมาอีกครั้ง

ข้อมูลเกี่ยวกับตลาดน้ำสำคัญ ๆ ในปี พ.ศ. 2552 ที่รวบรวมโดยสำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา กับแนวนโยบายในการผลักดันและพัฒนาตลาดน้ำในทุกภูมิภาคทั่วประเทศของภาครัฐต่อแนวทางในการพัฒนาและฟื้นฟูตลาดน้ำทั่วประเทศ เพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน และดึงดูดใจนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติ โดยจากการสำรวจ ประเมิน และคัดเลือกแหล่งท่องเที่ยวที่ต้องพัฒนาทั้งหมด 360 แหล่ง ตามโครงการสำรวจ ประเมิน และคัดเลือกแหล่งท่องเที่ยวที่ต้องพัฒนาโดยเร่งด่วน ปี พ.ศ. 2552 มีตลาดน้ำที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทั้งหมด 37 แห่งอยู่ในข่ายที่ต้องได้รับการพัฒนา โดยได้มีการจัดทำแผนพัฒนา ทั้งนี้ ตามพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีภารกิจโดยตรงในการส่งเสริมและพัฒนาท้องถิ่น รวมทั้งจัดสรรงบประมาณในการพัฒนาดังกล่าว และได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการกำหนดและดำเนินมาตรการต่าง ๆ สำหรับตลาดน้ำที่อยู่ภายใต้โครงการดังกล่าว ประกอบด้วย 1) ตลาดน้ำวัดนิมมานรดี ตั้งอยู่บริเวณชุมชนริมคลองภาษีเจริญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพฯ 2) ตลาดน้ำตลิ่งชัน บริเวณสำนักงานเขตตลิ่งชัน ถนนนิมพิล กรุงเทพฯ 3) ตลาดน้ำวัดสะพาน ตั้งอยู่ในวัดสะพาน กรุงเทพฯ 4) ตลาดน้ำคลองลัดมะยม ตั้งอยู่บริเวณถนนพุทธมณฑล สาย 1 เลี้ยวขวาไปทางบางระมาด กรุงเทพฯ 5) ตลาดน้ำวัดไทร ตั้งอยู่บริเวณคลองสนามชัย หน้าวัดไทร แขวงบางขุนเทียน กรุงเทพฯ 6) ตลาดน้ำเมืองรังสิต ตั้งอยู่บริเวณถนนรังสิต-

นครนายก ตำบลประจักษ์ไต้ย์ อำเภอนัญญบุรี จังหวัดปทุมธานี 7) ตลาดน้ำวัดแสงศิริธรรม ตั้งอยู่ย่าน
 ทำอิฐ ถนนรัตนาศิเบศร์ จังหวัดนนทบุรี 8) ตลาดน้ำบางน้ำผึ้ง ตั้งอยู่อำเภอพระประแดง จังหวัด
 สมุทรปราการ 9) ตลาดริมน้ำโบราณบางพลี ตั้งอยู่ริมคลองลำโรง อำเภอบางพลี จังหวัด
 สมุทรปราการ 10) ตลาดคลองสวนร้อยปี ตั้งอยู่บริเวณคลองประเวศน์บุรีรมย์ ในพื้นที่คาบเกี่ยว 2
 จังหวัด โดยมีคลองคั่นกลางคือ ตำบลเทพราช อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา และตำบลคลอง
 สวน อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ 11) ตลาดบ้านใหม่ ตั้งอยู่ตำบลบ้านใหม่ อำเภอเมือง
 จังหวัดฉะเชิงเทรา 12) ตลาดน้ำบางคล้า ตั้งอยู่บริเวณหน้าที่ว่าการอำเภอบางคล้า และสถานี
 ตำรวจภูธรบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา 13) ตลาดน้ำบ้านแพ้ว หรือตลาดน้ำหลักห้า ตั้งอยู่บริเวณ
 ปากคลองบัวน้อยติดกับคลองดำเนินสะดวก อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร 14) ตลาดน้ำท่าคา
 ตั้งอยู่ตำบลท่าคา อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม 15) ตลาดน้ำอัมพวา ตั้งอยู่ใกล้อุทยาน ร.2
 ใกล้วัดอัมพวันเจติยาราม จังหวัดสมุทรสงคราม 16) ตลาดน้ำดำเนินสะดวก หรือตลาดน้ำคลองลัด
 พลี จังหวัดราชบุรี 17) ตลาดน้ำคลองโพธิ์หัก ตั้งอยู่ตำบลประสาธสิทธิ์ อำเภอดำเนินสะดวก
 จังหวัดราชบุรี 18) ตลาดน้ำคลองต้นเข็ม ตั้งอยู่ติดถนนสุขาภิบาล 1 บริเวณท่าเรือพजरรม จังหวัด
 ราชบุรี 19) ตลาดน้ำดอนหวาย ตั้งอยู่ตำบลบางกระทึก หลังวัดดอนหวาย ดิตรีมแม่น้ำท่าจีน อำเภอ
 สามพราน จังหวัดนครปฐม 20) ตลาดน้ำลำพญา ตั้งอยู่บริเวณวัดลำพญา ริมแม่น้ำท่าจีน เป็นแพ
 ยาวประมาณ 200 เมตร อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม 21) ตลาดน้ำวัดกลางคูเวียง ตั้งอยู่ตำบล
 สัมปทวน อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม 22) ตลาดน้ำวัดบางพระ ตั้งอยู่ตำบลบางแก้วฟ้า
 อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม 23) ตลาดน้ำคลองจินดา ตั้งอยู่อำเภอ สามพราน จังหวัดนครปฐม
 24) ตลาดเก้าห้อง ตั้งอยู่อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี 25) ตลาดน้ำคลองแห ตั้งอยู่อำเภอ
 หาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 26) ตลาดน้ำตาปี ตั้งอยู่บริเวณริมเขื่อนแม่น้ำตาปี อำเภอเมือง จังหวัดสุ
 ราษฎร์ธานี 27) ตลาดริมน้ำวัดหัวกระบือ ตั้งอยู่เขตบางขุนเทียน กรุงเทพฯ 28) ตลาดริมคลอง
 ระแหง ตั้งอยู่ตำบลระแหง อำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี 29) ตลาดน้ำวัดบางหัวเสือ ตั้งอยู่
 ตำบลบางหัวเสือ อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ 30) ตลาดน้ำสี่ภาค พัทยา ตั้งอยู่เมือง
 พัทยา จังหวัดชลบุรี 31) ตลาดน้ำทุ่งขวัญ ตั้งอยู่วัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 32)
 ตลาดน้ำคลองสระบัว-ตลาดโก้งโค้ง ตั้งอยู่บ้านแสงโสม หมู่ 5 ถนนบางปะอิน วัดพนัญเชิง จังหวัด
 พระนครศรีอยุธยา 33) ตลาดน้ำบ้านน้ำเขียว ตั้งอยู่ห่างจากอำเภอเมืองตราด ไปตามเส้นทางสาย
 ตราด-แหลมงอบ จังหวัดตราด 34) สามชุกตลาดร้อยปี ตั้งอยู่ริมแม่น้ำสุพรรณ (แม่น้ำท่าจีน) ดิ
 ที่ว่าการอำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี 35) ตลาดคลองแดนระโนด ตั้งอยู่ในอำเภอรระโนด
 จังหวัดสงขลา 36) ตลาดน้ำบางนกแขวก ตั้งอยู่ในอำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม 37) ตลาด

น้ำบางน้อย ตั้งอยู่ปากคลองเชื่อมที่เชื่อมกับแม่น้ำแม่กลอง จังหวัดสมุทรสงคราม (มดิชนกรู๊ป, 2553)

ตลาดน้ำและตลาดริมน้ำดังกล่าวข้างต้น เป็นโครงการฟื้นฟูโดยองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นร่วมกับประชาชนในท้องถิ่น หรือ องค์กรในท้องถิ่น เช่น สภาวัฒนธรรม โครงการส่วนใหญ่มิวัตถุประสงค์ในการส่งเสริมเศรษฐกิจท้องถิ่นแก่นักท่องเที่ยว ดังนั้น ตลาดเหล่านี้จึงเปิดดำเนินการในวันหยุดสุดสัปดาห์และวันหยุดราชการอื่น ๆ เป็นตลาดเพื่อการท่องเที่ยวที่เล็งเห็นพฤติกรรมของคนไทยที่นิยมไปเที่ยว กิน และซื้อของ ดังนั้น ตลาดต่าง ๆ ที่ได้รับการฟื้นฟูเหล่านี้จึงปรับตัวโดยมีการขายอาหาร ขนม และเครื่องดื่ม จึงทำให้จำนวนนักท่องเที่ยวจึงมักคับคั่งในช่วงเที่ยงถึงบ่าย

การฟื้นฟูตลาดน้ำและตลาดริมน้ำขึ้นอยู่กับทรัพยากรของท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีโครงสร้างของตลาดริมน้ำเป็นทุนเดิม โดยในปัจจุบัน มักดำเนินการประชาสัมพันธ์มากขึ้น มีการจัดพิธีเปิดตลาด มีการจัดการแสดงทางวัฒนธรรมประกอบในช่วงเปิดตลาดเพื่อสร้างความสนใจ การฟื้นฟูตลาดริมน้ำ ทำให้อาคารร้านค้าริมน้ำเริ่มปรับตัวโดยให้บริการที่ตอบรับกับความต้องการของนักท่องเที่ยว เช่น การขายอาหาร ขนม ของที่ระลึก การนวด การพยากรณ์โชคชะตา ฯลฯ โดยอาศัยจุดแข็งของทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น และความสามารถในการประกอบอาหาร นอกจากนี้ ยังทำให้ผู้อยู่อาศัยปรับปรุงสภาพอาคารให้ดีขึ้น มีการตกแต่งให้เข้ากับแนวอนุรักษ์ ได้แก่ ตลาดบ้านใหม่ ตลาดบางน้อย ตลาดคลองสวน เป็นต้น (ศิริวรรณ ศิลาพัชรนันท์, 2553)

2.1.2 ที่มาของตลาดน้ำนครังสิต

2.1.2.1 จุดเริ่มต้นแห่งคลองน้ำ และประวัติเมืองชัยบุรี

อำเภอชัยบุรี เดิมชื่ออำเภอรังสิต อยู่ในเขตพระมหานคร ในบริเวณซึ่งเรียกว่า "ทุ่งหลวง" ขึ้นอยู่กับมณฑลกรุงเทพฯ กระทรวงโยธาธิการ ทุ่งหลวงดังกล่าวนี้เป็นพงรชัญ ส่วนที่ดินอุดมดี แต่ขาดน้ำ โดยเหตุที่ไม่มีลำคลองไหลผ่าน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริที่จะแก้ไขเกลือที่ดินในทุ่งหลวงให้เกิดประโยชน์แก่ประชาราษฎร์ด้วยการที่จะมีคลองขึ้นในบริเวณทุ่งนี้ เมื่อมีผู้ทราบกระแสพระราชดำริ จึงได้ชักชวนกันเข้าเป็นบริษัทขุดคลองชื่อ "บริษัทขุดคลองและกุณาสยาม" แล้วขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตขุดคลองในทุ่งนี้

ภาพที่ 2.1 พระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ณ ที่ว่าการเมืองร้อยเอ็ด ภาาจาก: <http://www.rangsit.org/linkrangsit.php>

บริษัทขุดคลองและคูนาสยาม ได้ลงมือขุดคลองตั้งแต่ พ.ศ. 2433 เป็นต้นมา โดยมีพระบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ เป็นประธาน อำนวยการ ม.ร.ว.สุขพรรณ สนิทวงศ์ เป็นผู้ช่วย เมื่อเสร็จแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานนามว่า "คลองรังสิตประยูรศักดิ์" คลองนี้เริ่มขุดจากริมน้ำเจ้าพระยาที่ตำบลบ้านใหม่ อำเภอเมืองปทุมธานี ตรงไปทางทิศตะวันออกถึงเขตจังหวัดนครนายก ทั้งสองฝั่งคลองรังสิตประยูรศักดิ์ มีคลองซอยห่างกันประมาณ 60 เส้น จากคลองที่ 1-17 จึงทำให้น้ำซึ่งไหลมาจากภูเขาบรรทัดผ่านคลองรังสิต และคลองซอย ทำให้บังเกิดประโยชน์ทางกสิกรรมแก่ชาวไร่ชาวนาในแถบนี้เป็นอย่างยิ่ง เป็นเหตุให้ท้องที่แถบนี้เจริญขึ้น กลายเป็นแหล่งชุมนุมหนาแน่นตามลำดับ

ภาพที่ 2.2 คลองรังสิตประยูรศักดิ์สมัยก่อน ภาาจาก: <http://www.rangsit.org/linkrangsit.php>

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชปณิธานอันแน่วแน่ที่จะพัฒนา
 ท่งหลวงแถบนี้ให้เจริญก้าวหน้าในอนาคต จึงได้เสด็จเปิดเมืองชัยภูมิด้วยพระองค์เอง ปรากฏ
 ตามหลักฐานในหนังสือราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 19 หน้า 1028 สรุปโดยสังเขป ดังนี้ "ที่เมืองชัยภูมิ
 บุรีได้มีการสร้างสถานที่ราชการต่าง ๆ อาทิ ที่ว่าการ เมือง ศาล เรือนจำ โรงพักพลตระเวน
 (สถานีตำรวจ) บ้านพักผู้ว่าราชการเมือง เป็นต้น เสร็จเรียบร้อยแล้ว พ.ท.พระฤทธิจักรกัจจกร ก็ได้
 เตรียมตกแต่งบริเวณสถานที่ด้วยต้นไม้รวงข้าว โคมไฟ ตั้งปราสาท ด้วยฟางข้าวประดับด้วย
 ราชวัตรนัทรชน (ข้าว) เป็นทิวแถวตลอดสองข้างทาง ตั้งแต่สะพานทำน่าน้ำหน้าเมือง และสถานที่อื่นๆ
 ตลอดคลองรังสิตประยูรศักดิ์ ก็มีการประดับประดาด้วยราชวัตรนัทรชน (ธงช้าง) ต้นไม้ โคมไฟ
 ตลอดเป็นระยะ ๆ ตั้งแต่สะพานหน้าเมืองจนถึงสถานีรถไฟรังสิตคูกรีกครั้นและสวยงาม "ครั้นถึง
 วันที่ 13 มีนาคม 2445 เวลาเช้า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องแบบทหารเต็ม
 ยศ พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช (รัชกาลที่ 7) และพระบรมวงศานุวงศ์ เสด็จ โดยพระที่นั่ง
 จากวังสวนดุสิตถึงสถานีรถไฟสามเสน ประทับรถพระที่นั่งโดยมีรถไฟใช้ฝักรถพระที่นั่งออก
 จากสถานีรถไฟสามเสนประมาณ โมงเศษ ถึงสถานีรถไฟคลองรังสิต เวลาเช้า 2 โมงเศษ ณ ที่นั้น มี
 พ่อค้าประชาชนทั้งเมืองปทุมธานีและเมืองชัยภูมิมารับเสด็จกันอย่างล้นหลาม พ.ท.พระฤทธิจักร
 กัจจกร ผู้ว่าราชการเมืองชัยภูมิ ได้อันเชิญดอกไม้ธูปเทียนและเครื่องสักการบูชาทูลเกล้าถวายเชิญ
 เสด็จเข้าสู่เมืองชัยภูมิโดยเรือพระที่นั่งชื่อ "สมจิตรหวัง" โดยมีเรือกลไฟลากจูงเรือพระที่นั่งถึง
 เมืองชัยภูมิเวลาประมาณ 4 โมงเศษ ในระยะทาง 368 เส้น เมื่อเรือพระที่นั่งเทียบทำน่าน้ำเมืองแล้ว
 ณ ที่นั้น ได้มีข้าราชการในมณฑลกรุงเทพฯ และหัวเมืองตลอดทั้งพ่อค้าประชาชนมารอรับเสด็จ
 อย่างคับคั่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นจากเรือพระที่นั่งพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์
 พระราชดำเนินไปประทับ ณ ที่ว่าการเมือง ประทับ ณ ห้องเจริญพระพุทธรณ์มีพระราชดำรัส
 กับพระเถระผู้ใหญ่ คือ พระศาสนโสภณครุหนึ่ง แล้วทรงจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัยและทรงศีล
 เวลาประมาณ 4 โมงเศษ ได้พระฤกษ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับที่พระราชบัลลังก์ พ.ท.
 พระฤทธิจักรกัจจกร กราบทูลเกล้าถวายชัยมงคลในการที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเมือง
 เสร็จแล้ว นำคำถวายรายงานชัยมงคลพร้อมด้วยประวัติเมืองบรรจุหีบทองคำลงยาราชาวดีซึ่งบรรดา
 ข้าราชการได้พร้อมใจกันทำขึ้นทูลเกล้าถวาย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสตอบ
 เสร็จแล้วเสด็จออกที่ว่าการเมือง ทรงชักเชือกเปิดแพรคลุมป้ายชื่อเมืองพระสงฆ์สวดชัยมงคล
 คาถา ทหารกองเกียรติยศบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี ประโคมแตรสังข์ ฆ้องชัยพิณพาทย์ และ
 ได้ชักธงประจำเมืองขึ้นสู่ยอดเสา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวออกให้ข้าราชการ พ่อค้า ประชาชน
 ฝ้าชมพระบารมี พ.ท.พระฤทธิจักรกัจจกร ผู้ว่าราชการเมือง พร้อมด้วยกรรมการในเมืองนี้ได้ทูลเกล้า

ถวายนามพ่อค้าและราษฎรที่ถวายข้าว ในกรณีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานสัญญาบัตรและเครื่องราชอิสริยาภรณ์ และเหรียญแก่ข้าราชการและกำนัน เสร็จแล้วเสด็จทอดพระเนตรห้องต่าง ๆ ของศาลาว่าราชการเมือง และสถานที่ราชการต่างๆ เช่น โรงพักพลตระเวน (สถานีตำรวจ) ศาล และโรงพิพิธภัณฑสถาน ซึ่งประดับประดาด้วยต้นข้าว และเครื่องจับปลาชนิดต่าง ๆ เสร็จแล้วเสด็จขึ้นประทับที่บ้านผู้ว่าราชการเมืองชั้นบน ทรงเปลี่ยนเครื่องทรงออกเป็นเครื่องทรงธรรมดา และเสวยพระกระยาหารกลางวัน พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ส่วนข้าราชการเลี้ยงกันบริเวณรอบ ๆ บ้านพักผู้ว่าราชการเมืองพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทอดพระเนตรการแข่งม้า เวลาบ่าย 3 โมงเศษ เสด็จออกพระราชทานแจกเสมาแก่เด็กและประชาชนที่เฝ้าคอย เสร็จแล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับประทับเรือพระที่นั่งผ่านวัดมุลจินดาราม หยุดเรือพระที่นั่งที่สะพานหน้าวัดมุลจินดาราม เสด็จพระราชดำเนินประทับในพระอุโบสถพระปฏิบัติราชประสงค์อ่านคำกราบบังคมทูลที่ได้ทรงพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงพระราชทานวิสุงคามสีมาเสร็จแล้วทรงปิดทองศิลาณิมิตต์สำหรับชื่ออำเภอธัญบุรี ที่ใช้ "ญ" ตัวเดียวนั้น ใช้ตามประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ลงวันที่ 1 มิถุนายน 2510 ให้เขียนชื่ออำเภอธัญบุรี มี "ญ" ตัวเดียว เพื่อให้เป็นไปตามประกาศของราชบัณฑิตยสถาน ในเรื่องการเขียนชื่ออำเภอต่างๆ (เดิมอำเภอธัญบุรีมี "ญ" สองตัว) โดยคำว่า "ธัญบุรี" หมายถึง "เมืองแห่งข้าว" เป็นพระนามพระราชทาน เพื่อให้สอดคล้องกับ เมืองมินบุรี (เขตมินบุรี ในปัจจุบัน) ที่หมายถึง "เมืองแห่งปลา" เมืองธัญบุรี แต่เดิมมีเขตการปกครอง 4 อำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอลำลูกกา อำเภอคลองหลวง และอำเภอหนองเสือ เมืองธัญบุรี ดำรงสภาพเป็นอยู่นานถึง 31 ปี จากนั้นทางรัฐบาลได้ยุบเมืองธัญบุรีไปขึ้นกับจังหวัดปทุมธานี เมื่อ พ.ศ.2475 มีฐานะเป็นอำเภอขึ้นเอกขึ้นกับจังหวัดปทุมธานี จวบจนปัจจุบัน (เทศบาลนครรังสิต, 2554)

2.1.2.2 ข้อมูลพื้นฐานเทศบาลนครรังสิต

วิสัยทัศน์ “สร้างเทศบาลนครรังสิตให้เป็นชุมชนน่าอยู่ มุ่งสู่สังคมแห่งความสุข”

คำขวัญเทศบาลนครรังสิต “อมตะกัวยืดวเรื่อ งามเหลือดอกบัวบาน ดำนานเรือพาย ท้องถิ่น แดนดินถิ่นคนดี”

ปณิธาน “เทศบาลนครรังสิต เป็นเมืองน่าอยู่ มีสภาพแวดล้อมที่สะอาด สวยงาม ประชาชนมีความสามัคคีกัน เอื้ออาทรต่อกัน มีคุณภาพชีวิตที่ดี สามารถพึ่งตนเองได้และชุมชนมีความเข้มแข็ง”

เป้าหมายท่องเที่ยวชุมชนนครรังสิต

ในมิติของวิถีชุมชน สังคม และวัฒนธรรมที่ยั่งยืน

1) ต้องการให้เป็นแหล่งเรียนรู้วิถีชีวิตธรรมชาติเหมือนเดิม ขยายภูมิปัญญาท้องถิ่น

2) ให้เทศบาลนครรังสิตเป็นเทศบาลที่นำมาท่องเที่ยว ผู้คนนึกถึงในสิ่งสวยงาม มีวัฒนธรรมและมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมที่โดดเด่นเมื่อมาเมืองรังสิต

3) ให้เป็นจุดศูนย์รวมแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิถีชุมชน สวยงาม ปลอดภัย สะอาด ประชาชนมีความรู้ มีการศึกษาที่เท่าเทียมกัน

ในมิติของเศรษฐกิจ/นักท่องเที่ยว

1) เป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อสุขภาพ จะต้องมียักษ์เทศก์ (Medical and Treatment center)
2) ให้มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวมากขึ้นทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ แหล่งท่องเที่ยวเป็นที่รู้จัก เพื่อสร้างรายได้ให้เกิดภายในครัวเรือน และรายได้ชุมชนให้สามารถเลี้ยงครอบครัวได้ โดยไม่ต้องกู้ยืมเงินนอกระบบ

3) มีตลาดน้ำชุมชนที่ยั่งยืน และเป็นเอกลักษณ์ของนครรังสิต

ในมิติของสิ่งแวดล้อม

1) เป็นเมืองท่องเที่ยวสีเขียว
2) เป็นแหล่งท่องเที่ยวสีเขียว
3) เป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ยั่งยืน
4) เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถนำพลังงานมาใช้หมุนเวียนได้
5) ทำให้ตลาดน้ำเมืองรังสิตเป็นตลาดน้ำวิถีชุมชน และเป็นที่รู้จักเหมือนตลาดน้ำดำเนินสะดวก ตลาดน้ำอัมพวา และตลาดน้ำตลิ่งชัน และมีสภาพแวดล้อมที่ดีอย่างยั่งยืน

เทศบาลนครรังสิต เดิมคือเทศบาลตำบลประชาธิปไตย โดยเทศบาลตำบลประชาธิปไตย ยกฐานะมาจากสุขาภิบาล เมื่อ พ.ศ. 2537 ตามพระราชกฤษฎีกา เล่มที่ 111 ตอนที่ 49 ลงวันที่ 2 พฤศจิกายน 2537 มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 2 ธันวาคม 2537 เป็นต้นมา มีเขตปกครองครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดของตำบลประชาธิปไตยจำนวน 6 หมู่บ้าน ซึ่งตำบลประชาธิปไตยนั้นเดิมชื่อ ตำบลบึงทะเลสาบ ขึ้นอยู่กับกาปกครองของเมืองธัญบุรี (เมืองธัญบุรี จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 13 มีนาคม 2445) ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2475 ได้ยุบเป็นอำเภอธัญบุรีขึ้นกับจังหวัดปทุมธานี ในส่วนของการเปลี่ยนชื่อจากตำบลบึงทะเลสาบเป็นตำบลประชาธิปไตยนั้นยังหาหลักฐานไม่พบ แต่จากการตรวจสอบหลักฐานการออกโฉนดที่ดินจากสำนักงานที่ดินจังหวัดปทุมธานี (สาขาธัญบุรี) การออกโฉนดครั้งแรกตั้งแต่วันที่ 1 ธันวาคม 1911 เป็นต้นมา ใช้ชื่อตำบลว่า "บึงทะเลสาบ" ตลอดมาจนถึงปี พ.ศ. 2499 ออกโฉนดใช้ชื่อตำบลว่า "ประชาธิปไตย" และต่อมาในภายหลังเมื่อเทศบาลตำบลประชาธิปไตยมีความเจริญเติบโตในด้านต่าง ๆ มากขึ้น ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง จึงได้รับการจัดตั้งเป็นเทศบาลเมืองและเปลี่ยนชื่อเป็น "รังสิต" เพื่อให้ตรงกับชื่อที่เป็นที่รู้จักโดยทั่วไปไม่เกิดความสับสนในการติดต่อราชการและเป็นไปตามเจตนารมณ์ของประชาชนในท้องถิ่น โดยเทศบาลนครรังสิตได้รับการ

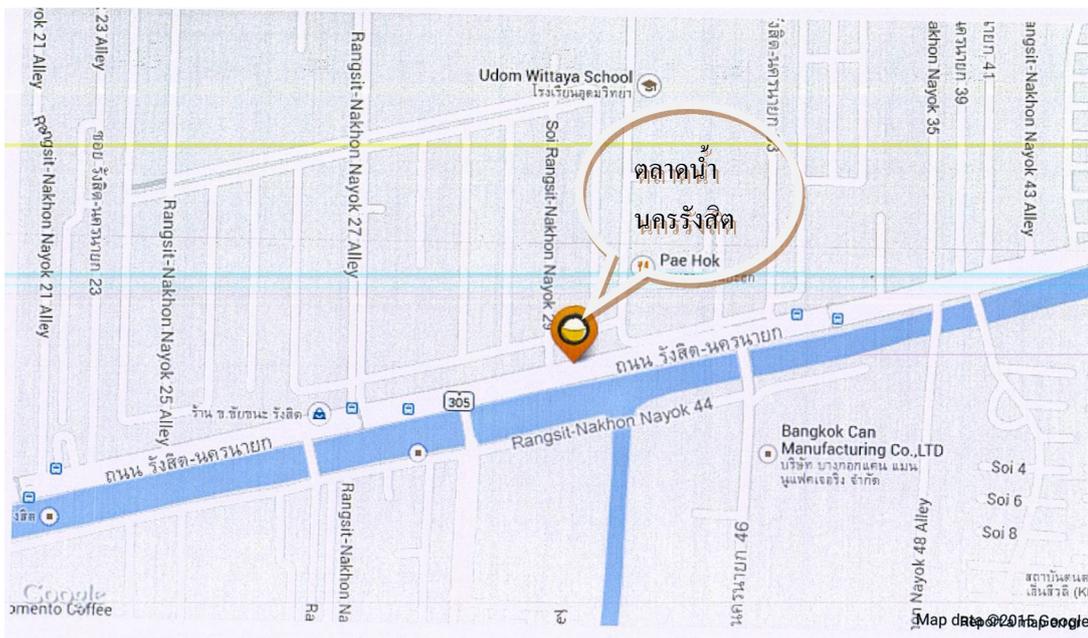
จัดตั้งและเปลี่ยนชื่อตามพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งเทศบาลเมืองรังสิต พ.ศ. 2546 ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 120 ตอนที่ 36 ก ลงวันที่ 1 พฤษภาคม 2546 มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 2 พฤษภาคม 2546 และได้เปลี่ยนแปลงฐานะเป็นเทศบาลนครรังสิต มีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 29 เมษายน 2554 เป็นต้นไป

ภาพที่ 2.3 คดวงตราเทศบาลนครรังสิต ภาพจาก: <http://www.rangsit.org/linkrangsit.php>

สัญลักษณ์ดวงตราเทศบาลนครรังสิตเป็นรูปวงกลม พื้นแดงขอบด้านนอกสีแดง ตัดลายเส้นสีเหลือง ขอบด้านบนมีตัวอักษรสีเหลืองเขียนคำว่า "เทศบาลนครรังสิต" ขอบล่างมีตัวอักษรสีเหลืองเขียนคำว่า "จังหวัดปทุมธานี" ด้านซ้ายและด้านขวาของขอบมีรวงข้าว แสดงให้เห็นว่าจังหวัดปทุมธานี เป็นแห่งเพาะปลูกข้าวสายพันธุ์ดี ที่ได้รับการยอมรับโดยทั่วกัน ภายในวงกลมประกอบด้วยภาพ ควายป่า ช้าง เสือ และสมัน ซึ่งเป็นสัตว์ที่เคยปรากฏให้เห็นในครั้งอดีตในเขตทุ่งหลวงรังสิต ภาพสวนส้ม ถ้วยเตี๋ยวเรือ พานิชกรรม ห้างสรรพสินค้า และตึกสำนักงานเทศบาลนครรังสิต สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนรังสิตตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

2.1.2.3 ตลาดน้ำนครรังสิต

ภาพที่ 2.4 บริเวณพื้นที่ตลาดน้ำนครรังสิต เขตเทศบาลนครรังสิต ภาพจาก: <http://maps.google.co.th/maps/place/>

ตลาดน้ำนครรังสิตตั้งอยู่ริมคลองรังสิตประยูรศักดิ์ คลอง 1 (ชาวบ้านและคนทั่วไปนิยมเรียกกันสั้นๆ ว่า “ตลาดน้ำรังสิต”) ถนนรังสิต-นครนายก ตำบลประชาธิปัตย์ อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี เดิมมีชื่อว่าตลาดน้ำเมืองรังสิต เป็นตลาดน้ำแห่งแรกริมคลองรังสิตประยูรศักดิ์ โดยคลองรังสิตประยูรศักดิ์นี้มีความสำคัญและผูกพันเปรียบเสมือนสายโลหิตหล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนและพืชพันธุ์ใหญ่น้อย ก่อเกิดเรื่องราววิถีชีวิตสายน้ำของผู้คนในท้องถิ่นที่อาศัยอยู่ยังที่แห่งนี้มาช้านาน จากบรรพบุรุษตกทอดถึงลูกหลานรุ่นแล้วรุ่นเล่า คลองรังสิตประยูรศักดิ์ได้เอื้อประโยชน์ทั้งการอุปโภค บริโภค การเกษตรกรรม คมนาคม ขนส่ง ค้าขาย และเกี่ยวโยงถึงเรื่องราวทางด้านประวัติศาสตร์ สังคม ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น ปัจจุบันเมื่อมีการรุกคืบของความเจริญเมืองทางด้านอุตสาหกรรม ผนวกกับการเบียดแทรกแห่งพลวัตการพัฒนาเมืองหลวงออกสู่รอบด้านของเขตปริมณฑล ยังผลให้เกิดการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานผู้คนกระจายออกสู่พื้นที่รอบด้านรวมถึงปริมณฑลด้านทิศเหนือบริเวณสองฝั่งคลองรังสิต ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ ภูมิปัญญาดั้งเดิมของคนพื้นถิ่น หน่วยงานภาครัฐโดยองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น คือ เทศบาลเมืองรังสิต (เดิมมีฐานะเป็นเทศบาลเมือง) อบต. และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เกรงว่าสิ่งที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ของท้องถิ่นอาจถูกกลืนหายไปในที่สุด จึงได้ตระหนักถึงความสำคัญในการที่จะร่วมกันอนุรักษ์สายน้ำคลองวัฒนธรรมนี้ จึงได้มีการริเริ่ม โครงการที่เกี่ยวกับการปรับปรุงภูมิทัศน์และ

รักษาความสะอาด ตลอดจนส่งเสริมวัฒนธรรมอันเกี่ยวกับสายน้ำขึ้น อาทิเช่น การแข่งขันเรือพาย ประเพณีชิงถ้วยพระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และได้ริเริ่มโครงการตลาดน้ำริมคลองรังสิต เพื่อเป็นการพัฒนาและส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของชาวรังสิตตลอดจนผู้สัญจรไปมา และเพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น อาหารพื้นบ้าน พัฒนาเศรษฐกิจชุมชนให้เกิดการกระจายรายได้ ส่งเสริมสินค้าโอท็อป (OTOP) ในชุมชน โดยหวังที่จะปลูกจิตสำนึกภักดีตระหนักในคุณค่าและความผูกพันของชุมชนท้องถิ่นที่มีต่อคลองรังสิตให้แน่นแฟ้น และร่วมช่วยกันอนุรักษ์คลองวัฒนธรรมให้เกิดความยั่งยืน

ในการสร้างตลาดน้ำเมืองรังสิตดังกล่าว เทศบาลเมืองรังสิตในสมัยนั้น นำโดยนายเดชากลั่นกุสม นายกเทศมนตรีเทศบาลเมืองรังสิต อ.ธัญบุรี จ.ปทุมธานี ได้ใช้งบประมาณ 20 ล้านบาท สร้างตลาดน้ำ เพื่อพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติให้เข้ามาเที่ยวและจับจ่ายใช้สอย เพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชนในพื้นที่ เนื่องจากได้เล็งเห็นถึงศักยภาพของทรัพยากรการท่องเที่ยวว่ามีความพร้อมต่อการที่จะพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หวังให้ตลาดน้ำแห่งนี้เป็นแหล่งรวมอาหารขึ้นชื่อรสชาติดีของจังหวัดปทุมธานี อีกทั้งเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชนโดยทั่วไป รวมถึงได้มีการดำเนินการจัดการแสดงนิทรรศการเกี่ยวกับเสด็จพระราชดำเนินเพื่อทรงเปิดศาลาว่าการ “เมืองธัญบุรี” ขององค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงริเริ่มให้มีการขุดคลองรังสิต ประยูรศักดิ์ขึ้นมา และยังนำเสนอประวัติความเป็นมาของคลองรังสิตประยูรศักดิ์ และวิถีชีวิตของชาวคลองรังสิต อันเป็นการน้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณที่มีอย่างมหาศาลต่อประชาชนชาวไทย นอกจากนี้ ยังได้ดำเนินการสืบสานเรื่องราวตำนานกัวยเตี้ยเรือรังสิต ที่มีชื่อเสียงไปทั่วประเทศ มีการจัดสถานที่ให้ประชาชนนำสินค้าพื้นเมืองต่าง ๆ ที่ผลิตขึ้นมา เช่น อาหารพื้นเมืองหลากชนิด ขนมที่ขึ้นชื่อของจังหวัด รวมทั้งสินค้าโอท็อป (OTOP) ต่าง ๆ ที่มีชื่อเสียงของจังหวัดปทุมธานี เพื่อให้ประชาชนทั่วไปได้ซื้อหาเป็นของขวัญของฝาก นอกจากนี้ ผู้บริหารตลาดน้ำได้วางเป้าหมายที่สำคัญ คือ เพื่อให้ประชาชนมีรายได้จากการผลิตสินค้าออกมาจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยว อันเป็นการสร้างและส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับชุมชนท้องถิ่น โดยเห็นว่า เมื่อประชาชนมีรายได้ มีอาชีพที่สุจริต ปัญหาต่าง ๆ ทั้งทางด้านสังคมและปัญหาอาชญากรรมก็จะลดน้อยและหมดไปในที่สุด

ด้านการจัดพื้นที่ตลาดน้ำเมืองรังสิตนั้น ใช้พื้นที่บริเวณคลองรังสิตประยูรศักดิ์ช่วงสะพานแดง โดยจัดสร้างเป็นแพศาลาทรงไทย ลอยอยู่ในคลองรังสิตประยูรศักดิ์ทั้งหมด 11 ศาลา เปิดให้มีพ่อค้าแม่ค้าเข้ามาจับจองพื้นที่ในการขายสินค้าของตนเองได้อย่างเต็มที่ ซึ่งในระยะแรกนั้นมีพ่อค้าแม่ค้ามาลงชื่อและนำสินค้าเข้ามาจำหน่ายกันเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในช่วงวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ หรือวันหยุดราชการ มีประชาชนจำนวนมากเดินทางมาท่องเที่ยวและจับจ่ายซื้อหา

สินค้าอย่างเนืองแน่น เพราะการเดินทางเข้ามายังแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสะดวก ตลาดน้ำเมืองรังสิต เปิดอย่างเป็นทางการเมื่อ วันที่ 13 มีนาคม 2552 ภายหลังได้เปลี่ยนชื่อเป็น “ตลาดน้ำนครรังสิต” ในปี พ.ศ. 2554 (เทศบาลนครรังสิต, 2554)

2.1.3 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

2.1.3.1 ความหมายของการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยว เป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์กับการเดินทาง ถ้าหากว่าไม่มีการเดินทางเกิดขึ้นกิจกรรมการท่องเที่ยวก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ มีผู้เชี่ยวชาญให้นิยามของการท่องเที่ยวไว้เป็นจำนวนมาก เช่น องค์การสหประชาชาติ (United Nations) ที่ได้จัดประชุมว่าด้วยการเดินทางและการท่องเที่ยวระหว่างประเทศที่กรุงโรม ประเทศอิตาลี เมื่อปี พ.ศ.2506 ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า การเดินทางที่จัดเป็นการท่องเที่ยวจะต้องมีคุณลักษณะ ดังต่อไปนี้

- 1) เป็นการเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว
- 2) เป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจ โดยมีได้ถูกบังคับหรือเพื่อรับสินจ้าง
- 3) เป็นการเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใดๆก็ตาม ที่ไม่ใช่เพื่อไปประกอบอาชีพ หรือ ไปอยู่ประจำอาจจะเป็นเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ เพื่อการศึกษา (ระยะสั้น) เพื่อการกีฬาและความบันเทิง เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า จากนิยามของคำว่า การท่องเที่ยว จะพบว่า การท่องเที่ยวสัมพันธ์กับการเดินทางมีความสัมพันธ์กับการท่องเที่ยว ถ้าไม่มีการเดินทางก็ไม่มีการท่องเที่ยว แต่การเดินทางอาจไม่ใช่การท่องเที่ยวก็ได้ ถ้าหากว่าการเดินทางอยู่ในเงื่อนไข ดังต่อไปนี้

- 1) เป็นการเดินทางเพื่อประกอบอาชีพ หรือประกอบธุรกิจใดธุรกิจหนึ่งในต่างประเทศ หรือประเทศที่เดินทางไป

- 2) เป็นการเดินทางโดยตั้งใจเข้าไปตั้งถิ่นฐานอย่างถาวรในประเทศที่เดินทางไป
- นิคม จารุมณี (2535) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวว่า เป็นการเดินทางจากสถานที่อยู่อาศัยประจำไปยังสถานที่อื่น ๆ เป็นการชั่วคราว เป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจ มีได้ถูกบังคับ และเป็นการเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใด ๆ ก็ตาม แต่มิใช่เดินทางเพื่อไปประกอบอาชีพหรือหารายได้ ซึ่งสอดคล้องกับ วรรณ วลัยวานิช (2539) และปรีชา แดงโรจน์ (2544) ที่ได้อ้างอิงนิยามของการท่องเที่ยวขององค์การสหประชาชาติ ในการประชุมว่าด้วยการเดินทางและการท่องเที่ยวระหว่างประเทศที่กรุงโรม ประเทศอิตาลี เมื่อปี พ.ศ.2506 ดังกล่าวข้างต้น

ในพจนานุกรม Webster's Third New International Dictionary ได้ให้ความหมายของคำว่า Tourism หรือ การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางเพื่อสราญใจ การบริหารงานธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยว ส่วน Tourist หมายถึง นักท่องเที่ยว ผู้ที่เดินทางจากอีกจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง เพื่อไปเฝ้า

สุขารมณ์ หรือเพื่อความรู้ทางวัฒนธรรมแล้วกลับมา ณ จุดเริ่มต้น และยังคงหมายถึง การเคลื่อนย้ายประชากรจากแห่งหนึ่งไปยังอีกแห่งหนึ่ง รวมทั้งการเดินทางภายในประเทศและเดินทางระหว่างประเทศ การท่องเที่ยวจึงเป็นคำที่มีความหมายค่อนข้างกว้าง จะพบว่าเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นซึ่งกันและกันระหว่างนักท่องเที่ยว ผู้ให้บริการด้านการท่องเที่ยว หน่วยงานของรัฐในท้องถิ่น และประชาชนในแหล่งท่องเที่ยว (ชนกฤต สังข์เฉย, 2550) ดังนั้น หากจะอธิบายความหมายของคำว่านักท่องเที่ยวให้ครอบคลุม อาจต้องพิจารณา 4 ประเด็น ดังนี้

1) นักท่องเที่ยว หมายถึง ผู้ที่เดินทางไปเยือนแหล่งท่องเที่ยวด้วยวัตถุประสงค์ต่าง ๆ โดยที่วัตถุประสงค์ในการเดินทางของนักท่องเที่ยวจะเป็นปัจจัยกำหนดกิจกรรมและแหล่งท่องเที่ยวที่เลือกเดินทางไปเยือน

2) ผู้ประกอบธุรกิจการท่องเที่ยว หมายถึง ผู้ประกอบการที่ผลิตสินค้าและบริการเพื่อตอบสนองความต้องการหรือวัตถุประสงค์ในการเดินทางของนักท่องเที่ยว

3) หน่วยงานภาครัฐบาล หมายถึง องค์กรของรัฐบาลที่มีหน้าที่ดูแลกำกับการท่องเที่ยวให้เป็นไปตามนโยบายที่รัฐบาลได้วางไว้ เนื่องจากรัฐบาลในหลายประเทศมักให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยว เพราะการท่องเที่ยวสามารถสร้างรายได้ในรูปของเงินตราต่างประเทศให้แก่ประเทศ อันเกิดจากรายได้ของธุรกิจอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่จัดสินค้าและบริการให้แก่นักท่องเที่ยว

4) ประชาชนในท้องถิ่น หมายถึง ประชาชนท้องถิ่นที่อยู่ในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับนักท่องเที่ยวในการต้อนรับแลการเป็นเจ้าบ้านที่ดีแล้ว ยังมีโอกาสเข้ามาประกอบอาชีพเป็นบุคลากรในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวได้อีกด้วย

จากคำนิยามและความหมายของการท่องเที่ยว (Tourism) จึงสรุปได้ว่า “การท่องเที่ยว” (Tourism) หมายถึง การเดินทางของมนุษย์ จากสถานที่ใดสถานที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง หรือเป็นการเดินทางจากถิ่นพำนักที่อาศัยประจำไปยังสถานที่อื่นเป็นการชั่วคราวด้วยความสมัครใจ และเป็นการเดินทางด้วยเหตุผลของการท่องเที่ยว โดยมีใช่เพื่อเป็นการประกอบอาชีพ หรือหารายได้ เช่น การเดินทางเพื่อไปพักผ่อน การเดินทางเพื่อไปชมการแข่งขันกีฬา การเดินทางเพื่อการศึกษา การเดินทางเพื่อประชุมสัมมนา การเดินทางเพื่อเยี่ยมเยือนญาติพี่น้อง หรือเพื่อน การเดินทางเพื่อแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม เป็นต้น

โดยจากความหมายดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การท่องเที่ยวเป็นผลรวมของกิจกรรมที่เกิดจากการผสมผสานการให้บริการและการอำนวยความสะดวกต่าง ๆ แก่นักท่องเที่ยว ซึ่งประกอบด้วยหน่วยงานของรัฐบาล เช่น ระบบคมนาคม การเข้าออกประเทศ การรักษาความปลอดภัย ฯลฯ รวมทั้งการบริการของภาคธุรกิจเอกชนที่ให้บริการแก่นักท่องเที่ยว เช่น ที่พักแรม

บริษัทนำเที่ยว ร้านอาหาร การขนส่ง สินค้าที่ระลึก เป็นต้น และประการสุดท้าย คือ การต้อนรับ และการเป็นเจ้าบ้านที่ดีของประชาชนในแหล่งท่องเที่ยว (กุลวดี ละม้ายจิน, 2553)

2.1.3.2 องค์ประกอบของการท่องเที่ยว

พยอม ธรรมบุตร (2549, น. 1-3) ได้แบ่งองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเป็น 5 ประเภท ดังนี้

1) การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว (Accessibility) ได้แก่ การมีระบบโครงสร้างพื้นฐานที่เหมาะสม เช่น สนามบิน ระบบคมนาคม ตลอดจนบริการด้านอุตสาหกรรมขนส่ง เช่น การขนส่งทางอากาศ ทางบก และทางน้ำ ซึ่งจะเอื้ออำนวยให้นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางไปถึงจุดหมายปลายทาง (Destination) หรือแหล่งท่องเที่ยว (Attraction)

2) การมีที่พักแรมเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว (Accommodation) ที่ต้องการค้างคืน ได้แก่ ที่พักประเภทต่างๆ เช่น โรงแรม รีสอร์ท เกสต์เฮาส์ โฮมสเตย์ ที่พักแรมประเภทต่างๆ จะมีถึงอำนวยความสะดวกในระดับต่าง ๆ กัน ซึ่งจะทำให้มีราคาและบริการในระดับต่างกัน ได้แก่ ภัตตาคาร บาร์สระว่ายน้ำ ฟิตเนส เซ็นเตอร์ ซาวน่า ศูนย์กลางธุรกิจ และสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ

3) แหล่งท่องเที่ยว (Attractions) นับเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญสูงสุดของการเดินทาง เพราะเป็นจุดดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวอาจเป็นแหล่งธรรมชาติที่มีความโดดเด่น เช่น คอยอินทนนท์ ซึ่งมีความหลากหลายทางชีวภาพของเทือกเขาหิมาลัย หรือแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ เช่น ปราสาทพนมรุ้ง ซึ่งแสดงถึงความรุ่งเรืองของอาณาจักรขอม หรือการท่องเที่ยวชนบทเพื่อสัมผัสวิถีชีวิตชาวบ้าน เรียนรู้ถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนโบราณสถานยุคเก่าแก่ก่อนประวัติศาสตร์ เช่น วัฒนธรรมบ้านเชียง เป็นต้น

4) กิจกรรมการท่องเที่ยว (Activities) และกิจกรรมนันทนาการ (Tourist Activities และ Recreational Activities) นับเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในยุคปัจจุบัน เพราะการท่องเที่ยวไม่ได้หมายถึงแค่การเดินทางไปชมโบราณสถาน อนุสาวรีย์ ความงดงามของธรรมชาติเท่านั้น แต่เป็นการที่นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสทำกิจกรรมต่างๆ ได้แก่ การเดินป่าศึกษาระบบนิเวศ เตะเส้นศูนย์สูตรในป่าดิบชื้น การล่องแก่งในแม่น้ำท้องถิ่น การปีนหน้าผา การดำน้ำ ในรูปแบบ Scuba Diving หรือ Snorkeling การพายเรือแคนูในบริเวณป่าชายเลน การตกปลาหมึกในทะเลลึก ตลอดจนการร่วมกิจกรรมกับชุมชนเจ้าบ้าน เช่น การดำนา การเกี่ยวข้าว การร่วมพิธีบายศรีสู่ขวัญ เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมทั้งหมดจะเป็นประสบการณ์ (Experience) ที่อยู่ในความทรงจำของนักท่องเที่ยว และกิจกรรมดังกล่าวมักก่อให้เกิดการกระจายรายได้

5) บริการเบ็ดเตล็ดทั้งหมดที่มีให้นักท่องเที่ยว (Ancillary) อาทิเช่น บริการด้านร้านอาหาร โรงพยาบาล ไปรษณีย์ สถานีบริการน้ำมัน ร้านค้า ร้านขายของที่ระลึก ห้องสุขา ฯลฯ องค์ประกอบทั้ง 5 ประการ ควรปรากฏอยู่บนระบบฐานข้อมูลการจัดการการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวทุกแห่งที่เป็นจุดหมายปลายทาง (Destination Management System: DMS)

องค์ประกอบของการท่องเที่ยว 5 ประเภทดังกล่าวข้างต้น สามารถนำมาสร้างเป็นรูปได้ดังนี้

ภาพที่ 2.5 องค์ประกอบของการท่องเที่ยว 5 ประเภท

2.1.3.3 วัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวมีหลายรูปแบบ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น ระยะเวลา ประเภทของการคมนาคม จำนวนสมาชิก ค่าใช้จ่าย โรบินสัน (Robinson, อ้างถึงใน สำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดภาคใต้ฝั่งอันดามัน, 2556) ได้กล่าวไว้ว่า วัตถุประสงค์ในการท่องเที่ยวของบุคคลมีอยู่ 8 ประการ คือ (1) เพื่อเป็นการฟื้นฟูสุขภาพและร่างกาย (2) เพื่อสร้างเสริมรักษาสุขภาพอนามัย เพื่อสูดอากาศบริสุทธิ์ อาบแดด อาบน้ำแร่ (3) เพื่อเป็นการเข้าร่วมหรือชมกิจกรรมทางกีฬา (4) เพื่อเดินทางไปชมสิ่งแปลกใหม่ในต่างประเทศ (5) เพื่อให้เกิดความรื่นเริงบันเทิงใจ ความสนุกสนาน ความสดชื่น เพื่อการพักผ่อน (6) เพื่อสาเหตุส่วนตัว เช่น การไปเยี่ยมญาติ การไป

พบเพื่อนใหม่หรือเพื่อหลบหนีจากคนที่ใกล้ชิดจำเจ (7) เพื่อเหตุผลทางด้านจิตใจ และศาสนา เป็นต้น (8) เพื่ออาชีพและการธุรกิจ

นอกจากนี้ ชิดจันทร์ หังสูตร (2532, น. 8-9) แบ่งความมุ่งหวังของนักท่องเที่ยวออกเป็น 4 อย่าง คือ 1) ความมุ่งหมายในทางกายภาพ 2) มุ่งหวังในทางศิลปวัฒนธรรม 3) มุ่งหวังในมิตรภาพ ผู้เดินทางประสงค์ที่จะเยี่ยมเพื่อนหรือญาติ เพื่อหนีความจำเจ หนีไปจากครอบครัว และเพื่อนบ้าน หรือเพื่อคบเพื่อนใหม่ ๆ 4) มุ่งหวังทางฐานะและชื่อเสียงเกียรติศักดิ์ ต้องการพัฒนาบุคลิกส่วนตัว

2.1.3.4 ปัจจัยของการท่องเที่ยว แบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ

1) สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว (Attraction) หมายถึง สิ่งที่สามารถดึงดูดหรือโน้มน้าวใจให้เกิดความสนใจปรารถนาที่จะไปท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยว พื้นที่ที่นักท่องเที่ยวไปเยือนจะต้องเป็นพื้นที่ที่มีสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวเป็นสำคัญ ในแหล่งท่องเที่ยวจะมีจุดที่เป็นสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวจุดหนึ่งหรือหลายจุดก็ได้ ถ้ามีสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวหลายจุด แหล่งท่องเที่ยวนั้นจะมีนักท่องเที่ยวและสนใจนิยมเดินทางมาท่องเที่ยวกันมาก สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ (1) สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวที่ธรรมชาติให้มา (Natural Attraction Factors) คือ ความงามตามธรรมชาติที่สามารถดึงดูดให้คนไปเยือนหรือไปเที่ยวในพื้นที่นั้น เช่น หาดทรายที่สวยงาม สภาพป่า และชีวิตสัตว์ป่า เป็นต้น (2) สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น (Historical and Cultural Attraction Factors) เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นแล้วสามารถดึงดูดใจให้มนุษย์ไปเยือนหรือไปท่องเที่ยวยังพื้นที่นั้น เช่น สิ่งก่อสร้างที่เป็นสถาปัตยกรรม ได้แก่ วัด วัง เมืองโบราณ เป็นต้น วิถีชีวิตจากการกระทำของคน เช่น ตลาดน้ำ ก็เป็นสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวที่มนุษย์ทำให้เกิดขึ้นมา รวมทั้งกิจกรรมต่างๆ ที่คนเราสร้างขึ้นมา เช่น การแข่งกีฬา การแสดง การจัดเทศกาล เช่น งานเทศกาลอาหาร งานเทศกาลผลไม้ เป็นต้น

2) สิ่งอำนวยความสะดวก (Facility) หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่รองรับการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อทำให้การเดินทางท่องเที่ยวเป็นไปได้อย่างความสะดวกสบายที่สำคัญมากที่สุดคือเรื่องที่พักแรมไม่ว่าจะเป็นที่พักในรูปแบบโรงแรม รีสอร์ท บังกะโล เกสต์เฮาส์ สิ่งสำคัญอันดับรองลงมา คือ การบริโภคจึงต้องมีร้านอาหารบริการสำหรับนักท่องเที่ยว ตลอดจนข่าวสารข้อมูลเพื่อการเดินทางไว้บริการนักท่องเที่ยว

3) การเข้าถึงได้ (Accessibility) หมายถึง การไปถึงแหล่งท่องเที่ยวนั้นได้ คือ ต้องมีการคมนาคมขนส่งนักท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวนั้นอย่างสะดวก

ปัจจัยในการเลือกสถานที่ท่องเที่ยวของแต่ละบุคคลย่อมมีความแตกต่างกันไป ตามความพึงพอใจหรือความต้องการที่จะได้รับจากการไปท่องเที่ยว โดยที่บางคนต้องการไปท่องเที่ยว

ธรรมชาติอย่างเดียว แต่บางคนอาจจะต้องการความสะดวกสบายในเรื่องของที่พักหรืออาหาร เป็นต้น การท่องเที่ยวจึงเป็นกระบวนการทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีองค์ประกอบหลัก 3 ด้าน คือ ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว (Tourism Resource) บริการท่องเที่ยว (Tourism Service) และการตลาดการท่องเที่ยว (Tourism Market of Tourist) แต่องค์ประกอบย่อย ๆ ที่มีความสัมพันธ์กัน เป็นเหตุและผลซึ่งกันและกัน ความแตกต่างของแต่ละรูปแบบการท่องเที่ยวจึงอยู่ที่ความแตกต่างในองค์ประกอบย่อยและความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นนั่นเอง (อรนุช ศิลปภูมิพันธ์, 2547 อ้างถึงใน สำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดภาคใต้ฝั่งอันดามัน, 2556) ทั้งนี้ การท่องเที่ยวจึงเป็นปรากฏการณ์ของมนุษย์ที่สร้างปฏิสัมพันธ์เชิงบวกกับสภาพแวดล้อมทั้งที่เป็นธรรมชาติและวัฒนธรรมในการเดินทางไปท่องเที่ยวแต่ละสถานที่ย่อมมีจุดหมายของการเดินทางไปท่องเที่ยวที่ต่างกัน

2.1.3.7 แนวคิดด้านการจัดการการท่องเที่ยว

1) ความหมายของการจัดการการท่องเที่ยว

การจัดการการท่องเที่ยว หมายถึงการกระทำที่มีจุดมุ่งหมายหรือเป้าหมายที่สอดคล้องกับแนวคิด ทฤษฎีและหลักการ ที่เหมาะสมโดยคำนึงถึงหลักความเป็นจริงและข้อจำกัดต่าง ๆ ทางด้านสังคมและสภาพแวดล้อม การกำหนดแนวนโยบาย มาตรการ แผนปฏิบัติการ และกระบวนการทำงานที่ดีโดยคำนึงถึงกรอบแนวคิดที่กำหนดไว้ เพื่อให้การจัดการการท่องเที่ยวดำเนินการไปอย่างมีทิศทางและประสบความสำเร็จ (โครงการศึกษาวิจัยการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม, 2541) ดังนั้น การจัดการการท่องเที่ยวจึงมีความจำเป็นต้องมีการวางแผนนโยบายที่ชัดเจนสอดคล้องกันในทุกระดับ ซึ่งประกอบด้วยหน่วยงานต่าง ๆ ของภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว และองค์กรเอกชน ชุมชนท้องถิ่นที่มีบทบาทสำคัญเป็นตัวแทนของพื้นที่เพื่อจะได้ส่งเสริมและสร้างแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเพื่อให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ และให้เป็นการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนต่อไป

2) ความสำคัญของการจัดการการท่องเที่ยว

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2553) กล่าวว่า การจัดการการท่องเที่ยวที่ดีต้องบรรลุวัตถุประสงค์ นโยบาย ภารกิจ และเป้าหมายที่วางไว้ เพื่อให้บังเกิดผลสำเร็จ การจัดการการท่องเที่ยวจึงมีความสำคัญอย่างมากและจำเป็นที่จะต้องศึกษาเรียนรู้ ครอบคลุมใน 4 ด้าน ต่อไปนี้ (1) ด้านการบริหารเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ นโยบาย ภารกิจ ตลอดจนเป้าหมายที่วางไว้ ไม่ว่าจะป็นองค์การของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือ ภาคเอกชน (2) ด้านการจัดการที่ช่วยให้มีระบบการบริหารงานที่ดี เพราะการที่องค์กรมีการจัดการที่ดีจะช่วยสร้างให้เกิดการบริหารงานที่ดีขึ้น (3) ด้านการจัดการที่ช่วยให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เพราะหากมีการจัดการการท่องเที่ยวที่ดี ก็จะมีกระบวนการดำเนินการอย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับแผนต่างๆ ตลอด

จนวัตถุประสงค์ นโยบาย ภารกิจ และเป้าหมายที่วางไว้ (4) ด้านการจัดการที่ช่วยให้องค์กรสามารถตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมภายนอกได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล โดยเฉพาะในโลกยุคไร้พรมแดนที่มีการแข่งขันด้านการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างรุนแรง ตลาดด้านการท่องเที่ยวมีการเคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่ง อีกทั้งข้อมูลข่าวสารที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว องค์กรที่มีระบบการจัดการที่ดีจะสามารถรับรู้ข่าวสารข้อมูลได้อย่างรวดเร็ว

3) กระบวนการในการจัดการการท่องเที่ยว

เริ่มจากการสำรวจเบื้องต้นเพื่อศึกษาประเด็นปัญหาที่สำคัญ เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหา เช่น (1) ศึกษาข้อมูลศักยภาพของพื้นที่ท่องเที่ยว ทั้งด้านกายภาพ ด้านเศรษฐกิจ ด้านประชากร และด้านสังคม (2) ศึกษาข้อมูลทรัพยากรการท่องเที่ยว (3) ศึกษาข้อมูลตลาดการท่องเที่ยว และ (4) ความพร้อมด้านการท่องเที่ยว จากนั้นทำการรวบรวมข้อมูลและนำมาวิเคราะห์เพื่อทำการสรุปเป็นข้อ ๆ ในแต่ละประเด็นให้ชัดเจนอย่างครอบคลุมในทุก ๆ มิติ เพื่อให้สามารถบ่งชี้ศักยภาพของทรัพยากรการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยว ตลอดจนผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นเพื่อหาทางป้องกันและสามารถกำหนดรูปแบบและแนวทางการพัฒนาที่ไม่เกินขีดความสามารถในการรองรับ (Carrying Capacity) ของพื้นที่อันเนื่องมาจากการพัฒนา หรือการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่เพื่อใช้ทำกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นประโยชน์ และเห็นความสำคัญของทรัพยากร ส่งผลให้เกิดความร่วมมือในการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวนั้น ๆ ข้อมูลจากการวิเคราะห์ดังกล่าวยังสามารถนำไปใช้ในการวิเคราะห์ปริมาณและการกระจายของนักท่องเที่ยวในพื้นที่ การกำหนดรูปแบบกิจกรรม และกำหนดแนวทางการสร้างความพึงพอใจให้กับนักท่องเที่ยวอย่างเหมาะสมได้ ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

กระบวนการจัดการที่สำคัญ 4 ขั้นตอน คือ (1) การวางแผน (planning) (2) การจัดการองค์กรและงาน (organizing) หมายถึง การจัดโครงสร้างระบบงาน กำหนดความรับผิดชอบของงานที่จะต้องทำในหน่วยงาน กำหนดสายการบังคับบัญชา มอบหมายอำนาจหน้าที่ในการตัดสินใจ เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการทำงาน มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล (3) การนำและการชักจูง (Leading) (ประชุม รอดประเสริฐ, 2535) หมายถึง การโน้มน้าว การชักจูงให้บุคคลหรือหน่วยงานที่รับผิดชอบในงานนั้น ๆ ให้เกิดการปฏิบัติตามวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลด้วยวิธีการต่าง ๆ อาทิ การใช้ศิลปะการเป็นผู้นำ การจูงใจ การมอบหมายงาน การสั่งการ การประสานงานและการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ การแก้ไขปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ รวมทั้งการชักจูงให้ชุมชนเกิดความคล้อยตามความเชื่อมั่นและเกิดความรู้ความเข้าใจทำให้เกิดการสนับสนุนและเกิดความร่วมมือ มีการรับฟังความเห็นซึ่งกันและกัน มีการดำเนินการที่สอดคล้องกันระหว่างภาครัฐและเอกชนในท้องถิ่น (Public – Private Sector

Participations) (4) การควบคุม (Controlling) หมายถึง ขั้นตอนกระบวนการในการติดตาม ตรวจสอบผลการดำเนินงาน รวมถึงการแก้ไขปรับปรุงเพื่อทำให้งานบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ได้วางไว้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล โดยแบบตามลักษณะของขั้นตอนการควบคุม 5 ด้าน ดังนี้ (1) การควบคุมด้านการปฏิบัติงาน (Product Control) เป็นการควบคุมทั้งในส่วนของปริมาณงาน (Quantity Control) และคุณภาพของงาน (Quality Control) (2) การควบคุมบุคลากร (Staff or Personnel Control) เป็นการควบคุมความประพฤติและพฤติกรรมของการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่หรือพนักงานให้เป็นไปตามขั้นตอนและวิธีการที่กำหนดไว้ เพื่อให้เป็นไปตามนโยบายและแผนงานที่สร้างไว้ (3) การควบคุมด้านการเงิน (Financial Control) เป็นการควบคุมทั้งส่วนของค่าใช้จ่าย (Cost Control) การควบคุมด้านงบประมาณ (Budget Control) รวมถึงการควบคุมด้านบัญชีต่างๆ เพื่อให้เสียค่าใช้จ่ายน้อยที่สุดและอย่างเหมาะสมและถูกต้อง (4) การควบคุมทรัพยากรทางกายภาพ (Control of Physical Resources) เป็นการควบคุม อาทิ การใช้ทรัพยากรส่วนของวัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือ อาคาร แรงงาน และที่ดิน ซึ่งเป็นปัจจัยนำเข้าของโครงการเพื่อการประหยัดการใช้ทรัพยากรโดยไม่ทำให้เกิดการสิ้นเปลืองและเพื่อเป็นการช่วยลดต้นทุน (5) การควบคุมเทคนิคหรือวิธีการดำเนินงาน (Control of Technique or Procedures) เป็นการควบคุมดูแลด้านเทคนิคและการขั้นตอนวิธีการดำเนินงานให้ถูกต้องตามนโยบาย วัตถุประสงค์ กระบวนการ และขั้นตอนการดำเนินงานตามที่ได้กำหนดไว้ตามหน้าที่รับผิดชอบและการปฏิบัติงานในแต่ละส่วน แต่ละประเภท

4) หลักการในการจัดการการท่องเที่ยว

เพื่อให้การจัดการการท่องเที่ยวมุ่งไปสู่เป้าหมายและบรรลุวัตถุประสงค์โดยสร้างความพึงพอใจให้กับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความยุติธรรมและนำสู่จุดสมดุลร่วมกัน ทั้งฝ่ายรัฐ นายทุน องค์กรเอกชน ประชาชน นักอนุรักษ์ นักพัฒนา และนักวิชาการทั่วไป โดยเป้าหมายมุ่งเน้นไปที่การใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสมและเกิดประโยชน์ยาวนานที่สุด สามารถรักษาและอนุรักษ์ความดึงดูดใจของทรัพยากรการท่องเที่ยวไว้ได้มากที่สุดและยาวนานที่สุด โดยที่สามารถตอบรับกับกระแสการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวใน 2 ด้าน ได้แก่ 4.1) กระแสความต้องการให้มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีขอบข่ายทั่วโลก ทั้งด้านการป้องกัน การปกป้อง การอนุรักษ์ และแก้ไขวิกฤติทั้งระดับท้องถิ่นและระดับโลก โดยเฉพาะการอนุรักษ์ระบบนิเวศ 4.2) กระแสความต้องการพัฒนาคนโดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนระดับรากหญ้า หรือระดับพื้นฐาน เพื่อเป็นหลักประกันการจัดการการท่องเที่ยวว่าดำเนินไปอย่างมีทิศทาง เหมาะสมและถูกต้อง อีกทั้งเกิดการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม โดยจากกระแสดังกล่าวได้นำไปสู่หลักการจัดการท่องเที่ยวที่ตอบสนองความต้องการของ

ชุมชนหรือประชาชนในท้องถิ่นและนักท่องเที่ยว โดยสามารถปกป้องรักษาและอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวไว้ให้คนรุ่นหลังได้ชื่นชมด้วย (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2553)

จากการศึกษาในส่วนนี้ จึงสรุปได้ว่า หลักการในการจัดการการท่องเที่ยว เป็นการจัดการเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม สังคมและสิ่งแวดล้อม โดยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนเพื่อเกิดประโยชน์ที่คุ้มค่าและอย่างเป็นธรรม โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น และการอนุรักษ์ให้เกิดความยั่งยืน (Sustainability)

5) แนวทางการจัดการการท่องเที่ยว

แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวโดยการสร้างสมดุลของความต้องการพัฒนากิจของประเทศ ควบคู่กับการอนุรักษ์เพื่อให้ใช้งานอย่างยาวนานสำหรับอนาคตและคนรุ่นต่อไป โดยควบคุมให้เกิดผลกระทบน้อยที่สุดหรือไม่มีเลยนั้น ทำให้เกิดความยั่งยืน และการสนับสนุนส่งเสริมและผลักดันรูปแบบการท่องเที่ยวเพื่อการพัฒนาแบบยั่งยืน เป็นเรื่องที่ต้องพิจารณา ดังต่อไปนี้

5.1) การสร้างสมดุลของความต้องการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศควบคู่กับการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่ออนาคต โดยให้เกิดผลกระทบน้อยที่สุดหรือไม่มีเลย จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง และจะต้องจัดการการดำเนินงานและกิจกรรมการท่องเที่ยวในขอบเขตความสามารถของการรองรับ (carrying capacity) 3 ด้าน (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ม.ป.ป., อ้างถึงใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2553) กล่าวคือ “(1) การจัดการตามขีดความสามารถของการรองรับด้านสิ่งแวดล้อม หมายถึง การจัดการโดยยอมให้มีจำนวนคนมากที่สุด โดยสามารถใช้ประโยชน์จากแหล่งท่องเที่ยวได้และไม่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (2) การจัดการตามขีดความสามารถของการรองรับด้านการตลาด เป็นการจัดการโดยไม่ให้มีจำนวนคนเพิ่มขึ้นจนถึงระดับที่กีดขวางความสามารถของทรัพยากรการท่องเที่ยวจนทำให้ประสบการณ์ของนักท่องเที่ยวด้อยคุณภาพลง (3) การจัดการตามขีดความสามารถของการรองรับด้านชุมชน เป็นการจัดการตามขีดความสามารถของการรองรับที่แตกต่างกันไปตามลักษณะของขีดความสามารถของแต่ละทรัพยากรการท่องเที่ยว”

5.2) การสนับสนุนและผลักดันรูปแบบการท่องเที่ยวที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยแนวทางและหลักการดังกล่าวนี้ จะเห็นว่าหากจะส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนได้นั้น ต้องอาศัยแนวทางและหลักการของ “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” (ecotourism) (Weaver, David and Oppermann, Martin, 2000, น. 353, อ้างถึงใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2553) ซึ่งหมายถึง “การเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษา ชื่นชม และเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ สภาพธรรมชาติ สภาพสังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นบนพื้นฐานความรู้และความรับผิดชอบต่อระบบนิเวศ”

ทั้งนี้ Weaver และคณะ ยังได้แสดงทัศนะถึงหลักการที่สำคัญในการสนับสนุนและผลักดันการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน มีองค์ประกอบสำคัญที่ต้องพิจารณาคือ การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว และการกระจายรายได้

5.3) มาตรการในการสนับสนุนและผลักดันการท่องเที่ยว การสร้างระบบเพื่อการจัดการที่ดี ควรมีนโยบาย การวางแผน หลักปฏิบัติ ข้อบัญญัติและแนวทางที่ชัดเจน รวมถึงการออกกฎหมาย กฎระเบียบและข้อบังคับที่เคร่งครัด โดยควรครอบคลุมในมาตรการ 5 ด้าน คือ (1) ด้านสังคม (2) ด้านธรรมชาติ (3) ด้านการเมือง (4) ด้านเศรษฐกิจ (5) ด้านการจัดการ

ดังนั้น จึงสามารถสรุปแนวทางในการจัดการการท่องเที่ยวได้ว่าเป็นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีอยู่ได้อย่างเหมาะสมและเกิดประโยชน์สูงสุด มีผลกระทบทางลบน้อยที่สุด (Low Impact) สูญเสียน้อยที่สุด จนถึงไม่มีเลย และเป็นการใช้อย่างชาญฉลาด (Wise Use) โดยผู้ใช้ทราบว่า จะใช้ทรัพยากรในระดับไหนถึงจะไม่เป็นการทำลายทรัพยากรการท่องเที่ยว และการที่จะส่งเสริม สนับสนุน และผลักดันการท่องเที่ยวให้เกิดมิติของความยั่งยืนได้นั้น จะต้องอาศัยแนวทางและหลักการของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ecotourism) โดยมีสาระสำคัญ คือ ต้องให้เกิดประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล ทำให้เกิดผลประโยชน์และความอยู่รอดของชุมชนในท้องถิ่น ตอบสนองสังคมและให้ความเคารพต่อวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ ซึ่งความหลากหลายของมรดกทางวัฒนธรรม ที่สำคัญคือการธำรงรักษาไว้ซึ่งสุนทรียภาพของสถานที่นั้น ๆ ให้เกิดความยั่งยืน มีการพัฒนาและการจัดการที่มีกระบวนการที่ชัดเจนจริงจังและเคร่งครัด และต้องสามารถรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรการท่องเที่ยวให้คงอยู่ยาวนานและยั่งยืน โดยนโยบาย การวางแผน หลักปฏิบัติ ข้อบัญญัติและแนวทางที่ควรครอบคลุมในมาตรการ 5 ด้าน คือ ด้านสังคม ด้านธรรมชาติ ด้านการเมือง ด้านเศรษฐกิจ และด้านการจัดการ

โครงการศึกษาวิจัยมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมและสถาบันดำรงราชานุภาพ (2541) ได้เสนอถึงหลักการบริการและการจัดการการท่องเที่ยวว่าประกอบด้วย (1) ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการกำหนดศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยพิจารณาจากที่ตั้งกิจกรรมความพร้อมและความต้องการของชุมชนรวมทั้งมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวในรูปของการเป็นคณะกรรมการรับผิดชอบการดำเนินการสนับสนุนภาครัฐ เป็นต้น (2) องค์กรต่าง ๆ ในพื้นที่ เช่น สภาตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้นำท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการสนับสนุนแผนงานโครงการและกิจกรรมที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว (3) ภาคธุรกิจการท่องเที่ยวองค์กรท้องถิ่นองค์กรด้านสิ่งแวดล้อมและรัฐมีหน้าที่จะต้องทำงานร่วมกันอย่างเสมอภาค (4) ประชาชนในท้องถิ่นจะต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจโครงการต่าง ๆ ที่จะมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตคนส่วนใหญ่ในพื้นที่

กล่าวโดยสรุป การจัดการการท่องเที่ยวคือการกระทำอย่างมีเป้าหมายที่สอดคล้องกับหลักการทฤษฎีและแนวคิดที่เหมาะสม ยิ่งไปกว่านี้ต้องคำนึงถึงสภาพที่แท้จริงรวมทั้งข้อจำกัดต่างๆ ของสังคมและสภาพแวดล้อม การกำหนดแนวทางมาตรการและแผนปฏิบัติการที่ดีต้องคำนึงถึงกรอบแนวคิดที่ได้กำหนดไว้เพื่อให้การจัดการท่องเที่ยวดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน โดยจะต้องอาศัยความร่วมมืออย่างจริงจังจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง หรือที่เรียกว่า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ทุกภาคส่วน เพื่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกันอย่างสมดุล และมีผลกระทบด้านลบน้อยที่สุดจนถึงไม่มีเลย ต่อสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม

6) องค์ประกอบของการจัดการการท่องเที่ยว

การจัดการท่องเที่ยวมีองค์ประกอบต่าง ๆ ที่ต้องมีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบเพราะต่างก็มีประโยชน์ซึ่งกันและกัน และต้องมีเป้าหมายที่ชัดเจนเพื่อให้การท่องเที่ยวดำเนินการไปได้อย่างสอดคล้อง มีประสิทธิภาพและอย่างต่อเนื่อง พร้อมสร้างความพึงพอใจให้นักท่องเที่ยวเกิดความประทับใจอยากเดินทางกลับมาเที่ยวซ้ำและหลายครั้ง โดยมีการบอกต่อ ๆ กันไปโดยทั่วไปแล้วองค์ประกอบของการท่องเที่ยวนอกจากจะขึ้นอยู่กับความสวยงามสมบูรณ์ของพื้นที่แล้วยังมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องอีกหลายด้าน อาทิ ด้านการขนส่ง ด้านการประชาสัมพันธ์ ด้านโรงแรมที่พัก ด้านการจัดการธุรกิจนาเที่ยว ด้านสินค้าของที่ระลึก ซึ่งต้องมีความสัมพันธ์กัน

จากการที่ได้ศึกษาเนื้อหาของหลักการและแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวรวมถึงประเด็นที่เกี่ยวข้องข้างต้น จึงทำให้สรุปได้ว่า ในการจัดการการท่องเที่ยวที่มีประสิทธิภาพมีองค์ประกอบต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบโดยต้องมีความสอดคล้องเป็นประโยชน์ต่อกัน และควรมุ่งประเด็นสำคัญไปที่ขีดความสามารถในการรองรับของทรัพยากรการท่องเที่ยวใน 3 ด้าน คือ การจัดการตามขีดความสามารถของการรองรับด้านสิ่งแวดล้อม การจัดการตามขีดความสามารถของการรองรับด้านการตลาด การจัดการตามขีดความสามารถของการรองรับด้านชุมชน เพื่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและเกิดประโยชน์โดยรวมของทุกภาคส่วนอย่างสมดุล โดยควบคุมไม่ให้เกิดผลกระทบซึ่งอาจเกิดขึ้นจากการทำกิจกรรมการท่องเที่ยว หรือเกิดผลกระทบน้อยที่สุด โดยในภาพรวมของการจัดการจะต้องสร้างความพึงพอใจตลอดจนรักษาระดับหรือเพิ่มระดับความพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยวให้ได้ดังที่ควรจะเป็น

2.1.4 ชุมชนกับการท่องเที่ยว

ในส่วนนี้จะทำความเข้าใจเรื่อง “ชุมชน” นับว่าเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการศึกษาวิจัย เพื่อให้เข้าใจความหมายของชุมชน องค์ประกอบและโครงสร้าง ภารกิจหน้าที่ของชุมชน ตลอดจนลักษณะสำคัญของชุมชน และความสัมพันธ์ของชุมชนกับการท่องเที่ยว ทั้งนี้เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับ

นำความรู้เกี่ยวกับชุมชนกับการท่องเที่ยวไปใช้ให้เกิดความเหมาะสมในการศึกษาวิจัยในลำดับต่อไป

2.1.4.1. ความหมายของชุมชน

คำว่า "ชุมชน" นั้น ไม่ปรากฏว่านำมาใช้กับหน่วยทางสังคมของไทยในสมัยโบราณ ซึ่งจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี เช่น ศิลจารึก พงสาวดาร กฎหมายตราสามดวง อีกทั้งในหนังสือและตราสารต่าง ๆ ที่ได้ตอบกันระหว่างเมืองหลวงคือกรุงเทพฯ กับหัวเมืองมณฑลทางภาคเหนือและภาคอีสาน ตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจนถึงสมัยรัชกาลที่ 7 ไม่พบว่ามีการใช้คำ ๆ นี้ แม้แต่ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 ก็ไม่ปรากฏคำว่า "ชุมชน" เช่นกัน และหากพิจารณาจากหลักฐานการจารึกทั้งในศิลจารึกสุโขทัย (หลักที่ 1) และในจารึกล้านนา เราจะพบคำว่า "บ้าน" "ถิ่น" และ "ถิ่นฐาน" นอกจากนี้ในคำไทยโบราณ เรายังพบคำว่า "กว๋าน" หรือ "บาง" ที่ใช้เรียกการตั้งถิ่นฐานของบ้านเรือนตามริมคลอง และริมแม่น้ำในภาคกลางและภาคตะวันออก

นักมานุษยวิทยาและนักสังคมวิทยาสันนิษฐานว่า คำว่า "ชุมชน" นั้น น่าจะเริ่มนำมาใช้ใน ช่วง พ.ศ. 2493-2505 โดยบัญญัติมาจากคำว่า "Community" ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากว่า ในระยะนั้น อิทธิพลของวิชาสังคมศาสตร์จากประเทศตะวันตกได้แพร่ขยายมาสู่ประเทศไทย ความหมายของคำว่าชุมชนในระยะแรก จึงนำไปใช้ในความหมายที่ใกล้เคียง หรือซ้อนทับกับคำว่า "บ้าน" หรือ "หมู่บ้าน" ซึ่งมีฐานะเป็นหน่วยการปกครองที่มีขอบเขตพื้นที่ที่แน่นอนภายใต้การควบคุมของรัฐ

ความหมาย เมื่อหน่วยงานด้านการปกครองใช้คำว่า "ชุมชน" แทนคำว่า "บ้าน" หรือ "หมู่บ้าน" ความหมายของคำว่า "ชุมชน" โดยนัยนี้จึงสื่อความหมายไปในทำนองเดียวกับคำว่า "บ้าน" หรือ "หมู่บ้าน" ที่หมายถึง หน่วยการปกครองระดับล่างสุดของพื้นที่ อีกทั้งยังมีขอบเขตทางภูมิศาสตร์ หรือทางกายภาพที่แน่นอน มีประชากรจำนวนหนึ่ง และมีระบบกลไกการปกครองที่เชื่อมต่อกับกลไกของรัฐอื่น ๆ ตามลำดับชั้น คือ หมู่บ้าน-ตำบล-อำเภอ-จังหวัด-ประเทศ

ส่วนคำว่า Community เมื่อมีการให้ความหมายในภาษาไทยว่า "ชุมชน" นั้น หากพิจารณาในภาษาอังกฤษ คำว่า "com" หมายถึง together คือ (เดินทางร่วมกัน) จะเห็นว่ามีคำที่เกี่ยวข้องใกล้เคียงอีกหลายคำ (ปารีชาติ วลัยเสถียรและคณะ, 2546, น. 35-36) เช่น (Communal แปลว่า ของชุมชน, เพื่อชุมชน), (Common แปลว่า ร่วมเป็นสมาชิกอยู่ด้วย) และ (Commune แปลว่า ความรู้สึกผูกพันใกล้ชิด) เป็นต้น

ความหมาย ตามพจนานุกรมในพจนานุกรม Webster's New Dictionary of the American Language ได้ให้ความหมายโดยสรุปได้ว่า "ชุมชน" หมายถึง กลุ่มคนที่อยู่ในท้องที่หรือ

ในเมืองเดียวกัน มีอาณาบริเวณหรือเมืองที่มีกลุ่มคนอยู่รวมกันด้วยความสมัครใจ และมีความสนใจในเรื่องต่าง ๆ คล้ายกัน (รัชนีกร เศรษฐโส, 2522, น. 91)

พจนานุกรม Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English (1994, 233) ได้ให้ความหมายของชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่แห่งหนึ่ง มีความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน มีศรัทธา ความเชื่อ เชื่อชาติ การงาน หรือมีความรู้สึกนึกคิด ความสนใจที่คล้ายคลึงกัน มีการเกื้อกูลกัน และเป็นอยู่ร่วมกัน

ความหมายในพจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2524 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2524, น. 112) ให้ความหมายว่า ชุมชนหรือประชาคม คือ (1) เป็นกลุ่มย่อยที่มีลักษณะหลายประการเหมือนกันลักษณะสังคม แต่มีขนาดเล็กกว่าและมีความสนใจร่วมที่ประสานงานในวงแคบกว่า ชุมชน หมายถึง เขตพื้นที่ระดับของความคุ้นเคย และการติดต่อระหว่างบุคคล ตลอดจนพื้นฐานความยึดเหนี่ยว เฉพาะบางอย่างที่ทำให้ชุมชนต่างไปจากกลุ่มเพื่อนบ้าน ชุมชนมีลักษณะเศรษฐกิจเป็นแบบเลี้ยงตัวเองที่จำกัดมากกว่าสังคม แต่ภายในวงจำกัดเหล่านั้นย่อมมีการสังสรรค์ใกล้ชิดดีกว่า และความเห็นอกเห็นใจลึกซึ้งกว่า อาจจะมีถึงเฉพาะบางประการที่ผูกพันเอกภาพ เช่น เชื้อชาติ ต้นกำเนิดเดิมของชาติหรือศาสนา (2) เป็นความรู้สึกและทัศนคติโดยรวมที่ผูกพันปัจเจกบุคคลให้รวมเข้าเป็นกลุ่ม

ชุมชน อาจมีความหมายเหมือนคำว่า “สังฆะ” กล่าวคือ ชุมชนเป็นการรวมกันของบุคคลเพื่อประกอบกิจกรรมในสิ่งที่จะเป็นประโยชน์เพื่อให้มี ชีวิตและหมู่คณะที่ดำรงเป็นชุมชนแห่งกาลยามมิตร เพื่อการจัดการและคุ้มครองชีวิตที่ตีรวมนั้น อันจะนำไปสู่การพัฒนาหรือความเปลี่ยนแปลงที่ดี (พระธรรมปิฎก, 2539, น. 72)

Nelson, Ramsey and Verner; Roland Warran; Athur Dunham (เนลสัน, แรมเซย์ และเวอร์เนอร์; โรแลนด์ วอร์เรน; อาเธอร์ ดันแฮม, อ้างถึงใน จีรพรรณ กาญจนะจิตรา, 2530, น. 11; สนธยา พลศรี, 2533, น. 11) ได้ให้ความหมายของชุมชน สรุปได้ว่า ชุมชนหมายถึงกลุ่มคน หรือกลุ่มบุคคลหลาย ๆ กลุ่มมารวมกัน ซึ่งมีความสัมพันธ์กัน ซึ่งหมายถึงการปฏิบัติต่อกัน (Interaction) ในอาณาเขตหนึ่ง ๆ และภายใต้กฎหมายหรือข้อบังคับอันเดียวกัน มีการสังสรรค์กัน มีความสนใจร่วมกัน มีผลประโยชน์คล้าย ๆ กัน มีแนวพฤติกรรมตลอดทั้งมีส่วนสำคัญของชีวิตทั่วไปอย่างเดียวกัน เช่น มารยาท ภาษาพูด ขนบธรรมเนียม ประเพณี และแบบแห่งการพูด

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2526, น. 6) ให้ความหมายไว้ว่า “ชุมชน” หมายถึง องค์การทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีอาณาเขตครอบคลุมท้องถิ่นหนึ่ง และมวลสมาชิกสามารถบรรลุถึงความต้องการพื้นบ้านส่วนใหญ่ได้ และสามารถแก้ไขปัญหาส่วนใหญ่ของชุมชนเองได้ “ชุมชน” หมายถึง กลุ่มคนที่มีความคิดเห็นไปในแนวทางเดียวกัน และสามารถดำเนินงานกิจกรรมใด ๆ เพื่อประโยชน์

ร่วมกันได้ (กรมการพัฒนาชุมชน, 2526, น. 77) โดยที่ “ชุมชน” เป็นกลุ่มชนที่มีบางสิ่งบางอย่างคล้ายคลึงกัน รวมขึ้นเป็นชุมชนหนึ่ง มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก สถาบัน และกลุ่มคนที่อยู่ในท้องที่เดียวกัน อยู่ใต้กฎหมายหรือข้อบังคับเดียวกัน (จิรพรรณ กาญจนะจิตรา, 2530, น. 10–11)

ทงศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ และคณะ (2534, น. 4) ได้กล่าวว่า “ชุมชน” หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่รวมกันในที่ใดที่หนึ่ง โดยมีความรู้สึกผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความรู้สึกนึกคิด และสนใจในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือสิ่งที่คล้ายๆ กัน มีการปฏิบัติต่อกันด้วยความรู้สึกที่ว่าแต่ละคนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้น โดยที่ ประเวศ ะสี (2540, น. 33) ได้กล่าวว่า ความเป็นชุมชนอาจหมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่งเท่าใดก็ได้ มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารหรือรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ มีการจัดการ เพื่อให้เกิดความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ร่วมกัน

จึงสรุปในส่วนนี้ได้ว่า ชุมชน คือกลุ่มชน กลุ่มบุคคล องค์กรทางสังคม ซึ่งรวมกันโดยมีความรู้สึกผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการปะทะสังสรรค์ มีความคิดเห็นแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สื่อสารร่วมกัน สามารถแก้ปัญหาาร่วมกัน ทำกิจกรรมเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์เดียวกันโดยมีผลประโยชน์ร่วมกัน ภายในขอบเขตและพื้นที่เดียวกัน

2.1.4.2. องค์ประกอบของชุมชน

ไพรัตน์ เคะชรินทร์ (2524) ได้จำแนกองค์ประกอบของชุมชนไว้ 3 ประการ คือ องค์ประกอบด้านมนุษย์ซึ่งมีบทบาทสำคัญยิ่ง องค์ประกอบด้านที่สิ่งมนุษย์ประดิษฐ์ขึ้น ทั้งรูปธรรมและนามธรรม ทั้งที่เป็นเครื่องอำนวยความสะดวก หรือสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิต และองค์ประกอบด้านสิ่งที่ธรรมชาติสร้างขึ้น

นักวิชาการผู้ปฏิบัติงานเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนในภาคสนาม จำแนกองค์ประกอบชุมชน โดยเฉพาะชุมชนในระดับหมู่บ้าน ว่ามีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ คน สิ่งแวดล้อม และสถานการณ์ (ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 3, 2535)

จึงสรุปได้ว่า องค์ประกอบของชุมชนประกอบด้วยสมาชิกในสถานที่ที่มีอุดมการณ์ วิสัยทัศน์ร่วมกันและมีทิศทางเดียวกัน มีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีผลประโยชน์ร่วมกัน ผู้นำชุมชนมีความรู้ ทักษะในด้านความคิด ศิลธรรม การประกอบอาชีพ การพูด ประสานงาน และบารมี มีการบริหารจัดการ มีการตัดสินใจร่วมกัน มีการจัดโครงสร้าง บทบาทหน้าที่ กำหนดกฎกติการ่วมกัน มีทรัพยากร และรวมถึงทรัพยากรที่เป็นทุนและงบประมาณ เช่น องค์กรความรู้ ประสบการณ์ มีการสื่อสาร เทคโนโลยี การประสานงาน การควบคุม ตรวจสอบและประเมินผล มี

กิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง มีประโยชน์ต่อองค์กร สมาชิกและชุมชน และการประสานทุนจาก ภายในและภายนอกชุมชน

2.1.4.3 ลักษณะสำคัญของชุมชน

ชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพึ่งพาตนเอง ซึ่งถือเป็นหัวใจของการพัฒนาแบบ ยั่งยืนกล่าวคือ เป็นการพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจ จิตสำนึก การเมือง สังคม วัฒนธรรมและ สิ่งแวดล้อมไปพร้อม ๆ กัน มีการเน้นคุณค่าของการร่วมมือกันบนพื้นฐานความสัมพันธ์แบบเครือ ญาติ หากไม่มีการยึดติดระหว่างชุมชนกับพื้นที่ มีชุมชนทั้งในเมืองและมีชุมชนใหม่เกิดขึ้น ได้มี การจัดแบ่งประเภทของชุมชนออกเป็นเป็นประเภทต่าง ๆ โดยใช้หลักเกณฑ์ในการแบ่งแตกต่างกัน ออกไป เช่น แบ่งตามจำนวนพลเมือง แบ่งตามหน่วยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ แบ่งตามความสัมพันธ์ กับหน่วยงานของรัฐ แบ่งตามลักษณะพิเศษของประชาชน แบ่งตามลักษณะด้านนิเวศวิทยา แบ่ง ตามกิจกรรมทางสังคม แบ่งตามหน่วยการปกครอง และแบ่งตามลักษณะของคนในชุมชน เป็นต้น แต่หากกล่าวถึงด้านการพัฒนาชุมชนในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือแม้กระทั่งเกี่ยวกับเรื่องการท่องเที่ยว ในการศึกษาชุมชนด้านโครงสร้างเพื่อแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวนั้น อาจแบ่งชุมชนออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ชุมชนชนบท และชุมชนเมือง (กรมการพัฒนาชุมชน, 2526)

จึงพอจะสรุปในภาพรวมได้ว่า ชุมชนหมายถึง กลุ่มคนที่มาอยู่รวมกัน ในเขตหรือ บริเวณเดียวกันที่แน่นอน มีวิถีการดำเนินชีวิตคล้ายกัน มีความรู้สึกผูกพันและความสัมพันธ์ที่เป็น อันหนึ่งอันเดียวกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกันอยู่ภายใต้กฎระเบียบกฎเกณฑ์เดียวกัน มีความรัก ห่วงเห่นร่วมกัน ทำงานกิจกรรมโดยมุ่งหวังประโยชน์ร่วมกัน และมีจุดมุ่งหมายของความสำเร็จใน สิ่งที่ทำร่วมเป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยที่ความเป็นชุมชนนั้นประกอบด้วยลักษณะของความเป็น รูปธรรมและนามธรรมผสมกันอยู่ คือ คน (People) ที่มีความสนใจร่วมกัน (Common Interest) ภายในพื้นที่อาณาบริเวณ (Area) มีปฏิสัมพันธ์และการปฏิบัติต่อกัน มีการพบปะสังสรรค์ (Interaction) มีความผูกพันอันเกิดจากความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน (Relationship) มี วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี (Cultural Traditions) อีกทั้งแบบแผนในการดำเนินชีวิต (Pattern of Community Life) ในชุมชน ที่คล้ายคลึง และเป็นรูปแบบเดียวกัน

ซึ่งผู้วิจัยสามารถนำความรู้นี้ไปใช้ในการศึกษาวิจัยในการลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อทำการ เก็บข้อมูลชุมชน ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่อแนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวได้สะดวก ยิ่งขึ้น

2.1.4.4 ชุมชนกับการท่องเที่ยว

สืบเนื่องมาจากการประชุมสุดยอดเรื่องสิ่งแวดล้อมโลก (Earth Summit) ในปี 2535 นับว่าได้จุดกระแสให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยตรง และเป็นจุดเริ่มในการ

ผลักดันความคิดเรื่อง “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ส่งอิทธิพลถึงการให้ความสำคัญเรื่อง “การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน” จากกระแสการพัฒนาการท่องเที่ยว 3 ประการ ประกอบด้วย (1) กระแสความต้องการการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติ (2) กระแสความต้องการของตลาดการท่องเที่ยวในด้านการศึกษาเรียนรู้ และ (3) กระแสความต้องการในการพัฒนาคนและให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น

จากกระแสการพัฒนาทั้ง 3 ประการดังกล่าว มีผลต่อการปรับตัวของระบบการท่องเที่ยวและระบบการจัดการท่องเที่ยวในการหาการท่องเที่ยวทางเลือกใหม่ (Alternative Tourism) เพื่อตอบสนองต่อความต้องการและทดแทนการท่องเที่ยวตามประเพณีนิยม (Conventional Tourism) แบบเดิม ๆ ที่เคยปฏิบัติกันมา การท่องเที่ยวที่นำชุมชนเข้ามามีบทบาทและเป็นส่วนสำคัญในการจัดการโดยชุมชน จึงเป็นความพยายามหนึ่งของการสร้างทางเลือกในการพัฒนาใน ประเด็นการท่องเที่ยวที่ให้นักในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมและได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว และมีบทบาทในการกำหนดทิศทางการพัฒนา

เมื่อชุมชนมาเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว จึงได้เกิดคำใหม่ ๆ เกิดขึ้น อาทิเช่น การท่องเที่ยวชุมชน การท่องเที่ยวโดยชุมชน การท่องเที่ยวผ่านชุมชน การท่องเที่ยวในชุมชน ก็ขึ้นอยู่กับนิยามแห่งการสื่อความหมายต่อคำดังกล่าว การท่องเที่ยวโดยชุมชน: “Community-based Tourism: CBT” “เป็นเรื่องของการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนท้องถิ่นและผู้มาเยือน ในการที่จะดูแลรักษาทรัพยากรด้านต่าง ๆ ของชุมชนที่มีอยู่แล้ว ตลอดจนเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนให้เกิดความยั่งยืน อันเกิดจากการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในชุมชน เพื่อประโยชน์แก่ชุมชน” (วิระพล ทองมา, 2547)

กระบวนการเรียนรู้ของ CBT: มีองค์ประกอบที่สำคัญคือ

1. ศักยภาพของคน ต้องเริ่มที่คนในชุมชนที่จะต้องรู้จักรากเหง้าของตนเองให้ดีเสียก่อน เพื่อความพร้อมในการบอกเล่าข้อมูลและคนในชุมชนต้องมีความพร้อมที่จะเรียนรู้ มีความสามัคคี ทำงานร่วมกันได้

2. ศักยภาพของพื้นที่ หมายรวมถึง ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบสานต่อกันมา คนในชุมชนต้องรู้จัก ต้องรักและหวงแหนเห็นคุณค่าของทรัพยากรในชุมชนของตน สามารถที่จะนำมาจัดการได้อย่างคุ้มค่าและยั่งยืน ทั้งนี้แล้วชุมชนต้องมีความพร้อมในการเรียนรู้ ตลอดจนมีความรู้ ความเข้าใจ ในเรื่องแนวคิด พื้นฐานทางด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน และการจัดการในพื้นที่ได้ด้วย

3. การจัดการ เป็นเรื่องที่ไม่ง่ายนักที่จะทำอะไร เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด เกิดความยั่งยืน สมดุลในกลุ่มคนหมู่มาก ดังนั้นชุมชนที่จะสามารถบริหารจัดการ การท่องเที่ยวโดยชุมชน:

“Community-based Tourism: CBT” ได้ต้องเป็นชุมชนที่มีผู้นำที่เป็นที่ยอมรับ มีความคิด มีวิสัยทัศน์ ความเข้าใจเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทั้งยังต้องได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานทั้งภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ต้องมีการพูดคุยกำหนดแนวทางในการเตรียมความพร้อมชุมชนรู้ว่าพื้นที่ของตนจะมีรูปแบบการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนได้อย่างไร ควรมีกิจกรรมอะไรบ้าง และจะมีการกระจายจัดสรรรายได้อย่างไร ทั้งหลายทั้งปวงที่กล่าวมานั้น สิ่งสำคัญที่สุดของชุมชนก็คือการมีส่วนร่วม หมายถึง ร่วมในทุก ๆ สิ่ง ทุกอย่างเพื่อส่วนรวม

4. การมีส่วนร่วม คือ มีการสื่อสารพูดคุย เป็นการสื่อความคิดเห็น การถกปัญหารวมถึงการหาทางแก้ไขปัญหาต่างๆจากการระดมความคิดจากประสบการณ์ของนักวิจัยท้องถิ่น พบว่าชุมชนจัดให้มีเวทีพูดคุย ร่วมกันคิดวางแผนดำเนินการ ประสานงานกับหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องในการทำงานร่วมกัน สร้างกฎระเบียบของชุมชนทางด้านต่างๆเพื่อให้คนในชุมชนรวมถึงผู้มาเยือนปฏิบัติตาม

ผลกระทบจากการทำการท่องเที่ยวโดยชุมชน: “Community-based Tourism: CBT” ทุกอย่างที่ดำเนินการย่อมส่งผลกระทบต่อสิ่งที่ตั้งอยู่ สิ่งแวดล้อมโดยรอบทั้งสิ้น ซึ่งมีผลกระทบด้านบวกและด้านลบ (วีระพล ทองมา, 2547, 17-22) ได้แก่

1. ผลกระทบด้านบวก ส่งผลให้ชุมชนมีจิตสำนึกเกิดการพัฒนาตนเอง พึ่งพาตนเอง คิดเป็นทำเป็น มีความพยายามในการเรียนรู้พัฒนา เกิดรายได้เพิ่มขึ้นมีการรวมตัวกัน สร้างความเข้มแข็งในชุมชน นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ตามความคาดหวังและความพยายามที่จะดำเนินการเพื่อให้เป็นตามหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน 3 ด้าน ได้แก่ (1) ด้านเศรษฐกิจ (2) ด้านสังคมวัฒนธรรม (3) สิ่งแวดล้อม และสิ่งสำคัญประการหนึ่งที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนคือการรวบรวมองค์ความรู้ ภูมิปัญญา สืบสานสืบทอด ตลอดจนการนำไปใช้ประโยชน์ได้ เกิดความรัก ความภาคภูมิใจในความรู้สึกเป็นเจ้าของ มีส่วนร่วมในทรัพยากรของชุมชน และเกิดกระบวนการเรียนรู้การทำงานร่วมกันในที่สุด

2. ผลกระทบด้านลบ เกิดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม อาทิ จำนวนขยะที่เพิ่มมากขึ้นจากนักท่องเที่ยว การใช้น้ำ ระบบนิเวศธรรมชาติ การรับวัฒนธรรมที่เข้ามาอย่างรวดเร็ว เกิดกระแสการเลียนแบบ มีความขัดแย้งทางความคิด เสียความเป็นส่วนตัวในการที่จะต้องรองรับนักท่องเที่ยว และที่สำคัญคืออาจถึงกับสูญเสียเอกลักษณ์ของท้องถิ่น หากมีการตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวมากเกินไป

จึงได้สรุปเนื้อหาในส่วนนี้ได้ว่า องค์ประกอบที่สำคัญของกระบวนการเรียนรู้การท่องเที่ยวชุมชน ประกอบด้วย ศักยภาพพื้นที่ ศักยภาพของคน การจัดการ และการมีส่วนร่วม ใน

ด้านผลกระทบด้านลบของการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นก็เป็นเรื่องที่ต้องตระหนักและหาทางป้องกันแก้ไข

การศึกษาในส่วนนี้มีความสำคัญ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการนำองค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้การท่องเที่ยวโดยชุมชนนี้ไปพิจารณาปรับใช้ในการสร้างกรอบแนวคิดการวิจัยและส่วนหนึ่งของเครื่องมือในการวิจัยต่อไป

2.1.4.5 การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism Management)

เป็นการจัดการที่ชุมชนเป็นผู้กำหนดทิศทางการท่องเที่ยวเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนโดยคำนึงถึงความยั่งยืนในประเด็นสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม (สินธุ์ สโรบล, 2546) ซึ่งตั้งอยู่บนฐานคิดว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยว นำเอาทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในท้องถิ่นทั้งด้านธรรมชาติประวัติศาสตร์วัฒนธรรมประเพณี รวมทั้งวิถีชีวิตความเป็นอยู่และวิถีการผลิตของชุมชนมาใช้เป็นปัจจัยหรือต้นทุนในการจัดการ การท่องเที่ยวอย่างเหมาะสมเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อคนในท้องถิ่น พงณา สวนศรี (2546) ได้มีความเห็นว่าเจตนารมณ์ของการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ การใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องวิเคราะห์สถานการณ์ของชุมชนที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่เพื่อเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนและมองการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวม โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาสังคมวัฒนธรรมเศรษฐกิจสิ่งแวดล้อมและการเมือง สินธุ์ สโรบล (2546) ได้เสนอปัจจัยสำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นฐานการพัฒนาที่แท้จริงนั้นต้องมาจากชุมชนและประชากรในชุมชนใช้ฐานทรัพยากรหรือต้นทุนของชุมชนที่มีอยู่เป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยวเป็นสำคัญ ซึ่งฐานทรัพยากรหรือต้นทุนของชุมชนดังกล่าวนี้ ได้แก่ ทุนทางธรรมชาติ (Natural Resources Capital) ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม (Social and Culture Capital) ทุนทางภูมิปัญญา (Wisdom Capital) ทุนทางเศรษฐกิจ (Economic Capital) และเห็นว่ากรท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นควรนำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนดังนั้นควรมีกำหนดแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนดังนี้

การพัฒนาชุมชนให้มีประสิทธิภาพต้องทำให้วิถีชีวิตมีความเป็นอยู่อย่างอิสระและมีศักดิ์ศรีขงเคียวกันต้องคำนึงถึงการจัดสรรประโยชน์จากทรัพยากรให้เป็นธรรมด้วยการกระจายไปสู่พื้นที่ที่มีความขาดแคลนอย่างทั่วถึง การส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนท้องถิ่นนั้นจะต้องมีการดำเนินการสร้างเสริมสนับสนุน ดังต่อไปนี้ (1) พัฒนาคูณภาพชีวิต (2) ภาคภูมิใจในตนเอง (3) แบ่งบทบาทการทำงาน (4) เกิดองค์กรชุมชน เศรษฐกิจ สังคม ชุมชนการเมือง สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม (5) เคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่าง (6) แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน (7) เติบโตจาก

รากฐาน (8) เกิดกองทุนในการพัฒนาหมู่บ้าน (9) สร้างงานที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการท่องเที่ยว (10) ชาวบ้านมีส่วนร่วม (11) สามารถรองรับภายนอก (12) พิจารณาขีดความสามารถในการรองรับ (13) มีการจัดการของเสีย (14) สร้างสำนักการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมคำนึงถึงความพร้อมของชุมชนด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมการกระจายรายได้และการสร้างความพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยว

กล่าวโดยสรุป การท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นเสมือนเป็นเครื่องมือในการพัฒนา โดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเงื่อนไขและสร้างโอกาสให้องค์กรชุมชนเข้ามามีบทบาทสำคัญในการวางแผนทิศทางการพัฒนาชุมชนของคนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนที่มีแนวโน้มว่าการท่องเที่ยวจะรุกคืบเข้าไปถึง หรือต้องการเปิดเผยชุมชนของตนให้เป็นที่รู้จักในวงกว้าง ให้มีการสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับการวางแผน การบริหารจัดการทรัพยากรและกระจายอำนาจการตัดสินใจโดยเน้นความสำคัญของการจัดการธรรมชาติแวดล้อมและใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนไปพร้อมกัน

ขณะเดียวกันในด้านองค์ประกอบที่สำคัญของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ประกอบด้วย 4 ด้าน ได้แก่ (1) องค์ประกอบด้านทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม คือ ชุมชนต้องมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ มีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และมีวิถีชีวิตที่พึงพาและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน (2) ด้านองค์กรชุมชน คือ ชุมชนมีระบบสังคมที่เข้าใจกัน มีปราชญ์หรือผู้มีความรู้ และมีทักษะในเรื่องต่างๆ หลากหลาย และคนในชุมชนต้องรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของ และเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา (3) ด้านการจัดการ คือ ชุมชนต้องมีกฎกติกาในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและการท่องเที่ยวโดยมีองค์กรหรือกลไกในการทำงานเพื่อจัดการการท่องเที่ยว และสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวมได้ สามารถกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม และมีกองทุนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน และ (4) ด้านการเรียนรู้ คือ ลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สามารถสร้างการเรียนรู้ และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่าง เน้นระบบจัดการที่ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือน และที่สำคัญคือ ต้องสามารถสร้างจิตสำนึกในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ทั้งชาวบ้านเองและผู้มาเยือน ซึ่งสอดคล้องกับ วีระพล ทองมา และประเจต อำนวย (2547) ที่ได้กล่าวถึงหลักการดำเนินงานการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนต้องมาจากความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง คือ สมาชิกในชุมชนต้องมีส่วนร่วมกันทั้งระบบ ตั้งแต่การคิด วางแผน ทำกิจกรรม ติดตามประเมินผล เรียนรู้และรับประโยชน์ร่วมกัน ที่สำคัญคือ องค์กรชุมชนจะต้องมีความเข้มแข็งพอที่จะจัดการกับผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นได้ และพร้อมที่จะหยุดเมื่อเกินความสามารถในการจัดการ โดยหากมองในแง่ความ

พร้อมของชุมชนและประสิทธิภาพในการบริหารจัดการท่องเที่ยวในมิติของชุมชนแล้ว การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะเป็นไปได้ด้วยดีนั้นยังต้องพิจารณาจากมิตินอกชุมชนที่เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ได้แก่ การตลาด นโยบายรัฐที่เข้ามาสนับสนุน และพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว เป็นต้น

สรุปได้ว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นสามารถประสบความสำเร็จอย่างเหมาะสมได้ นั้น จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วนเป็นสำคัญ โดยชุมชนเอง จะต้องเป็นศูนย์กลางที่เข้มแข็ง ในการจัดการและประสานความเข้าใจอันดี สู่การเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันระหว่างชุมชน ผู้มีอำนาจจากรัฐบาล และนักท่องเที่ยว โดยต้องมีการกำหนดแนวทางปฏิบัติที่เป็นแผนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมที่เหมาะสม เพื่อยึดเป็นกรอบในการปฏิบัติร่วมกัน และที่สำคัญคือต้องตระหนักไว้เสมอว่า การท่องเที่ยวมิใช่อาชีพหลัก แต่การท่องเที่ยวเป็นเสมือนกลไกที่สำคัญในการขับเคลื่อนความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและชุมชน ให้เกิดประโยชน์ร่วมกัน

2.1.5 วัฒนธรรมกับการท่องเที่ยว

วัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นองค์ประกอบอันสำคัญยิ่งของมนุษย์ จนทำให้สังคมมนุษย์ได้ชื่อว่า “สังคม – วัฒนธรรม” (Socio – cultural) ซึ่งมีความหมายว่า สังคมที่มีวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดสภาพหรือลักษณะของสังคม วัฒนธรรมจะเป็นแบบแผนในการปฏิบัติ ในการดำรงชีวิตและการดำเนินชีวิตของคนในสังคม จะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมหรือความประพฤติของมนุษย์ในแต่ละสังคม วัฒนธรรมซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์มีความแตกต่างไปจากสัตว์อื่นๆ และในขณะที่เดียวกันก็ทำให้เกิดความแตกต่างในสังคมของมนุษย์ด้วยกันอีกด้วย ดังนั้นถ้าเปรียบสังคมมนุษย์เป็นร่างกาย วัฒนธรรมของสังคมก็จะเปรียบเสมือนกับเป็นวิญญาณของสังคมนั้น คำว่า “วัฒนธรรม” ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า “Culture” และ “Cultural” มีรากศัพท์มาจากคำภาษาฝรั่งเศส ซึ่งดัดแปลงมาจากภาษาละตินว่า “Cultura” แปลว่า การเพาะปลูกและบำรุงให้เจริญงอกงาม ซึ่งกลุ่มเกษตรกรในทวีปยุโรปใช้มาแต่เดิม ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นความเจริญทางด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ (กรมศิลปากร, 2542, น. 37) คำว่า “วัฒนธรรม” เป็นคำที่ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงบัญญัติขึ้น โดยนำคำภาษาบาลีมารวมกับคำภาษาสันสกฤต คือ “วัฒนธรรม” มาจากคำว่า “วทุฒน” ในภาษาบาลี แปลว่า ความเจริญงอกงาม และ “ธรรม” มาจากคำว่า “ธรรม” ในภาษาสันสกฤต แปลว่า สภาพที่เป็นอยู่จริง รวมความแล้วหมายถึง สภาพที่แสดงถึงความเจริญงอกงามหรือความมีระเบียบวินัย และนำมาใช้ในทางราชการครั้งแรกในพระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2483 และนิยมใช้สืบต่อมาจนถึงทุกวันนี้ (คณะกรรมการจัดทำหนังสือวิถีไทย สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, 2543, น. 57)

2.1.5.1 ความหมายของวัฒนธรรม

เสฐียรโกเศศ (พระยาอนูมานราชชน) ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า วัฒนธรรมไว้หลายแนวคิดนี้ (1) วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มีมนุษย์เปลี่ยนแปลง ปรับปรุง หรือผลิตสร้างขึ้น เพื่อความเจริญงอกงามในวิถีแห่งชีวิตของส่วนรวม (2) วัฒนธรรม คือ วิถีแห่งชีวิตของมนุษย์ในส่วนรวมที่ถ่ายทอดกันได้ เอาอย่างกันได้ (3) วัฒนธรรม คือ สิ่งอันที่เป็นผลิตผลของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนแต่ก่อนสืบต่อเป็นประเพณีกันมา (4) วัฒนธรรม คือ ความคิด ความรู้สึก ความประพฤติและกิริยาอาการ หรือการกระทำใด ๆ ของมนุษย์ในส่วนรวม คงรูปเป็นพิมพ์เดียวกัน และสำแดงออกมาให้ปรากฏเป็นภาษา ศิลปะ ความเชื่อถือ ระเบียบประเพณี เป็นต้น (5) วัฒนธรรม คือ มรดกแห่งสังคม ซึ่งสังคมรับและรักษาไว้ให้เจริญงอกงาม (สุรพงษ์ ถือทองจักร, 2552)

จูลี จุละเกศ (2516, น. 45) ได้ให้ความหมายว่า วัฒนธรรมในวิชามานุษยวิทยาภาค วัฒนธรรมนี้ หมายถึง บรรดาผลงานและแบบแผนในการดำเนินชีวิตทั้งปวงของมนุษย์ อานนท์ อภาภิรมย์ (2516, 42) ได้ให้ความหมายว่า วัฒนธรรมในความหมายทางสังคมวิทยา มีความหมายกว้างขวางกว่าความหมายที่ใช้กันอยู่ในการพูดหรือการเขียนทั่วไป กล่าวคือ สังคมวิทยาถือว่า วัฒนธรรมเป็นศัพท์วิชาการ (technical Vocabulary) หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิต กระบวนการแห่งพฤติกรรม และผลงานทั้งหมดที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้น ตลอดจนความคิด ความเชื่อ และความรู้ เป็นต้น

อมรา พงศาพิชญ์ (2547) ให้ความหมายว่า วัฒนธรรม คือ สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น กำหนดขึ้น มิใช่สิ่งที่มีมนุษย์ทำตามสัญชาตญาณ คำว่า สิ่งในที่นี้หมายถึง วัตถุก็ได้ หมายถึง พฤติกรรมก็ได้ หมายถึง แนวความคิดก็ได้ หรือจะหมายถึง วิธีการทำอะไร ๆ ก็ได้ รวมเข้าด้วยกันหมด การรวมหลายสิ่งหลายอย่างเข้าไว้ด้วยกันเช่นนี้ อาจจะเรียกรวมกันว่าระบบ ฉะนั้น วัฒนธรรม ก็คือ ระบบในสังคมมนุษย์สร้างขึ้น มิใช่ระบบที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติตามสัญชาตญาณ “วัฒนธรรม” คือ ปรากฏการณ์ที่สร้างขึ้นอย่างมีระบบ ประกอบด้วยการกระทำ (แบบแผนของพฤติกรรม) วัตถุ (เครื่องมือเครื่องใช้หรือสิ่งที่ใช้สร้างเครื่องมือเครื่องใช้) ความคิด (ความเชื่อ ความรู้) และความรู้สึก (เจตคติ ค่านิยม) ที่แสดงออกให้เห็นอย่างชัดเจน วัฒนธรรมเป็นผลงานที่มาจาก การสร้างสรรค์ของมนุษย์และมีลักษณะชัดเจน ดังนั้นจึงสามารถถ่ายทอดจากคนหนึ่งไปสู่คนอื่นได้ง่าย (Leslie A. White, อ้างถึงใน จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์ และคนอื่นๆ, 2540, น. 15)

เสาวคนธ์ สุดสวาท (อ้างถึงใน จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์ และคนอื่นๆ, 2540, น. 16) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “วัฒนธรรม” เป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตของกลุ่ม ซึ่งสมาชิกของสังคมหนึ่งได้ยึดถือเป็นแบบแผนของชีวิตร่วมกัน วัฒนธรรมจึงเป็นเสมือนเครื่องหมายหรือตราประจำกลุ่มที่คนอื่นเห็นแล้วรู้ได้ทันที เช่น มีภาษา เครื่องแต่งกาย ขนบธรรมเนียมประเพณีที่เหมือนๆ กัน สำหรับ

คนในกลุ่มนั้น ขณะที่ สุพัตรา สุภาพ (2542, น. 85) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “วัฒนธรรม” มีความหมายครอบคลุมถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือสังคมใดสังคมหนึ่งที่ประกอบด้วยความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศิลปกรรม กฎหมาย ประเพณี วิทยาการ และทุกสิ่งทุกอย่างที่คิดและทำในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม

สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์; เฉลียว บุรีภักดี (อ้างถึงใน กรมศิลปากร, 2542, น. 20) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “วัฒนธรรม” คือ แนวทางแห่งการแสดงออกวิถีชีวิตทั้งปวงของคนทั้งมวลในสังคม ไม่ว่าจะเป็ น วิถีกระทำสิ่งต่าง ๆ ทุกอย่างทั้งหมดทั้งสิ้น นับตั้งแต่วิถีกิน วิถีอยู่ วิถีแต่งกาย วิถีทำงาน วิถีพักผ่อน วิถีแสดงอารมณ์ วิถีสื่อความ วิถีจราจรและขนส่ง วิถีอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ ตลอดจนวิถีแสดงความสุขทางใจ และหลักเกณฑ์การดำเนินชีวิตทั้งเครื่องมือเครื่องใช้หรือวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ที่นำมาใช้เพื่อการเหล่านั้นก็ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม และไม่ว่าสิ่งของเหล่านั้นจะเป็นสิ่งที่นำมาจากธรรมชาติหรือคิดค้นประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่ก็ตาม โดยอาจเริ่มจากตัวเอกชนหรือคณะบุคคลคิดขึ้นหรือกระทำขึ้นเป็นต้นแบบ แล้วต่อมาคณะส่วนใหญ่ของกลุ่มชนยอมรับมาสืบทอด จนกระทั่งสิ่งนั้นส่งผลให้เกิดเป็นนิสัยในการคิด การเชื่อถือและการกระทำของคนส่วนใหญ่แห่งกลุ่มชนนั้น ๆ

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ – ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2524, น. 101) ได้ให้ความหมายและอธิบายไว้ว่า “วัฒนธรรม” เป็นชื่อรวมสำหรับแบบอย่างของพฤติกรรมทั้งหลายที่ได้มาทางสังคม และที่ถ่ายทอดกัน ไปด้วยอาศัยสัญลักษณ์ วัฒนธรรมจึงเป็นชื่อสำหรับสัมฤทธิ์ผลที่เด่นชัดทั้งหมดของกลุ่มมนุษย์ รวมทั้งสิ่งทั้งหลายเหล่านั้น เช่น ภาษา การทำเครื่องมืออุตสาหกรรม ศิลปะ วิทยาศาสตร์ กฎหมาย การปกครอง ศิลปกรรมและศาสนา กั บรวมถึงอุปกรณ์ที่เป็นวัตถุหรือสิ่งประดิษฐ์ ซึ่งแสดงรูปแบบแห่งสัมฤทธิ์ผลทางวัฒนธรรม และทำให้ลักษณะวัฒนธรรมทางปัญญาสามารถยังผลเป็นประโยชน์ใช้สอยได้ เช่น อาคาร เครื่องมือ เครื่องจักรกล เครื่องมือสื่อสาร ศิลปวัตถุ เป็นต้น

จากคำนิยามต่าง ๆ ข้างต้น สรุปได้ว่า “วัฒนธรรม” หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์ได้ผลิตสร้างขึ้น และเป็นที่ยอมรับร่วมกันในสังคมในการที่จะนำมาใช้เป็นแบบแผนของการดำเนินชีวิต หรือเป็นกระบวนแห่งพฤติกรรม เพื่อความสะดวกสบาย ความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการอยู่ร่วมกัน เพื่อความเจริญรุ่งเรืองและเพื่อความมั่นคงของสังคม

2.1.5.2 ลักษณะของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมมีลักษณะสำคัญหลายประการ ดังนี้ (1) เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น (2) เป็นผลรวมของแบบแผนในการดำรงชีวิต หรือวิถีชีวิตหลาย ๆ ประการของมนุษย์ (3) เป็นของสังคมส่วนรวม (4) เป็นสิ่งจำเป็นของมนุษย์และสังคม (5) เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ โดยการขัด

เกล้าทางสังคมและการถ่ายทอดด้วยภาษาและสัญลักษณ์ต่างๆ (6) เป็นมรดกทางสังคมที่คนรุ่นหนึ่งถ่ายทอดไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง (7) เป็นรูปแบบพฤติกรรมในอุดมคติและบรรทัดฐานทางสังคมซึ่งบุคคลต้องปฏิบัติตาม (8) เป็นสิ่งที่อยู่เหนืออินทรีย์ (Superorganic) (9) ในแต่ละสังคมจะมีวัฒนธรรมทั้งส่วนที่เหมือนกันและแตกต่างกันออกไป (10) เป็นสิ่งที่ไม่คงที่แต่เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

องค์การศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งองค์การสหประชาชาติ (UNESCO) ได้แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 2 สาขา คือ มรดกทางวัฒนธรรมและวัฒนธรรมร่วมสมัย (กรมศิลปากร, 2542, น.100-105) โดยจำแนกเป็นสาขาย่อย ๆ ดังนี้

1. มรดกทางวัฒนธรรม มีสาขาย่อย คือ 1.1) ภาษาและวรรณกรรม เช่น จารึก หนังสือ เอกสารต่างๆ 1.2) อนุสรณ์สถาน เช่น อนุสาวรีย์ สถาปัตยกรรม สัญลักษณ์ประจำเมือง ย่านประวัติศาสตร์ อุทยานประวัติศาสตร์ โบราณสถานและแหล่งโบราณคดีต่างๆ 1.3) วัตถุหลักฐานร่องรอย เช่น หลักฐานทางโบราณคดี ศิลปกรรมต่าง ๆ

2. วัฒนธรรมร่วมสมัย มีสาขาย่อย คือ 2.1) การดำรงชีพ เช่น การทำมาหากิน อาหาร เสื้อผ้าการแต่งกาย สุขภาพ พลาณามัย ที่อยู่อาศัย 2.2) ภาษาและวรรณกรรมทั้งภาษาถิ่น ภาษาประจำชาติและภาษาสากล เช่น การพูด การเขียน การอ่าน เอกลักษณ์ในการสื่อความหมาย ฐานันดรทางภาษา วาทวิทยา 2.3) ศาสนา เช่น ประวัติความเป็นมาของศาสนา ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศาสนธรรมและหลักปฏิบัติ การศึกษาและการสืบทอดศาสนา อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ความเชื่อ พิธีกรรมต่าง ๆ และกิจกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับศาสนา 2.4) ศิลปะการละเล่นและรสนิยม ดังนี้ (1) ศิลปะ เช่น บ้านเรือน ที่อยู่อาศัย การเขียนภาพ ลวดลาย ช่างศิลป์ การร้องขับกล่อม การรำ – นาฏศิลป์ (2) การละเล่น เช่น ดนตรี กีฬา การพนัน การนันทนาการต่าง ๆ (3) รสนิยม เช่น ศิลปะชั้นสูง ศิลปะพื้นบ้าน 2.5) สังคม เศรษฐกิจและการเมือง ดังนี้ (1) สังคม เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันสังคม ค่านิยม ชนชั้น ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต (2) เศรษฐกิจ เช่น มรดกทางธรรมชาติ ทรัพยากรท้องถิ่น อาชีพพื้นฐาน การอุตสาหกรรม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (3) การเมือง เช่น หน้าที่และบทบาทในชุมชน การปกครองตนเอง ความสัมพันธ์กับรัฐ กฎหมาย ระเบียบ ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ การแก้ไขความไม่เป็นธรรมในสังคม

2.1.5.3 ความสำคัญของวัฒนธรรม

วัฒนธรรม เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญยิ่งต่อสังคมมนุษย์ เพราะเป็นสิ่งที่จะทำให้ชีวิตของมนุษย์สามารถดำรงอยู่ได้ เพราะการมีชีวิตของมนุษย์ การแสดงพฤติกรรมของมนุษย์ ตลอดจนความสัมพันธ์ต่อกันของมนุษย์มิได้กำหนดขึ้นมาโดยธรรมชาติ ทางร่างกาย หรือโดยสัญชาตญาณ เหตุนี้ มนุษย์จึงต้องมีการเรียนรู้ และพัฒนาวัฒนธรรมขึ้นมาเพื่อการดำรงชีวิต และการดำเนินชีวิต

ของตนเองในสังคม และสามารถดำเนินไปได้ด้วยความเป็นระเบียบเรียบร้อย เจริญรุ่งเรือง และมีความมั่นคงสืบต่อไป จึงอาจกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมมีความสำคัญในระดับที่เป็นความเป็นความตายของมนุษย์เลยทีเดียว (กรมศิลปากร, 2542)

จึงสรุปได้ว่า วัฒนธรรม หมายถึง วิถีแห่งการดำเนินชีวิต (The way of life) อาทิ วิถีกิน วิถีอยู่ วิถีแต่งกาย วิถีทำงาน วิถีพักผ่อน วิถีแสดงอารมณ์ วิถีสื่อความ วิถีจราจรและขนส่ง วิถีอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ วิถีแสดงความสุขทางใจ และหลักเกณฑ์การดำเนินชีวิต ของคนในสังคมนั้น ๆ โดยแนวทางการแสดงออกถึงวิถีชีวิตนั้นเริ่มมาจากมีผู้ทำเป็นแบบอย่าง และสร้างแรงบันดาลใจให้มีผู้ปฏิบัติตามต่อ ๆ กันไป แล้วคนส่วนใหญ่ก็ถือปฏิบัติสืบต่อกันมา วัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขและกาลเวลาเมื่อมีการประดิษฐ์หรือค้นพบสิ่งใหม่ วิถีใหม่ที่ใช้แก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการของสังคมได้ดีกว่า ซึ่งอาจทำให้ผู้ที่อยู่ในสังคมเกิดความนิยมเลื่อมใส แล้วในที่สุดวัฒนธรรมเดิมอาจถูกเลิกใช้ ดังนั้นการที่จะธำรงรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมเดิมนั้นจึงต้องตระหนักในเรื่องการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง หรือพัฒนาวัฒนธรรม เพื่อให้เหมาะสมมีประสิทธิภาพตามยุคสมัย

2.1.5.4 วัฒนธรรมกับการท่องเที่ยว

ประเทศไทยเป็นหนึ่งในประเทศที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางวัฒนธรรมมาแต่โบราณ มีความหลากหลายของชาติพันธุ์ เป็นศูนย์กลางทางการค้าของภูมิภาค มีการติดต่อสื่อสารกับชาวต่างชาติ และด้วยอุปนิสัยของคนไทยที่เป็นคนเปิดกว้าง เรียนรู้ ทำให้เราสามารถหล่อหลอมวัฒนธรรมต่างชาติเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของเรา ประเทศไทยจึงมีมิติที่ลึกซึ้งทางวัฒนธรรม ให้เราสามารถสืบค้นวิวัฒนาการจากวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ปรากฏเพียงแต่กลุ่มเล็ก ๆ ไปสู่วัฒนธรรมผสมที่มีรากร่วมกันอยู่ เรื่องราวประวัติศาสตร์เกิดจากการหล่อหลอมทางวัฒนธรรมร่วมกัน จากชุมชนเล็ก ๆ ที่ใช้ชีวิตเรียบง่าย แต่ต้องไปเกี่ยวข้องกับชุมชนที่อยู่ห่างไกล ทั้งความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ การละเล่น ดนตรีพื้นบ้าน บทกลอน อาหาร ประเพณี งานฝีมือช่าง งานศิลป์ ฯลฯ ซึ่งได้มีการถ่ายทอดวัฒนธรรมและสืบสานเป็นมรดกตกทอดนับรุ่นต่อรุ่น จากบรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน วัฒนธรรมได้ทำหน้าที่เป็นรากฐานความมั่นคงของท้องถิ่น

ในปัจจุบัน นักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศจำนวนมากให้ความสนใจกับการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการได้รู้จักกับชุมชนในระดับที่ลึกกว่าการท่องเที่ยวทั่วไปในรูปแบบที่เคยชิน โดยให้ความสนใจกับสินค้าทางวัฒนธรรม เพื่อให้ตนเองได้รับประสบการณ์ (Experience) ที่แปลกใหม่ ทั้งประสบการณ์ตรงที่สามารถจับต้องได้และประสบการณ์ที่ทำให้เกิดการรับรู้ แต่ไม่สามารถจับต้องได้ ฉะนั้น การจัดการวัฒนธรรมจึงเป็นอีกหนึ่งเป้าหมายของการพัฒนาการท่องเที่ยวในประเทศไทย เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ซึ่ง

นับเป็นส่วนสำคัญและเป็นปัจจัยหนึ่งของความสำเร็จในการสร้างคุณค่า ความทรงจำ สำหรับทั้งนักท่องเที่ยวและชุมชนเอง

แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมวิถีชุมชน ในประเทศไทยมีอยู่มากมายทั่วทุกภาค เช่น ตลาดน้ำโบราณในภาคกลาง (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ม.ป.ป.) ซึ่งนับเป็นสถานที่เรียนรู้วิถีชีวิตชาวบ้านย่านการค้าริมน้ำสมัยอดีตได้ดี ที่รู้จักกันทั่วก็คือตลาดร้อยปี สามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี สำหรับบนดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ ก็มีพื้นที่เรียนรู้วิถีวัฒนธรรมชาวไทยภูเขาที่บ้านอ่างกาหลวง ส่วนในอำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก มีหมู่บ้านปะละทะ ซึ่งเหมาะสำหรับศึกษาวิถีชีวิตของชาวปกากะญอ หรือกะเหรี่ยง ถ้าอยากสัมผัสชีวิตชาวสวน ก็น่าจะไปที่บ้านศิรีวง จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งชาวบ้านทำสวนสมรมผสมกลมกลืนอยู่ในผืนป่า หรือจะลองไปใช้ชีวิตชาวเลกับพี่น้องชาวเกาะพิทักษ์ จังหวัดชุมพร ก็น่าสนใจ สิ่งสำคัญของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมไปตามภูมิภาคต่างๆ คือ นักท่องเที่ยวต้องให้ความเคารพวิถีชุมชนท้องถิ่น ต้องศึกษาข้อห้ามและปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ทั้งนี้เพื่อความงดงามของวัฒนธรรมท้องถิ่นที่จะคงอยู่คู่เมืองไทยตลอดกาล

การท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่น นับว่าเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวสร้างสรรค์ ดังนั้น การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวจึงจำเป็นต้องมีกระบวนการจัดการวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว (Creative Tourism and Cultural Development) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนารูปแบบการสื่อความหมายของวัฒนธรรมของท้องถิ่นให้ สามารถถ่ายทอดคุณค่าและมีความหมายทางสัญลักษณ์ อันบ่งบอกถึงความเป็นเอกลักษณ์ที่ต่างกันออกไปของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งเป็นทรัพยากรสำคัญทางการท่องเที่ยว โดยวัฒนธรรมสามารถสร้างรายได้ให้กับการท่องเที่ยว ในขณะเดียวกัน การท่องเที่ยวก็ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสืบทอดวัฒนธรรมให้คงอยู่ (องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, 2556)

2.1.6 ความหมายและคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรม

স্যันต์ ไพรชาญจิตร (2550, น. 13-14) ได้กำหนดความหมายว่า ส่วนประกอบของระบบวัฒนธรรมทั้งหมดในสังคมมนุษย์ ทั้งในส่วนที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ สิ่งก่อสร้างที่จับต้องมองเห็นได้ (tangible forms) ส่วนความหมาย (meaning) ความรู้/ภูมิปัญญา (knowledge/wisdom) ความเชื่อ (beliefs) กฎระเบียบแบบแผนเพื่อการปฏิบัติ (rules/regulation) จินตนาการ (imaginations) ความรู้สึกนึกคิด (feeling) และศิลปะและการแสดงออก (expressive behaviors) ที่ไม่สามารถจับต้องหรือสัมผัสทางกายได้ (intangible forms) โดยที่ พิสิฐ เจริญวงศ์ (อ้างถึงใน สยันต์ ไพรชาญจิตร 2550, น. 13) ได้นิยามว่า ทรัพยากรวัฒนธรรม หมายถึง องค์ประกอบของ

วัฒนธรรมทางวัตถุ (material culture) ในรูปของวัตถุ (objects) สิ่งก่อสร้าง (structures) สถานที่/แหล่ง (sites) และภูมิทัศน์ (landscapes) วัฒนธรรมที่ยังดำรงอยู่ (living culture) และวัฒนธรรมที่แสดงออก (expressive culture) เช่น ดนตรี งานฝีมือ ศิลปะ วรรณคดี ประเพณีบอกเล่า และภาษา ฯลฯ ซึ่งเป็นความต่อเนื่องจากอดีตผ่านปัจจุบัน ไปสู่นาคต ในขณะที่ สว่าง เลิศฤทธิ์ (2547, น. 2) ได้กล่าวว่า ทรัพยากรวัฒนธรรม คือ ผลผลิตจากวัฒนธรรม หรือลักษณะต่าง ๆ ของระบบแห่งวัฒนธรรม (ทั้งในอดีตและปัจจุบัน) ที่มีค่า หรือเป็นตัวแทน หรือสามารถสื่อแสดงออกถึงวัฒนธรรมต่าง ๆ ธานี เลิศชาญฤทธิ์ (2552, น. 4) ได้กล่าวว่า มรดกวัฒนธรรมหรือทรัพยากรวัฒนธรรมนั้นมีอยู่ 2 ประเภท ซึ่งแบ่งตามลักษณะที่ปรากฏอยู่หรือมีอยู่ อันได้แก่ ทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Resource) และทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Resource)

สนธิสัญญา “Convention for Safeguarding of Intangible Cultural Heritage 2003” ให้ความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ไว้ว่า หมายถึง การปฏิบัติ (Practices) การแสดงออก (Expressions) การนำเสนอ (Representations) ความรู้ (Knowledge) ทักษะ (Skills) รวมทั้งอุปกรณ์ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ที่เกี่ยวข้องซึ่งชุมชน กลุ่มคน และปัจเจกบุคคล ปรากฏออกมาในรูปแบบต่าง ๆ คือ 1) ประเพณีมุขปาฐะ (Oral Traditions) และการแสดงออก รวมถึงภาษา (Language) 2) ศิลปะการแสดง (Performing Arts) 3) ชีวปฏิบัติ กฎระเบียบทางสังคม (Social Practices) พิธีกรรม (Rituals) และเทศกาล (Festival Events) 4) ความรู้และการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องด้วยธรรมชาติและจักรวาล 5) ทักษะในงานฝีมือเชิงช่าง ซึ่งน่าสังเกตด้วยว่าทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ สามารถสร้างขึ้นใหม่ได้ (Renewable) และสามารถถ่ายทอดผ่านยุคสมัยจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนรุ่นหนึ่งต่อไปได้ และยังสะท้อนออกมาในรูปของสิ่งของเครื่องมือเครื่องใช้ ส่วนทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Resource) ทรัพยากรที่จับต้องได้หมายถึงซากสิ่งของ สิ่งก่อสร้าง และวัตถุที่จับต้องและสัมผัสได้ด้วยมือและมองเห็นได้ด้วยตาของมนุษย์ (และในบางครั้งด้วยเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์) สิ่งเหล่านี้สัมผัสและเป็นตัวแทนของมนุษย์ วัฒนธรรมของมนุษย์ กิจกรรมของมนุษย์ และเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทั้งในอดีตและปัจจุบัน

คุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรม

สแตนดี ไพรชาญจิตร (2550, น. 19) ได้แสดงทรรศนะเกี่ยวกับธรรมชาติของวัตถุทางวัฒนธรรม และทรัพย์สินทางวัฒนธรรมใด ๆ ไม่ได้มีคุณค่าฝังติดอยู่ในตัวของสิ่งนั้น ๆ มนุษย์เป็นผู้ศึกษาและกำหนดคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทต่าง ๆ ซึ่งก็มักจะมีค่าแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับกรอบเกณฑ์ของปัญญา ประวัติศาสตร์ ประสบการณ์ และจิตวิทยาสังคมในแต่ละวัฒนธรรมที่ยึดถือ โดยปัจเจกชน หรือกลุ่มคน ในลำดับแรกเรากำหนดคุณค่าของวัตถุทาง

วัฒนธรรม (cultural materials) ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (cultural landscapes) ไว้ในฐานะที่เป็นทรัพยากร (as resource) ก็เพราะเรามองเห็นศักยภาพที่จะใช้ประโยชน์จากสิ่งเหล่านี้ได้ทั้งกาลปัจจุบันและในกาลอนาคต ซึ่งศักยภาพของวัตถุทางวัฒนธรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้น ๆ อาจจะไม่ใช่ศักยภาพดั้งเดิมในสมัยที่ถูกสร้างขึ้นมาก็ได้ โดยที่ หม่อมเจ้าสุภัทระดิศ ดิศกุล (อ้างถึงใน สายันต์ ไพรชาญจิตร 2550, น. 24) กล่าวว่า ทรัพยากรทางโบราณคดีประเภทโบราณสถานและโบราณวัตถุ และศิลปวัฒนธรรม มีประโยชน์ต่อประเทศชาติและสังคม คือ 1) ช่วยสอบสวนเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ให้แน่นอนยิ่งขึ้น 2) ทำให้ประชาชนในชาติเกิดความรักชาติ 3) ศิลปวัฒนธรรมหรือวัฒนธรรมที่แสดงออกด้านสุนทรีย์ ประเภทจารีตประเพณี การมหรสพ วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และวัฒนธรรมเชิงนามธรรมเป็นมรดกทางวัฒนธรรมแบบอ่อน (software) ที่เปลี่ยนแปลงไปได้ตามกาลสมัย ศิลปวัฒนธรรมมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของความเป็นชาติ (กลุ่ม/ชุมชน) ในฐานะเป็นเครื่องแสดงเอกลักษณ์ที่เป็นแบบแผนเฉพาะของตนเอง

วิลเลียม ดีโลปี (อ้างถึงใน สายันต์ ไพรชาญจิตร 2550, น. 25-27) ระบุว่าทรัพยากรวัฒนธรรมมีคุณค่า 4 แบบ คือ 1) คุณค่าที่แสดงนัยของอดีต (associative/symbolic value) 2) คุณค่าทางวิชาการ (informational value) 3) คุณค่าทางด้านความงามหรือสุนทรีย์ (aesthetic value) ในมุมมองของคนในวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ ที่มีมาตรวัดและกำหนดคุณค่าของความสวยงามแตกต่างกันออกไป 4) คุณค่าทางเศรษฐศาสตร์ (economic value) คุณค่าในทางเศรษฐศาสตร์ของทรัพยากรวัฒนธรรม ทำให้เกิดประโยชน์ต่อการตอบสนองความต้องการพื้นฐานของคนในปัจจุบันได้

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชน

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชนนั้น จัดว่าเป็นกระบวนการหรือชุดของการกระทำใด ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีอยู่ตั้งแต่ในอดีตของชุมชน ซึ่งรวมเรียกว่ามรดก (Heritage) ประกอบด้วยกิจกรรม 7 เรื่องด้วยกัน คือ 1) การศึกษาวิจัยหรือการสร้างองค์ความรู้ (Resource Research) 2) การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดี (Resource Assessment and Evaluation) 3) การสงวนและการอนุรักษ์ (Preservation) 4) การดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรม (Resource Based Community Business) 5) การเผยแพร่องค์ความรู้ ข้อมูล ประสบการณ์ให้แก่คนอื่น ๆ ทั้งในและนอกชุมชน 6) การบังคับใช้กฎเกณฑ์ ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติ (Enforcement) 7) การฟื้นฟู ผลิตซ้ำ และสร้างใหม่ (resource rehabilitation/revitalization)

จึงสามารถนำองค์ประกอบของกิจกรรม 7 เรื่อง ในกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชนมาสร้างเป็นรูป ได้ดังนี้

ภาพที่ 2.6 องค์ประกอบกิจกรรม 7 เรื่อง ในกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชน

ส่วนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในภาคการเมืองนั้น พบว่า ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ก็ได้กำหนดแนวปฏิบัติที่เอื้อให้ชุมชนท้องถิ่นมีสิทธิและอำนาจในการจัดการทรัพยากรทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีในท้องถิ่นของตนเองได้ ดังที่ปรากฏในมาตรา 46 ที่ระบุว่า “บุคคล ซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญา ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ” นอกจากนี้ ในแนวนโยบายการกระจายอำนาจการบริหารราชการแผ่นดินออกไปสู่องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นระดับต่าง ๆ ยังเปิดโอกาสให้ประชาชนและเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่นมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมมากขึ้นเป็นลำดับ รัฐอาจมอบอำนาจและหน้าที่ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดำเนินการแทนได้ ในปัจจุบันได้มีกลุ่มประชาชน ชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรชุมชนและเครือข่ายชุมชนในท้องถิ่นต่างๆ เริ่มตระหนักถึงปัญหาทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีถูกทำลาย และเห็นว่ามิปัญหาการจัดการที่ไม่เหมาะสมเกิดขึ้นมากมาย จึงเข้ามามีบทบาทในการจัดการในรูปแบบและด้วยวิธีการต่าง ๆ มาก

ขึ้น แต่อาจจะยังไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก ทั้งนี้ อาจจะเป็นเนื่องมาจากการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีเป็นงานที่ดำเนินการโดยภาครัฐ (ฝ่ายเดียว) มาเป็นเวลานานมาก อีกทั้งยังคงมีกฎหมายสงวนอำนาจในการบริหารและจัดการไว้ที่ศูนย์การบริหารราชการส่วนกลางเท่านั้น (พ.ร.บ. โบราณสถานฯ พ.ศ. 2504, อธิบดีกรมศิลปากร)

นอกจากนี้ องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น รวมไปถึงประชาชนในท้องถิ่น ตลอดจนผู้ที่จะมีบทบาทและหน้าที่เกี่ยวข้องกับการบริหารและจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและโบราณคดีในองค์กรต่าง ๆ ยังขาดความมั่นใจ ขาดข้อมูล ขาดความรู้ ขาดความเข้าใจ ขาดทักษะ และอาจจะยังมองไม่เห็นประโยชน์ที่แท้จริงในการปฏิบัติการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมและโบราณคดีดังกล่าวด้วยตนเอง

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ความสำคัญและคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้น มีต่อทุกสังคมอย่างเอนกอนันต์ เป็นทั้งสิ่งบ่งบอกความเป็นชาติพันธุ์ เป็นเครื่องผูกพันความรักสามัคคี ความเป็นพวกพ้องเดียวกัน สร้างคุณค่าทางจิตใจ สะท้อนอดีต เป็นแหล่งศึกษาจารีต สืบค้นประวัติศาสตร์ สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ และอื่น ๆ จึงควรมีการบริหารจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างจริงจัง เพื่ออนุรักษ์ไว้อย่างยั่งยืน สืบสานไปสู่อนุชนคนรุ่นหลังตลอดไป

และจากการศึกษาแนวคิดด้านการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นเรื่องสำคัญ ซึ่งมีรายละเอียด และจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในการระดมความคิดและสร้างกระบวนการจัดการ การให้การฝึกอบรม การให้ข้อมูล ความรู้ ความเข้าใจ ฝึกทักษะ และสร้างความมั่นใจ ให้แก่ผู้ที่มีบทบาทหน้าที่และส่วนร่วมสำคัญ เช่น องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น ชุมชนท้องถิ่น เพื่อให้เห็นประโยชน์ที่แท้จริงในการปฏิบัติการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เป็นเรื่องที่ต้องทบทวนโดยภาคส่วนที่รับผิดชอบ จากแนวคิดนี้ ผู้วิจัยเห็นว่ามีความสำคัญ และจะได้นำไปใช้เป็นส่วนหนึ่งของกรอบแนวคิดการวิจัย

ในลำดับต่อไปนี้ ผู้วิจัยจะทำการศึกษาในแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และเชิงวัฒนธรรมจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ทราบความหมาย ความสำคัญ องค์กรประกอบ และบริบทที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทาง และสามารถนำข้อมูลมาพิจารณาส่วนที่จะเป็นประโยชน์และปรับใช้ในการสร้างเครื่องมือสำหรับงานวิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์ตลาดน้ำนครรังสิตให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน” ที่ผู้วิจัยมุ่งจะศึกษา ซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญของงานวิจัยต่อไป

2.1.7 แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และเชิงวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวที่ช่วยสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติ และวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น นักท่องเที่ยวและผู้ประกอบการ เป็นการประสานกันระหว่างกระแสการอนุรักษ์กับการพัฒนาทางเศรษฐกิจโดยใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ บนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อระบบนิเวศชุมชนท้องถิ่น ประเพณี วัฒนธรรม และที่สำคัญ คือ การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการวางแผน ในกิจกรรมการท่องเที่ยว และเน้นการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่นให้มากขึ้น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2541, น.4) ให้ความหมายว่า “ การเดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใดแห่งหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาชื่นชมและเพลิดเพลินไปกับการกำหนดขีดความสามารถในการรองรับในพื้นที่ทางกายภาพ/ชีวภาพ การจัดการท่องเที่ยว องค์การและการจัดการ ผู้ประกอบการ/นักท่องเที่ยว ความยั่งยืนของแหล่งท่องเที่ยว การรองรับในด้านเศรษฐกิจ-สังคม การพัฒนาสังคม/ชุมชน การเชื่อมโยงเครือข่ายท่องเที่ยว ทักษะคุณภาพ สภาพธรรมชาติ สภาพสังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น บนพื้นฐานของความรู้และความรับผิดชอบต่อระบบนิเวศ” ขณะที่ Elizabeth Boo (1991, อ้างถึงใน ยุวดี นิรัตน์ตระกูล, 2538) ได้ให้นิยามว่า “การท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่เอื้อประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ อันเนื่องมาจากการมีรายได้สำหรับการดูแลรักษาพื้นที่การสร้างงานให้ชุมชนหรือท้องถิ่น และการสร้างจิตสำนึกทางสิ่งแวดล้อม”

The Ecotourism Society (1991) ได้ให้ความหมายว่า “การเดินทางท่องเที่ยวที่รับผิดชอบต่อแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ ซึ่งมีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และทำให้ชีวิตและความ เป็นอยู่ของประชาชนท้องถิ่นดีขึ้น”

World Commission on Environment and Development (1987, อ้างถึงใน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, คณะวนศาสตร์, ศูนย์วิจัยป่าไม้, 2538, น. 3-1; Elizabeth Boo, 1991 อ้างถึงใน ยุวดี นิรัตน์ตระกูล, 2538, น. 51-53) ซึ่งเป็นผู้คลุกคลีกับงานวิจัยการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในลาติน อเมริกาและหมู่เกาะแคริบเบียนพร้อมทั้งเขียนรายงานเรื่อง “Ecotourism: The Potentials and Pitfalls” ได้ให้คำนิยามของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ว่า “การท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่เอื้อประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ อันเนื่องมาจากการมีรายได้สำหรับการดูแลรักษาพื้นที่ การสร้างงานให้ชุมชนหรือท้องถิ่นและการสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม”

The Ecotourism Society (ททท. กองวางแผนโครงการ, 2536, น. 4) ได้กำหนดความหมายของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในช่วงแรกว่า “การเดินทางไปเยือนแหล่งธรรมชาติโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเรียนรู้ถึงวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ ธรรมชาติ ด้วยความระมัดระวังไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือทำลายคุณค่าของระบบนิเวศในขณะเดียวกันก็ช่วยสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจที่ส่งผลให้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเกิดประโยชน์ต่อประชาชนท้องถิ่น” ต่อมาคำนิยามของ

The Ecotourism Society ก็ได้รับการปรับปรุงโดย Western ให้สั้นและกระชับ แต่มีความหมายสมบูรณ์มากขึ้นว่าเป็น “การเดินทางท่องเที่ยวที่รับผิดชอบต่อแหล่งธรรมชาติซึ่งมีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนท้องถิ่นดีขึ้น” การประชุม Globe 90' ณ ประเทศแคนาดาได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า “การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนหมายถึงการพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว และผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นในปัจจุบันโดยมีการปกป้องและสงวนรักษาโอกาสต่าง ๆ ของอนุชนรุ่นหลังด้วยการท่องเที่ยวที่มีความหมายรวมถึงการจัดการทรัพยากรเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคมและความงามทางสุนทรียภาพ ในขณะที่สามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และระบบนิเวศด้วย” (Globe 90' Conference, อ้างถึงใน สมัย อาภาภิรม และเขานันท์ เชษฐรัตน์, บรรณาธิการ, 2538, น. 191)

สำหรับประเทศไทย นักวิชาการด้านการท่องเที่ยวได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ไว้ ดังนี้

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ไว้ว่า “การเดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใดแห่งหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา ชื่นชม และเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ สภาพธรรมชาติ สภาพสังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นบนพื้นฐานของความรู้และความรับผิดชอบต่อระบบนิเวศ” สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (Ecotourism Network Newsletter, 2539, น. 7) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การท่องเที่ยว โดยเข้าไปสัมผัสกับธรรมชาติซึ่งต้องมีการได้ความรู้ทางนิเวศวิทยา จากผู้มีความรู้ในเรื่องนั้น ๆ อย่างแท้จริง เพื่อให้นักท่องเที่ยวที่เข้าไปมีความรู้เพิ่มขึ้น รวมถึงการสัมผัส สภาพทางธรรมชาติ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชากรในท้องถิ่นและความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่ต้องรักษาไว้” เสรี เวชชบุษกร (2538) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์หมายถึงการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นธรรมชาติ ต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและต่อสิ่งแวดล้อมทางสังคม ซึ่งหมายรวมถึง วัฒนธรรมของชุมชน ท้องถิ่น ตลอดจน โบราณสถาน โบราณวัตถุ ที่มีอยู่ในท้องถิ่นด้วย” ส่วน พงศ์สานต์ พิทักษ์มหาเกตุ (2538, น. 37) กล่าวว่า “การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นการให้ความรู้ ความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยวในด้านระบบนิเวศของทรัพยากรการท่องเที่ยว ซึ่งประกอบด้วยธรรมชาติ ป่าไม้ และแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ตลอดจนคุณค่าความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรม ฯลฯ ของชุมชนนั้น ๆ เมื่อนักท่องเที่ยวมีความเข้าใจดีแล้ว นักท่องเที่ยวจึงปฏิบัติให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ หรือชุมชนนั้น โดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศของสิ่งแวดล้อม สังคม หรือต่อชุมชนนั้น”

ภราเดช พัทฒวิเชียร (2539, น. 5) กล่าวถึงว่า “การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หรือ Ecotourism เป็นเพียงรูปแบบการท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งเท่านั้น ความหมายของ Ecotourism คือการ

เดินทางท่องเที่ยวในพื้นที่ที่เป็นธรรมชาติ วัฒนธรรมท้องถิ่น...” ยูวดี นิรัตน์ตระกูล (2538) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ต้องใช้ทุนธรรมชาติอย่างมีชัยสัดและให้มีความมั่นคงยั่งยืนและท้ายที่สุดจะต้องคืนทุนต่อสังคมในที่นี้หมายถึง การให้ท้องถิ่นได้มีโอกาสตั้งแต่เริ่มรับรู้ตัดสินใจมีส่วนร่วมและได้รับประโยชน์เหล่านี้ถือเป็นกระบวนการที่สมบูรณ์พิจารณาทั้งในเรื่องทุนธรรมชาติและทุนทางสังคมซึ่งส่งผลต่อทุนทางเศรษฐกิจที่ดำรงอยู่ได้” สุดาพร วรพล (2538) กล่าวถึงการท่องเที่ยวทางธรรมชาติว่า “เป็นการเดินทางท่องเที่ยวต้องไม่รบกวนหรือทำลายธรรมชาติ มีจุดมุ่งหมายเพื่อการศึกษา ชื่นชมเพลิดเพลินกับภูมิประเทศพื้นที่ป่าไม้และสัตว์ป่า รวมถึงวัฒนธรรม ชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในพื้นที่นั้น ๆ ด้วย”

จากความหมายดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า “การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หมายถึงการเดินทางเพื่อไปศึกษา หากความรื่นรมย์ ชื่นชมเพลิดเพลินกับความงดงามและความมีสุนทรียภาพทางด้านจิตใจ ณ แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ทางสังคมและทางวัฒนธรรม โดยคำนึงถึงความรับผิดชอบต่อแหล่งท่องเที่ยวและสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว นั้น ๆ โดยการท่องเที่ยวนั้นส่งผลกระทบบ้านหลังต่อแหล่งเที่ยวน้อยที่สุดจนถึงไม่มีเลย ทั้งยังสามารถสร้างประโยชน์ให้กับชุมชนในท้องถิ่นนั้น ๆ”

วิลาส เตชะไพฑูริย์ (2538, น. 192) ได้กล่าวว่าการแปลขั้นตอนมาเป็นหลักการเบื้องต้นนั้น 1) ต้องมุ่งพัฒนาการท่องเที่ยวในประเทศเป็นลำดับแรก ตามด้วยการพัฒนาการท่องเที่ยวระหว่างประเทศซึ่งที่สำคัญจะต้องเหมาะสมกับระบบสาธารณสุขปกติกที่รองรับ 2) การมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นในการตัดสินใจในโครงการต่าง ๆ ที่อาจผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ในพื้นที่ (Local Participation) 3) โดยคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับ (Carrying Capacity) ทุก ๆ ด้าน เช่น จำนวนนักท่องเที่ยว ตัวสถานที่ท่องเที่ยวชุมชน และสภาพแวดล้อมโดยรวม 4) มุ่งใช้วัสดุและผลิตภัณฑ์ในท้องถิ่น (Local Products) 5) มุ่งประโยชน์และเน้นการกระจายรายได้สู่ชุมชนท้องถิ่นในระยะยาว 6) ดำรงคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม ซึ่งมีใช้มีฐานะเป็นเพียงแหล่งรองรับการท่องเที่ยวเท่านั้น แต่มีคุณค่าอยู่ในตัวเอง (Intrinsic Value) มากมายหลายเท่า 7) มีการปรับตัวเปลี่ยนแปลงซึ่งเป็นเรื่องปกติและจำเป็น แต่โดยมิให้ขัดกับหลักการที่กล่าวมา 8) ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐ เอกชน ธุรกิจการท่องเที่ยว องค์กรท้องถิ่น และองค์กรด้านสิ่งแวดล้อม จะต้องทำงานร่วมกันอย่างเสมอภาค และวางอยู่บนหลักการข้างต้น

จากแนวความคิดดังกล่าว ที่มีการแปลออกมาเป็นหลักการเบื้องต้นก็就会有ความสอดคล้องกับหลักการของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Principles of Ecotourism) 8 ประการ คือ 1) มีพื้นฐานอยู่บนธรรมชาติ วัฒนธรรม และชุมชน (Nature-based/Cultural-based/community-based) 2) มีการบริหารจัดการที่ยั่งยืน (Sustainable Manage) 3) คำนึงถึงเรื่องสังคมและวัฒนธรรม

(Inclusive of Social and Cultural Aspect) 4) ให้ความรู้กับนักท่องเที่ยวและคนในท้องถิ่น (Education to Tourist and Local People) 5) คนท้องถิ่นได้รับประโยชน์ (Benefit to Local People) 6) คนท้องถิ่นมีส่วนร่วม (Involvement of Local People) 7) แหล่งท่องเที่ยวต้องเป็นของแท้ คั้งเดิม (Product Authentic) 8) นักท่องเที่ยวมีความพอใจ (Tourist Satisfactories)

องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ คือ 1) การจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 2) ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว 3) การมีส่วนร่วมของชุมชนและการกระจายรายได้

การวางแผน และจัดการในเรื่องการท่องเที่ยวจะต้องพิจารณาถึงองค์ประกอบทั้ง 3 ประการข้างต้นเสมอ สารสำคัญขององค์ประกอบดังกล่าว อาจสรุปได้ดังนี้ (1) การสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์ (2) ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว (3) การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นและการกระจายรายได้ ในขณะที่ พงศ์สานต์ พิทักษ์มหาเกตุ (2538, น. 38) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ 5 ประการ คือ (1) ต้องมีผลกระทบน้อยที่สุด (Less impact) ต่อทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนขนบธรรมเนียม และประเพณีของคนในท้องถิ่น (2) ต้องให้ความรู้และความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยวในรูปของสื่อต่าง ๆ เพื่อให้ นักท่องเที่ยวมีความรู้ ความเข้าใจได้รับความเพลิดเพลิน พร้อมทั้งสร้างจิตสำนึกในด้านการอนุรักษ์ (3) ต้องให้ผลประโยชน์แก่ชาวบ้านในท้องถิ่น (Local Benefits) ในการจ้างงานโดยตรงและทางอ้อม (4) ต้องให้ชาวบ้านในท้องถิ่นมีส่วนร่วม (Local Participation) ในการวางแผน การตัดสินใจ การจัดการ และการพัฒนาการท่องเที่ยวไปสู่ท้องถิ่นของเขา (5) ต้องให้นักท่องเที่ยวพึงพอใจ (Tourist Satisfaction) การสร้างสรรค์ให้เกิดประสบการณ์และความพึงพอใจในด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แก่นักท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือ การท่องเที่ยวเพื่อชมสิ่งทีแสดงความเป็นวัฒนธรรม เช่น ปราสาท พระราชวัง วัด โบราณสถาน โบราณวัตถุ ประเพณี วิถีการดำเนินชีวิต ศิลปะทุกแขนง และสิ่งต่าง ๆ ที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองที่มีการพัฒนาให้เหมาะสมกับ สภาพแวดล้อม การดำเนินชีวิตของบุคคลในแต่ละยุคสมัย ผู้ท่องเที่ยวจะได้รับทราบประวัติความเป็นมา ความเชื่อ มุมมอง ความคิด ความศรัทธา ความนิยมของบุคคลในอดีตที่ถ่ายทอดมาถึงคนรุ่นหลัง เพื่อให้เกิดโลกทัศน์ใหม่ ๆ ที่กว้างไกล จากกรณีประสบการณ์ในแหล่งวัฒนธรรมที่คงเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้ริเริ่มขึ้นมาพร้อม ๆ กับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยมุ่งเน้นการท่องเที่ยว การพัฒนาภูมิปัญญา ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรม โดยเป็นการเรียนรู้วัฒนธรรมและ

ประเพณีอื่น ๆ ที่มีความหลากหลาย เพื่อให้เกิดมุมมองใหม่ ๆ สิ่งสำคัญของการท่องเที่ยวในรูปแบบนี้คือการศึกษาเพื่อทราบที่มาที่ไป ความสำคัญ และความเชื่อมโยง ดังที่ Swarbrooke (1999) ได้แสดงทัศนคติเกี่ยวกับประเภทต่าง ๆ ของทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมว่ามีความเชื่อมโยงและเกี่ยวพันกัน เช่น เมื่อจะไปเที่ยวสงกรานต์ เราจำเป็นต้องศึกษาเพื่อทราบประวัติศาสตร์ความเป็นมาและกิจกรรมการเล่นต่าง ๆ นานา ของท้องถิ่นนั้น เช่น ประเพณีสงกรานต์เป็นประเพณีปี ใหม่ของไทยซึ่งสืบทอดมาแต่โบราณ ในแต่ละท้องถิ่นมีกิจกรรมการเล่นต่างกัน เช่น ประเพณีสงกรานต์ที่เชียงใหม่กับที่สมุทรปราการนั้นต่างกัน การท่องเที่ยวในรูปแบบนี้จึงเป็นการ เรียนรู้ผู้อื่นเพื่อย้อนกลับมามองตนเองอย่างเข้าใจ

ประเทศไทยมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมากมาย ไม่ว่าจะเป็นงานประเพณีลอยกระทง ประเพณีแข่งเรือ ประเพณีกินเจ หรืองานไหว้พระเก้าวัด และยังมีการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมรูปแบบ ใหม่ที่กำลังเป็นที่นิยม คือ "โฮมสเตย์" (home stay) ในการท่องเที่ยวรูปแบบนี้ผู้ท่องเที่ยวจะได้เข้าไปพักอาศัยกับชาวบ้าน ในชุมชน และดำเนินชีวิตเช่นเดียวกับชาวบ้าน ซึ่งจะเป็นการก่อให้เกิดความเข้าใจในวัฒนธรรมที่ต่างกัน

2.1.8 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาและอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

2.1.8.1 การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

ประวัติความเป็นมาของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน นั้น มีจุดกำเนิดจากช่วงทศวรรษที่ 1990 ได้นักวิชาการด้านการท่องเที่ยวหลายท่าน ได้ชี้ให้เห็นถึงผลกระทบต่างๆ ของการท่องเที่ยวแบบมหาชน และจากการที่ Young (1973) ได้ตีพิมพ์หนังสือชื่อ Tourism: Blessing or Blight? ในปี ค.ศ. 1973 โดยชี้ให้เห็นถึงผลกระทบทางด้านลบของการท่องเที่ยว จุดประกายให้องค์กรภาครัฐต่างๆ เริ่มเข้ามาจัดการการท่องเที่ยว โดยใช้วิธีการบริหารจัดการการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นวิธีการบรรเทาปัญหาที่เกิดขึ้น ต่อมาในทศวรรษที่ 1980 มีการใช้คำว่า Green Tourism ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสนใจในประเด็นทางด้านสิ่งแวดล้อม แนวคิดของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หรือ Green Tourism ต่อมาในปี ค.ศ.1991 สมาคมการท่องเที่ยวอังกฤษได้ตีพิมพ์รายงานชื่อ Tourism and the Environment: Maintaining the Balance เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวให้เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และตั้งแต่ทศวรรษที่ 1990 เป็นต้นมาก็เริ่มมีการใช้คำว่า การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism) กันมากขึ้น ซึ่งหมายถึง การท่องเที่ยวที่ตระหนักถึงความสำคัญของชุมชนท้องถิ่น การดูแลเอาใจใส่สวัสดิการของผู้ปฏิบัติงานในภาคอุตสาหกรรมท่องเที่ยว และความ ต้องการแสวงหาการพัฒนาทางเศรษฐกิจจากการท่องเที่ยวเพื่อประโยชน์ของชุมชนเจ้าบ้านที่รองรับนักท่องเที่ยว (เลิศพร ภาระสกุล, 2553)

องค์การการท่องเที่ยวแห่งโลก (WTO, 2004) ได้ให้อธิบายคำจำกัดความล่าสุดของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism) ว่าการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนจะไม่ใช่เป็นเพียงแค่การท่องเที่ยวขนาดเล็กหรือ การตลาดเฉพาะกลุ่ม (Niche Tourism Segments) หากแต่การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนจะต้องครอบคลุมถึงการตลาดโดยรวมหรือที่เรา รู้จักกันในชื่อที่เรียกว่า “การท่องเที่ยวแบบมวลชน” (Mass Tourism) โดยทั่วไปการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน หมายถึง การท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญต่อการเสมอภาคระหว่างเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม รวมไปถึงสังคมและวัฒนธรรมของคนทั้งในรุ่นปัจจุบันต่อไปจนถึงคนในอนาคต ดังนั้น หลักการและแนวคิดที่สำคัญของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในคำจำกัดความของ WTO จึงประกอบด้วย การท่องเที่ยวที่ต้องตระหนักและใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพ ให้เหมาะสมและเกิดประโยชน์สูงสุด การเคารพในสังคม วัฒนธรรม และประเพณีของประชาชนพื้นเมือง รวมไปถึงการรู้จักปรับตัวและเข้าใจถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรมและประเพณีของแต่ละชุมชน การสร้างความเจริญมั่นคงทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนควรก่อให้เกิดการกระจายของรายได้อย่างเป็นธรรม และทั่วถึงแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการท่องเที่ยว (Tourism Stakeholder) นอกจากนี้ ยังควรที่จะก่อให้เกิดการจ้างงานและการสร้างรายได้ให้กับชุมชนท้องถิ่น รวมไปถึงการมีส่วนร่วมในการช่วยลดความยากจนในท้องถิ่นด้วย นอกจากนี้จะต้องให้ความสำคัญในด้านสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจแล้ว จะต้องคำนึงถึงความร่วมมือกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการท่องเที่ยว (Tourism Stakeholder) ทุกฝ่าย รวมไปถึงจะต้องสามารถรักษาความพึงพอใจสูงสุดของนักท่องเที่ยว การดำเนินการวางแผนอย่างต่อเนื่อง และที่สำคัญจะต้องมีเครื่องมือดัชนีที่ใช้วัดประสิทธิภาพต่อผลกระทบของการดำเนินการในส่วนต่าง ๆ เพื่อสามารถนำไปปรับปรุงและแก้ไขเพื่อให้เกิดความยั่งยืนได้ต่อไปในอนาคต

ปัจจัยสำคัญ 5 ประการ ในการนำมาพิจารณาเพื่อการกำหนดแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน ประกอบด้วย (1) ทรัพยากรการท่องเที่ยว (2) นักท่องเที่ยว (3) กลุ่มธุรกิจท่องเที่ยว (4) ชุมชนที่มีแหล่งท่องเที่ยว มีบทบาทเป็นทั้งผู้ผลิตทรัพยากรการท่องเที่ยว (5) กระบวนการเรียนรู้ในชุมชนจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง โดยเน้นการให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวที่มีส่วนช่วยอนุรักษ์วิถีชีวิตและทรัพยากรของชุมชน

นักวิชาการและสถาบันการศึกษา ได้เข้ามามีบทบาทในการเป็นหน่วยงานสนับสนุน (Facilitator) ที่ช่วยนำความรู้ในทางวิชาการหรือภูมิปัญญาสากลมาใช้ในการศึกษาค้นคว้าเพื่อยกระดับและคำอธิบายขององค์ความรู้ท้องถิ่น ที่เรียกว่า ภูมิปัญญาให้เป็นองค์ความรู้ที่เป็นสากลได้ และยังทรัพยากรการท่องเที่ยวได้รับการศึกษาค้นคว้ามากเท่าใด คนในชุมชน นักท่องเที่ยว และกลุ่มธุรกิจการท่องเที่ยวก็จะเห็นคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวมากขึ้น นอกจากบทบาทการ

เป็นผู้ศึกษาค้นคว้าแล้วนักวิชาการอาจเข้าไปมีบทบาทในการเป็นวิทยากรช่วยประสานงานและอำนวยความสะดวกกันของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยว อันจะนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (Sustainable Tourism Development) หมายถึง การพัฒนาการท่องเที่ยวที่มุ่งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมพร้อมกันไป ในขณะเดียวกันก็ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วม และได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน หลักการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนนั้น จึงประกอบด้วยหลักการที่สำคัญอยู่ 10 ประการ คือ

1. อนุรักษ์โดยใช้ทรัพยากรอย่างพอดี (Using Resource Sustainable) หมายถึง ต้องมีวิธีการจัดการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่เดิม ทั้งมรดกทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมอย่างเพียงพอ หรือใช้อย่างมีประสิทธิภาพ ใช้อย่างประหยัดต้องคำนึงถึงต้นทุนอันเป็นคุณค่า คุณภาพของ ธรรมชาติ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นประกอบด้วย

การอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว หมายถึง การสงวนรักษาคุณภาพของทรัพยากรให้ มีคุณค่าต่อชีวิตที่ดี รู้วิธีการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ปรับปรุง บำรุงให้เกิดประโยชน์ได้นาน เพิ่มพูน และเสริมสร้างไว้ให้มีมากเพียงพอต่อการใช้ในการดำรงชีวิตอย่างเหมาะสม

2. ลดการบริโภคและใช้ทรัพยากรที่เกินความจำเป็นกับการลดของเสีย (Reducing Over - Consumption and Waste) ผู้ที่เกี่ยวข้องต้องร่วมกันวางแผนการจัดการการใช้ทรัพยากร ธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพหรือจัดหาทรัพยากรอื่นที่มีคุณสมบัติและมีคุณภาพเหมือนกันใช้ ทดแทนกันได้

3. รักษาและส่งเสริมความหลากหลายของธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรม (Maintain Diversity) ต้องวางแผนขยายรากฐานการท่องเที่ยว โดยการรักษาและส่งเสริมให้มีความหลากหลาย เพิ่มขึ้นในแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มี อยู่เดิม

4. ประสานการพัฒนาการท่องเที่ยว (Integrating Tourism into Planning) ต้องมีการ ประสานแผนการพัฒนาในหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ แผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่น (เทศบาล, อบต.) แผนพัฒนาจังหวัด แผนพัฒนาภูมิภาคจังหวัด แผนพัฒนาของกระทรวง ทบวง กรมที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ เพื่อให้การพัฒนาการทำงานในสถานที่ท่องเที่ยวเดียวกันมีศักยภาพ เพิ่มขึ้น

5. นำการท่องเที่ยวขยายฐานเศรษฐกิจในท้องถิ่น (Supporting Local Economy) ต้อง ประสานงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานรัฐ และเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริม

กิจกรรมการท่องเที่ยวในท้องถิ่น โดยสรรหาความโดดเด่นของทรัพยากรในท้องถิ่นนำไปประชาสัมพันธ์ และส่งเสริมการขายการท่องเที่ยว เพื่อให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปเที่ยวให้มากขึ้น เป็นการสร้างรายกระจายสู่ ประชากรที่ประกอบการในท้องถิ่น

6. การมีส่วนร่วมโดยการสร้างเครือข่ายพัฒนาการท่องเที่ยวกับท้องถิ่น (Involving Local Communities) ต้องร่วมทำงานกับท้องถิ่นแบบเป็นองค์รวม (Participation Approach) โดยเข้าร่วมในลักษณะหน่วยงานร่วมจัด เช่น เป็นหน่วยงานร่วมทำกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ เป็นหน่วยงานร่วมวิเคราะห์ หรือร่วมแก้ปัญหาด้วยกัน เป็นหน่วยงานร่วมส่งเสริมการขายการท่องเที่ยวด้วยกัน เป็นต้น นอกจากนี้ ยังต้องประสานเครือข่ายระหว่างองค์กรและท้องถิ่น เพื่อยกระดับคุณภาพของการจัดการการท่องเที่ยวในท้องถิ่น

7. มีการประชุมกับผู้ที่เกี่ยวข้องที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน (Consulting Stakeholders and the Public) ต้องมีการประสานกับประชาคมในพื้นที่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มผู้ประกอบการท่องเที่ยว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา หน่วยงานราชการที่รับผิดชอบในพื้นที่ ร่วมประชุมหารือทั้งการเพิ่มศักยภาพให้กับแหล่งท่องเที่ยว การประเมินผลกระทบการท่องเที่ยว การแก้ไขปัญหาที่เกิดจากผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม และด้านการตลาด โดยจัดการประชุมกันอย่างสม่ำเสมอ เพื่อร่วมปฏิบัติในทิศทางเดียวกัน เป็นการลดข้อขัดแย้งในด้านผลประโยชน์ที่ต่างกัน

8. การพัฒนาบุคลากร (Training Staff) ต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ความรู้ การฝึกอบรม การส่งเจ้าหน้าที่ดูงานอย่างสม่ำเสมอให้มีความรู้ มีแนวคิด และวิธีปฏิบัติในการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนนับเป็นการพัฒนาบุคลากรใน องค์กร และเป็นการช่วยยกระดับมาตรฐานการบริการการท่องเที่ยว

9. การจัดเตรียมข้อมูล คู่มือในการบริการข่าวสารการท่องเที่ยว (Marketing Tourism Responsibly) ต้องร่วมกับผู้ที่เกี่ยวข้องจัดเตรียมข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยว ข่าวสารการบริการการขายให้พร้อมและเพียงพอต่อการเผยแพร่ อาจจัดทำในรูปแบบสื่อทัศนูปกรณ์รูปแบบต่างๆ เช่น คู่มือการท่องเที่ยว คู่มือการตลาดการท่องเที่ยวในรูปแบบเอกสาร แผ่นพับ หนังสือคู่มือ วิดีโอ แผ่นซีดีรอม เป็นต้น

10. ประเมินผล ตรวจสอบ และวิจัย (Undertaking Research) จำเป็นต่อการแก้ปัญหา และเพิ่มคุณค่าคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยว การลงทุนในธุรกิจท่องเที่ยว โดย จะต้องมีการประเมินผลการตรวจสอบผลกระทบ และการศึกษาวิจัยอย่างสม่ำเสมอ โดยการสอบถามผู้ให้บริการโดยตรง การสอบถามเห็นจากใบประเมินผลหรือการวิจัยตลาดการท่องเที่ยว เพื่อทราบผลของการบริการ นำมาปรับปรุงและแก้ไขการจัดการบริการอย่างมี ประสิทธิภาพ เพื่อที่จะทำให้เกิดความ

ประทับใจและให้เกิดความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยว (ข้อมูลจาก: <http://www.osmsouth-w.moi.go.th/index.php?l=th>)

Butler (1998) มีความเชื่อว่าขณะที่แหล่งท่องเที่ยวมีการพัฒนาดำเนินไป ปัญหาต่าง ๆ จะเกิดขึ้นตามมา เนื่องจากคนนอกพื้นที่เริ่มเข้าไปควบคุมอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของท้องถิ่น โดยที่รูปแบบการปฏิสัมพันธ์ของคนท้องถิ่นและผู้เข้าไปเยือนก็จะเปลี่ยนไปเป็นแบบทางการมากขึ้น ในหลักการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืน เราจะต้องชลอหรือป้องกันไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในลักษณะดังกล่าวขึ้น และจากทฤษฎีของ Butler นั้น หากนำมาประยุกต์กับหลักการของการจัดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนจะเห็นได้ว่าต้องทำการฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวอยู่ตลอดเวลา และจะดียิ่งขึ้น หากจะฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวก่อนที่แหล่งท่องเที่ยวนั้นจะเข้าสู่ระยะถดถอย (เลิศพร ภาระสกุล, 2553, น. 217)

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน มีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการวางแผนและกำหนดนโยบาย เพราะเป็นการกระตุ้นเตือนให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่น และหน่วยงานรัฐบาลตระหนักถึงคุณค่า ช่วยให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม สร้างพลังแห่งความร่วมมือเพื่อรักษา ปรับปรุง สร้างเสริม คุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวให้อยู่ในสภาพที่ดีตลอดไป โดยปัจจัยสำคัญ 5 ประการ เพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์ที่ยั่งยืน ซึ่งประกอบด้วย ด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว ด้านนักท่องเที่ยว ด้านกลุ่มธุรกิจท่องเที่ยว ด้านชุมชนที่มีแหล่งท่องเที่ยว และด้านกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน นั้น ผู้วิจัยควรจะได้พิจารณานำส่วนหนึ่งไปใช้ประกอบในการสร้างกรอบแนวคิด และกระบวนการต่าง ๆ รวมถึงข้อเสนอแนะในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวตลาดน้ำนครรังสิตต่อไป

2.2 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.2.1 กลุ่มวัฒนธรรม

ปริญญา พรหมมินทร์ (2543: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง บทบาทของสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จังหวัดกาญจนบุรี ผลการศึกษาพบว่า บทบาทของสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลในด้านการจัดกิจกรรม การจัดอบรม การรณรงค์เผยแพร่ การพัฒนาบุคลากร การติดตามประเมินผล และการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ อยู่ในระดับน้อยส่วนใหญ่อยู่ในระดับไม่ปฏิบัติเลย

จุฑามาศ จิเจริญ (2545: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง บทบาทที่ปฏิบัติจริงและบทบาทที่คาดหวังในการพัฒนาการท่องเที่ยว: ศึกษาเฉพาะกรณีองค์การบริหารส่วนตำบลจังหวัดเลย ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาสำคัญที่สุดของการพัฒนาการท่องเที่ยว คือ ปัญหาการขาดการ

บำรุงรักษาแหล่งท่องเที่ยวรองลงมา คือ ปัญหาเกี่ยวกับความเสื่อมโทรมของแหล่งท่องเที่ยว จึงควร ได้จัดเตรียมความพร้อมบทบาททุกด้านอย่างบูรณาการในการจัดการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ มากยิ่งขึ้นให้แก่องค์การบริหารส่วนตำบล โดยการสร้างความรู้ความเข้าใจในบทบาท อำนาจหน้าที่ ให้แก่บุคลากรทั้งสมาชิก อบต. ผู้ปฏิบัติหน้าที่ใน อบต. และประชาชนในท้องถิ่น ให้เข้ามามีส่วน ร่วมมากยิ่งขึ้น จะทำให้เกิดศักยภาพในการบริหารจัดการและพัฒนาการท่องเที่ยวในท้องถิ่นได้มาก ขึ้น

จารุเชษฐ์ เรืองสุวรรณ (2546) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การประเมินคุณภาพการจัดการ การท่องเที่ยวชุมชนยี่สาร อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนยี่สารเป็น ชุมชนท่องเที่ยวที่มีแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยการท่องเที่ยวในชุมชนเกิดจาก ความต้องการของคนในชุมชนมีการเตรียมความพร้อมและการบริการตามความต้องการของชุมชน เช่น เงินทุนมักผูกเทศก์อาสาสมัครเล่าเรื่องราวในชุมชน การเตรียมสิ่งอำนวยความสะดวกและดูแล สวัสดิภาพแก่นักท่องเที่ยว การดำเนินการอยู่ในรูปแบบคณะกรรมการซึ่งคัดเลือกจัดตั้งกรรมการ ชุมชน ผลการศึกษาความคิดเห็นจากนักท่องเที่ยวที่มาร่วมกิจกรรมโดยรวมอยู่ในระดับดี

มณีวรรณ พุทฺธเสถียร (2548) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ความต้องการของประชาชนท้องถิ่น ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์อย่างยั่งยืนในอำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา เพื่อสำรวจ ทรัพยากรท่องเที่ยวในอำเภอพิมาย เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป เพื่อศึกษาความต้องการของ ประชาชนในท้องถิ่น และเพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะ เครื่องมือที่ใช้คือ แบบ ตรวจสอบทรัพยากรการท่องเที่ยว และแบบสอบถาม ผลการศึกษาพบว่า แหล่งท่องเที่ยว 5 แห่ง ได้แก่ ไทรงาม อนุสรณ์สถานวีรกรรมทุ่งสัมฤทธิ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย สวนไทยศิลป์ และงานเทศกาลประเพณี 3 งาน ได้แก่ เทศกาลเที่ยวพิมาย เทศกาลแข่งเรือยาว งานฉลองและรำลึกวีรกรรมทุ่งสัมฤทธิ์ การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป พบว่า ประชากรที่มีอายุ ระหว่าง 31-40 ปี การศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย รายได้เฉลี่ยต่อเดือนไม่เกิน 5,000 บาท มี ภูมิลำเนาอยู่ในอำเภอพิมาย และมีความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวระดับปานกลาง ความต้องการเรื่อง พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในอำเภอพิมาย เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ได้แก่ อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ไทรงาม อนุสรณ์สถานวีรกรรมทุ่งสัมฤทธิ์และงานเทศกาลเที่ยวพิมาย ความต้องการของประชาชนต้องการถนนลาดยาง ที่พักที่สัมผัสวัฒนธรรมท้องถิ่น ไฟฟ้าแสงสว่างในชุมชน การจัดเก็บขยะ พัฒนาคู่เทศก์ท้องถิ่น สนับสนุนแรงงานท้องถิ่น การจัดกิจกรรม สืบสานวัฒนธรรมอีสาน และโครงการปลูกจิตสำนึกแก่เยาวชน ปัญหา และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการท่องเที่ยว พบว่า ประชาชนต้องการให้จัดการความสะอาดและปรับปรุงสภาพแวดล้อมของ แหล่งท่องเที่ยว

รติกา อังกูร และคณะ (2549) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ผลการศึกษาพบว่า การท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นกำลังได้รับความนิยมจากชาวไทยและชาวต่างชาติ โดยเฉพาะในกลุ่มที่ต้องการศึกษาค้นคว้าความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิต และความงดงามในศิลปวัฒนธรรมไทย สำหรับรูปแบบที่เป็นที่นิยมในกลุ่มนักท่องเที่ยว ส่วนใหญ่เป็นการเที่ยวชมสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณสถาน การเที่ยวชมศิลปวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น และการเที่ยวชมความงดงามของศิลปหัตถกรรมไทยที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น แต่การดำเนินการด้านการท่องเที่ยวที่ผ่านมาแต่ละจังหวัด ได้แก่ ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปัญหาโครงสร้างพื้นฐานปัญหาความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว ปัญหาการขาดแคลนงบประมาณในการปรับปรุงและการท่องเที่ยวของจังหวัด ปัญหาการกระจุกตัวของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวบางแห่งปัญหาบุคลากรในอุตสาหกรรมบริการด้านการท่องเที่ยว ปัญหาการบริหารจัดการในชุมชนปัญหาการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณีและการลดคุณค่าดั้งเดิมของศิลปวัฒนธรรมส่วนการเสนอแนวทางการพัฒนา ได้แก่ การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นและความหลากหลายทางวัฒนธรรมมาเป็นแกนหลักในการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยว การกระจายอำนาจการบริหารจัดการแก่ชุมชนและการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นในฐานะเจ้าของวัฒนธรรม ตลอดจนทบทวนศักยภาพขีดความสามารถและข้อจำกัดของการท่องเที่ยวของสถานที่ท่องเที่ยว

สุริรัตน์ คชสวัสดิ์ (2549) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านห้วยอี่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การร่วมคิดร่วมวางแผนการกำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยว การดำเนินงาน การรักษาและฟื้นฟูทรัพยากร มีการร่วมจัดสรรรายได้อย่างทั่วถึงและชุมชนบ้านห้วยอี่เป็นหมู่บ้านเล็ก แต่ในส่วนแนวคิดของการจัดการการท่องเที่ยวมาจากองค์กรภายนอกโดยมีการประชุมแจ้งให้ชาวบ้านร่วมรับรู้และติดตามผลได้มีการศึกษาคูงานจากหมู่บ้านอื่น โดยองค์กรภายนอกจะมีศักยภาพเป็นพี่เลี้ยง ในช่วงแรกชุมชนมีความภาคภูมิใจมีความเป็นอยู่เรียบง่าย เป็นชุมชนที่เข้มแข็งและยั่งยืน ในส่วนของปัญหาพบว่าส่วนใหญ่เป็นปัญหาการลอบเข้าไปเก็บกล้วยไม้และพรรณไม้หายากในพื้นที่และเรื่องขอบเขตของพื้นที่

สุชาดา วงษ์ชัยภูมิ (2551: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน บ้านปราสาท อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา ผลการศึกษาพบว่า 1. พัฒนาการของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านปราสาท มีวิวัฒนาการ และการส่งเสริมประสพการณ์การจัดการและการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งประสบผลสำเร็จในระดับหนึ่ง โดยแบ่งออกเป็น 3 ยุคคือ 1) ยุคเริ่มต้นการพัฒนาไปสู่การเป็นหมู่บ้านตัวอย่างซึ่งเป็นไปในลักษณะที่ไม่มีแบบแผนชัดเจน 2)

ช่วงการค้นพบซากโบราณวัตถุและการพัฒนาชุมชนไปสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยว และ 3) ช่วงการเริ่มนำการจัดการมาใช้ในการจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ 2. ลักษณะการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านปราสาทในปัจจุบัน ประกอบด้วย องค์ประกอบ 2 ส่วน คือ ส่วนที่หนึ่งเป็นการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ซึ่งประกอบด้วย หน่วยงานรัฐ และองค์กรการพัฒนา ส่วนที่สอง เป็นหน่วยงานภายในชุมชนประกอบด้วย คณะกรรมการ แหล่งที่พักชุมชนบ้านปราสาท และกลุ่มเครือข่ายอาชีพหรือศูนย์การเรียนรู้ซึ่งเป็นบุคคลภายในหมู่บ้านจะแบ่งแยกหน้าที่รับผิดชอบและการจัดการ เป็นกลุ่มทำงานด้านต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนกันและกัน ผลจากการศึกษาพบว่า สามารถจัดการด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้ดีตามศักยภาพของชุมชน 3. ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องเห็นว่าชุมชนสามารถจัดการด้านการท่องเที่ยวชุมชนได้ดีตามศักยภาพชุมชน แต่จะต้องรักษาวัฒนธรรม ประเพณีที่ดี ๆ และวิถีการดำรงชีวิตในรูปแบบที่ได้สืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษให้คงอยู่ มีการถ่ายทอดไปสู่ลูกหลานและต้องการให้มีการพัฒนา ปรับปรุงการจัดการให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นต่อไป 4. ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านปราสาท พบว่า นักท่องเที่ยวมีระดับความพึงพอใจในภาพรวมอยู่ในระดับสูง แต่ยังคงต้องการที่จะให้มีการปรับปรุงการให้บริการของชุมชนในจุดต่าง ๆ ให้ได้รับความสะดวกมากยิ่งขึ้น 5. แนวทางในการพัฒนาการจัดการที่เหมาะสมคือ ควรจัดทำแผนกลยุทธ์ หรือแผนการท่องเที่ยวประจำปี ควรจัดทำคู่มือสำหรับนักท่องเที่ยวและคณะกรรมการชุมชน ควรมีการจัดเวทีสัมมนา เพื่อประชุมสรุปผลงานและทำการประเมินผลอย่างจริงจังจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ควรมีการพัฒนาบุคลากรอย่างสม่ำเสมอ ควรมีการมอบหมายงาน โครงการในด้านประชาสัมพันธ์ และการตลาดให้มีความชัดเจน มีการจัดการแก้ไขปัญหาในระยะยาว รวมทั้งพัฒนาประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดการและพัฒนาให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ควรพัฒนาผลิตภัณฑ์ ของกลุ่มต่าง ๆ และหาตลาดรองรับสินค้าของชุมชนให้เพียงพอ และจัดรูปแบบการท่องเที่ยวให้มีความหลากหลายและเป็นเอกลักษณ์มากยิ่งขึ้น โดยมุ่งเน้นและส่งเสริมการท่องเที่ยวบ้านปราสาท ให้เป็นลักษณะการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา และควรให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุในการถ่ายทอดภูมิปัญญาสู่รุ่นหลัง

กฤษฎดา ขุ่ยอาภัย (2552) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กรณีศึกษาบ้านลงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า นักท่องเที่ยว ชาวไทยมีความเห็นว่า ปัจจัยทางการตลาดการท่องเที่ยวที่มีอิทธิพลมากที่สุดในการตัดสินใจมาเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่ คือ แหล่งท่องเที่ยวตามธรรมชาติ สำหรับนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติมีความเห็นว่า ปัจจัยทางการตลาดการท่องเที่ยวที่มีอิทธิพลมากที่สุดในการตัดสินใจมาเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่ คือ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิต ส่วนในการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ ทั้งนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศพบว่าการบอกต่อจากคนใกล้ชิด คนรู้จัก และ อินเทอร์เน็ต มีอิทธิพล

มากที่สุด ในด้านค่าครองชีพและงบประมาณในการท่องเที่ยวมีอิทธิพลมากที่สุด ส่วนในด้านความน่าสนใจในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม นักท่องเที่ยวชาวไทยและ ชาวต่างประเทศมีความเห็นว่ายังไม่แน่ใจ และผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวมีความเห็นว่า สถานการณ์ท่องเที่ยวจังหวัดเชียงใหม่ค่อนข้างชะลอตัวเนื่องจากปัญหาเศรษฐกิจ และปัญหาทางการเมือง โดยเล็งเห็นว่านักท่องเที่ยวชาวไทยจะมีความสำคัญมากขึ้น สำหรับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้น ผู้ประกอบการส่วนใหญ่เห็นว่าควรจะต้องจัดขึ้นในรูปแบบของโฮมสเตย์ และต้องอาศัยการสนับสนุนจากภาครัฐ สำหรับความเห็นของผู้นำชุมชนบ้านลวงเหนือมีความคิดเห็นสอดคล้องกับผู้ประกอบการ อีกทั้งยังพบปัญหา 3 ส่วนคือ 1. ปัญหาภายนอกชุมชน ได้แก่ ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาการเมือง 2. ปัญหาภายในชุมชน เช่น การขาดความเข้มแข็งของชุมชนในเรื่องวัฒนธรรมท้องถิ่น ปัญหาการขาดแคลนบุคลากรและภาษาอังกฤษ เป็นต้น 3. ปัญหาจากภาครัฐ คือ การขาดการสนับสนุนที่ดีจากภาครัฐเท่าที่ควร สำหรับผลกระทบจากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม สามารถ แบ่งออกได้เป็น 2 ส่วน คือ ผลกระทบด้านบวกทำให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นรายได้ การประชาสัมพันธ์ชุมชน ส่วนผลกระทบด้านลบ คือ อาจเกิดปัญหาด้านอาชญากรรม ยาเสพติด และ โรคระบาด เป็นต้น แนวทางที่เหมาะสมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมบ้านลวงเหนือ คือ การพัฒนารูปแบบของโฮมสเตย์ และการสร้างแหล่งความรู้ชุมชน

สุดชีวัน นันทวัน ณ อุษยา (2552: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนเป็นศูนย์กลางกรณีศึกษาอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ที่มีอายุตั้งแต่ 20 - 60 ปี ทราบดีว่าอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่ทำรายได้หลักให้กับจังหวัดเชียงใหม่ ทำให้เกิดการจ้างงานและการกระจายรายได้ และมีความคิดเห็นว่าวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นจากอดีตจนถึงปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก ควรอนุรักษ์วัฒนธรรมแบบดั้งเดิมไว้ เพราะมีความเห็นว่าการอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณีแบบดั้งเดิมไว้จะเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยว อีกทั้งวัฒนธรรมงานประเพณีเทศกาล ภูมิปัญญาท้องถิ่น และแหล่งท่องเที่ยวโบราณสถานล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาในชุมชน แต่พบว่าการเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชนเจ้าของท้องถิ่นในการจัดการการท่องเที่ยวยังมีอยู่น้อยมาก และภาครัฐควรให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนมากขึ้น ในส่วนของสถานการณ์ ปัญหาและอุปสรรคของปัจจัยดึงดูดทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม 8 ประการ ในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่ามีปัจจัยดึงดูดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมบางประการ เช่น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และวรรณกรรมท้องถิ่น ที่ยังไม่ได้รับการสนับสนุนให้เป็นปัจจัยดึงดูดเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ โดยพบปัญหาทั้งทางด้านบุคลากรที่มีองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวมีอยู่น้อย และไม่ได้

รับการสนับสนุนทั้งทางด้านนโยบายและงบประมาณ คนในชุมชนและเยาวชนรุ่นใหม่ ยังคงเห็นความสำคัญในเรื่องดังกล่าวน้อย จากผลการศึกษาดังกล่าวสามารถสรุปแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโค่นเน้นให้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง ได้ดังนี้คือ 1) การกำหนดนโยบายการศึกษาของรัฐเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการอนุรักษ์วัฒนธรรม และเป็นเครื่องมือในการจัดการการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ 2) การกำหนดนโยบายท่องเที่ยวของรัฐจำเป็นต้องส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว เพื่อสร้างความตระหนัก ในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวของท้องถิ่น 3) เสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง และเปิดพื้นที่ให้ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ มีส่วนร่วมในการประเมิน และที่สำคัญคือ มีส่วนร่วมรับผลประโยชน์มากยิ่งขึ้น 4) การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ภาครัฐ องค์กรที่เกี่ยวข้อง และคนในชุมชนไม่ควรมุ่งเน้นประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจเพียงด้านเดียวเป็นสำคัญ ควรมุ่งเน้นวัตถุประสงค์และความต้องการของเจ้าของชุมชน และประโยชน์ที่ชุมชนพึงจะได้รับอย่างยั่งยืนในทุก ๆ ด้าน ทั้งด้านคุณภาพชีวิต ความมั่นคงทางสังคม ความงามทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชนด้วย ทั้งนี้เพื่อป้องกันการผูกกร่อนทางวัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติที่อาจเกิดขึ้นได้

พรทิพย์ กิจเจริญไพศาล (2553) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนชาวมอญเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในจังหวัดปทุมธานี เพื่อศึกษาทรัพยากรเชิงวัฒนธรรมของชุมชนชาวมอญในจังหวัดปทุมธานี กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ เจ้าหน้าที่ภาครัฐ ในหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำแผนยุทธศาสตร์จังหวัด แผนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จำนวน 10 คน, ผู้ประกอบการด้านการบริการการท่องเที่ยวเอกชน และมีผู้ประกอบการด้านที่พัก จำนวน 10 คน, ประชาชนใน อำเภอเมือง และอำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี จำนวน 75 คน และนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยว ในอำเภอเมือง และอำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี จำนวน 321 คน เครื่องมือที่ใช้ คือ แบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์ เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้สถิติบรรยาย ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานในการวิเคราะห์ข้อมูลและเสนอแนะแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในจังหวัดปทุมธานี ในด้านทิศทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมอญ ความคิดเห็นของภาคเอกชน ภาคประชาชน และนักท่องเที่ยว เกี่ยวกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในจังหวัดปทุมธานี ตลอดจนพฤติกรรม และทัศนคติของนักท่องเที่ยว ผลการศึกษาพบว่า จังหวัดปทุมธานีมีทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีศักยภาพสูง โดดเด่นด้านวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวมอญ ด้านประวัติศาสตร์ ด้านโบราณสถานและโบราณวัตถุ ได้แก่ วัดมอญ เตาโอ่ง อ่าง เครื่องปั้นดินเผา ตุ่มสามโคก ตลอดจนด้านประเพณีเทศกาล ได้แก่ งานสงกรานต์ งานแห่เสาหงส์ชงตะขาบ และวิถีชีวิตของชุมชนชาวมอญ ได้แก่

อาหารการกิน การแต่งกาย ส่วนแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในจังหวัดปทุมธานี ควรเน้นการพัฒนาคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชนชาวมอญ อนุรักษ์และถ่ายทอดภูมิปัญญา และองค์ความรู้ให้คงอยู่อย่างต่อเนื่อง แนวทางการพัฒนาด้านกิจกรรมท่องเที่ยวของชุมชนชาวมอญ ควรพัฒนาด้านการคมนาคม โดยการปรับปรุงถนน และพัฒนาเส้นทางเดินทางไปสู่แหล่งท่องเที่ยวให้เชื่อมโยงถึงกัน ตลอดจนพัฒนาด้านบริการและสิ่งอำนวยความสะดวก โดยการให้ข้อมูลด้านการท่องเที่ยวเกี่ยวกับนักท่องเที่ยว ควบคู่กับการให้ความรู้ด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

เปลวเทียน เจษฎาชัยยุทธ์ (2553) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การจัดการเศรษฐกิจชุมชนข้าวหอมบ้านอาฮาม ตำบลท่าวังผา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษาศักยภาพทางด้านเศรษฐกิจ ชุมชนของกิจการข้าวหอมบ้านอาฮาม และนำเสนอแนวทางในการจัดการการผลิตข้าวหอมอย่างยั่งยืนในฐานะที่เป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นจังหวัดน่าน ผลการศึกษาพบว่า ปัจจุบันข้าวหอมบ้านอาฮามมีคุณค่าทางเศรษฐกิจสูงมาก และกลายเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมทั้งในระดับชุมชนหมู่บ้านอาฮาม ตำบลท่าวังผา อำเภอท่าวังผา และจังหวัดน่าน กระบวนการผลิตและการจำหน่ายข้าวหอมเชื่อมโยงภาคส่วนต่างๆเข้ามามีส่วนร่วมที่สำคัญ ได้แก่ ประชากรในครอบครัวและชุมชนที่เป็นผู้ผลิตข้าวหอม และผู้ผลิตวัตถุดิบที่เกี่ยวข้องเนื่องมีงานทำ และมีรายได้เลี้ยงชีพตลอดปี และพบว่าเริ่มมีปัญหาในเรื่องความขาดแคลนไม้ไผ่ ข้าวหอมที่หายากและราคาสูงขึ้นเนื่องจากต้องซื้อจากกลุ่มผู้ตัดไม้ไผ่จากป่าธรรมชาติไกลจากชุมชนเท่านั้น ผู้ศึกษานำเสนอแนวทางในการจัดการเศรษฐกิจชุมชนข้าวหอมบ้านอาฮาม 4 ประเด็น คือ 1) อนุรักษ์ให้มีการปลูกสวน/ป่าไผ่ข้าวหอมในพื้นที่ชุมชนบ้านอาฮามและพื้นที่ใกล้เคียง และลดการใช้ไม้ไผ่จากป่าธรรมชาติลงโดยเร็ว 2) สร้างความตระหนักเรื่องการรักษาคุณภาพของสินค้าข้าวหอมทั้งในฐานะอาหารที่สะอาด อร่อย ถูกหลักอนามัย และในฐานะที่เป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนและจังหวัดน่าน 3) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องมีส่วนร่วมสำคัญในการจัดทำโครงการปลูกป่า/สวนไผ่ ข้าวหอม และการรักษาคุณภาพและภาพลักษณ์สินค้าให้ยั่งยืน 4) จัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมตามเส้นทางในหมู่บ้านข้าวหอมและพื้นที่เกี่ยวข้อง

2.2.2 กลุ่มตลาดน้ำ

ประหยัด ตะคอนรัมย์ (2544: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ศึกษากรณีตลาดน้ำดอนหวาย จังหวัดนครปฐม ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยสำคัญที่ดึงดูดนักท่องเที่ยว คือ ธรรมชาติอาหารและความงามเอกลักษณ์ของตลาดริมน้ำ ในด้านปัญหาที่เกิดขึ้นในแต่ละแห่ง คือ ปัญหาด้านการบริการการท่องเที่ยว ผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมทางกายภาพ โดยเฉพาะแหล่งน้ำธรรมชาติ ด้านการบริการจัดการการท่องเที่ยวขององค์กรชุมชน ได้แก่

การขาดการบริหารจัดการที่ดี การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบไม่ชัดเจน ปัญหาการจัดเก็บผลประโยชน์ ปัญหาด้านงบประมาณการขาดการประสานงานกับองค์กรอื่น ๆ และปัญหาการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน

มธุวรรณ พลวัน (2546) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อการจัดการด้านการท่องเที่ยวกรณีศึกษาตลาดน้ำท่าคา ตำบลท่าคา อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดสมุทรสงคราม ผลการศึกษาพบว่า นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจต่อการจัดการการท่องเที่ยวในด้านต่าง ๆ เช่น การล่องเรือขายสินค้าผลผลิตจากการเกษตร วิถีชีวิตที่ผูกพันกับสายน้ำ และพึงพอใจด้านสิ่งแวดล้อมทิวทัศน์ และบรรยากาศของตลาดน้ำ และชุมชนริมน้ำ พึงพอใจค่อนข้างมากในด้านค่าใช้จ่ายในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว การเดินทางสะดวกปลอดภัย ในส่วนที่พึงพอใจในระดับปานกลาง คือ ถังขยะและสุขาสาธารณะ ในส่วนของอรรถาธิบายของคนในท้องถิ่น นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจมากในด้านความเป็นมิตรและยิ้มแย้มแจ่มใส ให้ความช่วยเหลือ และไม่ตรีจิต ในภาพรวมพบว่านักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจต่อการจัดการการท่องเที่ยวของตลาดน้ำท่าคา

กอบกุล ศรีวงศ์เจริญ (2550: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ความพร้อมของประชาชนในท้องถิ่นที่มีต่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนกรณีศึกษา: ตลาดน้ำท่าคา ตำบลท่าคา อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดสมุทรสงคราม ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนในท้องถิ่นมีความพร้อมในการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนด้วยศักยภาพของชุมชนด้านการดำเนินชีวิตประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่สืบทอดกันมาล้วนเป็นที่ที่นักท่องเที่ยวต้องการเข้ามาสัมผัส จึงควรสนับสนุนและส่งเสริมให้ชุมชนหลังได้ใช้แนวทางการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนมาปรับใช้ในชุมชนของตนเอง และส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวภายในชุมชนให้มากขึ้น

สิริวิมล มรกตจินดา (2552) ได้ทำการศึกษาเรื่อง แนวทางในการพัฒนาตลาดน้ำคลองจินดา เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของตลาดน้ำคลองจินดา และวางแนวทางในการพัฒนาตลาดน้ำคลองจินดา กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ กลุ่มที่ 1 คือ ผู้บริหารชุมชน กลุ่มที่ 2 คือ พ่อค้า แม่ค้า ชาวบ้าน และกลุ่มที่ 3 คือ นักท่องเที่ยว ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ คือ ตัวผู้วิจัย และแบบสอบถามในการสัมภาษณ์ โดยนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรคของตลาดน้ำคลองจินดา ผลการศึกษาพบว่า ทำให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาของตลาดน้ำคลองจินดาและรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวของตลาดน้ำคลองจินดา รวมถึงสามารถวิเคราะห์หาข้อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาตลาดน้ำคลองจินดา อ. สามพราน จ. นครปฐม ทำให้ตลาดน้ำคลองจินดาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวนิยมมาเที่ยวที่ตลาดน้ำคลองจินดา ผู้วิจัยได้เสนอแนะแนวทางในการพัฒนาตลาดน้ำคลองจินดา ดังนี้ 1) ตลาดน้ำควรมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ จากผลไม้

สด โดยแปรรูปให้เป็นผลิตภัณฑ์สำเร็จรูป ให้มากขึ้น เพื่อเพิ่มระยะเวลาในการเก็บรักษา และเพิ่มความหลากหลายของผลิตภัณฑ์ 2) ราคาของสินค้าควรเป็นราคาที่เหมาะสม ซึ่งเป็นราคาที่ชาวสวนตั้งขึ้น และควรสร้างกลยุทธ์ด้านราคา โดยมี การ ลด แลก แจก แถม สินค้า เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว 3) ด้านสถานที่ ควรจัดหาป้ายบอกทาง, ป้ายระยะทาง และระยะเวลาเปิด-ปิด ตลาดน้ำ อย่างชัดเจน 4) การประชาสัมพันธ์ ควรเพิ่มการโฆษณา และการประชาสัมพันธ์ต่างๆ โดยให้ข้อมูลแก่ลูกค้าอย่างทั่วถึง เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว 5) ด้านคน ผู้มีความรับผิดชอบในการบริหาร ควรปรับปรุงและพัฒนาตลาดน้ำด้วยการมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ 6) การสร้างและนำเสนอลักษณะทางกายภาพ ควรมีการปรับปรุงและจัดการสิ่งแวดล้อม รวมทั้งสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว 7) ด้านกระบวนการ ควรมีการวางแผนจัดองค์กร การบังคับบัญชา การดำเนินงาน และการควบคุมติดตามผล จากหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้อง อย่างเป็นระบบ เพื่อให้เกิดการพัฒนาตลาดน้ำคลองจินดาอย่างมีประสิทธิภาพ

โสภณ สุขสำอางค์ (2554) ได้ทำการศึกษาเรื่อง แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม กรณีศึกษา: ตลาดน้ำวัดกลางคูเวียง ตำบลสัมปทวน อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม เพื่อศึกษาสถานภาพทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมในพื้นที่ตลาดน้ำวัดกลางคูเวียง ศึกษาความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อแหล่งท่องเที่ยวตลาดน้ำวัดกลางคูเวียง และศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมในพื้นที่ตลาดน้ำวัดกลางคูเวียง เครื่องมือที่ใช้ คือ แบบสอบถามความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อแหล่งท่องเที่ยวตลาดน้ำวัดกลางคูเวียง จำนวน 384 คน และทำการสัมภาษณ์เจ้าอาวาส คณะกรรมการวัด ผู้จัดการตลาดน้ำ นายกองค้การบริหารส่วนตำบลสัมปทวน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ชาวบ้านที่อาศัยบริเวณโดยรอบวัดกลางคูเวียง และผู้ประกอบการร้านค้าในพื้นที่ตลาดน้ำวัดกลางคูเวียง เกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมแหล่งท่องเที่ยวตลาดน้ำ ผลการศึกษาพบว่า นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจในสถานที่ท่องเที่ยวตลาดน้ำวัดกลางคูเวียงโดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยด้านที่ได้คะแนนเฉลี่ยสูงสุดคือ ด้านโบราณสถานและโบราณวัตถุที่สะท้อนถึงความงดงามเก่าแก่และมีชื่อเสียง รวมถึงบรรยากาศที่สงบร่มเย็น ส่วนด้านที่นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจรองลงมาคือ กิจกรรมเชิงศาสนา โดยเฉพาะการบริการเครื่องไทยทาน และด้านสิ่งอำนวยความสะดวกและสิ่งบริการ โดยเฉพาะการเข้าถึงและการบริการร้านอาหารเป็นด้านที่ควรปรับปรุงอย่างเร่งด่วน ผลที่ได้จากการศึกษาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมในพื้นที่ตลาดน้ำวัดกลางคูเวียง ตำบลสัมปทวน อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม เพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวตลาดน้ำวัดกลางคูเวียงให้เกิดความยั่งยืน

ธีราภรณ์ นกแก้ว (2555: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์: กรณีศึกษาตลาดน้ำวัดไทร กรุงเทพมหานคร เพื่อวิเคราะห์สาเหตุที่ทำให้ตลาดน้ำวัดไทรได้รับความนิยมน้อยลง และศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของตลาดน้ำวัดไทรพร้อมเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาฟื้นฟูตลาดน้ำวัดไทรให้มีชีวิตอีกครั้ง เป็นการศึกษาทั้งเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก กลุ่มตัวอย่าง 5 กลุ่มจำนวน 57 คน ได้แก่ 1) ผู้นำชุมชน 2) เจ้าหน้าที่รัฐ 3) พ่อค้าแม่ค้าในตลาด 4) นักท่องเที่ยว 5) ผู้ประกอบการธุรกิจภาคเอกชน และเชิงปริมาณ โดยแจกแบบสอบถามกลุ่มชาวบ้านในชุมชน จำนวน 430 ชุด ซึ่งผู้วิจัยได้นำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์เชิงพรรณนา ผลการศึกษาพบว่า สาเหตุที่ทำให้ตลาดน้ำวัดไทรได้รับความนิยมน้อยลง ได้แก่ ปัญหาเรื่องการบริหารจัดการ ของตลาดน้ำวัดไทรยังมีความขัดแย้งกันภายใน ประกอบกับความเจริญที่เข้ามาในพื้นที่ ทำให้สภาพแวดล้อม วิถีชีวิตดั้งเดิมได้เปลี่ยนแปลงไปแล้วทำให้ตลาดน้ำถูกลดบทบาทลงไปพร้อมกับการสัญจรทางน้ำ โดยหันมาใช้บริการสัญจรทางบก และย้ายขึ้นมาขายของบนบกแทน ที่ผ่านมามีความพยายามหลายครั้งในการฟื้นฟูตลาดน้ำวัดไทรขึ้นมาใหม่ แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากนักท่องเที่ยวมาแล้วไม่เป็นไปตามที่คาดหวัง นักท่องเที่ยวจึงมีจำนวนลดลงเรื่อย ๆ พ่อค้าแม่ค้าก็ขาดทุน จึงทยอยลดจำนวนออกไปทีละราย และปัจจุบันก็ยังไม่มีการฟื้นฟูตลาดน้ำวัดไทรขึ้นมาอีก การจัดการการท่องเที่ยวของตลาดน้ำวัดไทร ในอดีต กระแสของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ยังไม่เป็นที่นิยมอย่างเช่นในปัจจุบัน เนื่องจากยังไม่มีผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่รุนแรงเหมือนในปัจจุบัน จนกระทั่งปี พ.ศ. 2545 ที่สำนักงานเขตจอมทองเข้ามาฟื้นฟูตลาดน้ำวัดไทรนั้น เริ่มมีการนำแนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เข้ามา จึงเกิดโครงการที่ต้องการอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมดั้งเดิมที่มีคุณค่าของตลาดน้ำให้คงอยู่ต่อไป ต้องการส่งเสริมอาชีพ สร้างรายได้ให้กับท้องถิ่น และเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วม แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ จนถึงปัจจุบันตลาดน้ำวัดไทรก็ยังไม่ได้มีการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์อย่างจริงจัง

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเบื้องต้น ทำให้ทราบผลการศึกษาในหัวข้อและวัตถุประสงค์ที่ใกล้เคียงกับงานวิจัย “แนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์ตลาดน้ำนครรังสิตให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน” ในครั้งนี้ ซึ่งมีผู้สนใจศึกษาในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยว การอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดความยั่งยืน เช่นงานวิจัยของ ธีราภรณ์ นกแก้ว (2555: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์: กรณีศึกษาตลาดน้ำวัดไทร กรุงเทพมหานคร เพื่อวิเคราะห์สาเหตุที่ทำให้ตลาดน้ำวัดไทรได้รับความนิยมน้อยลง และศึกษาการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของตลาดน้ำวัดไทรพร้อมเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาฟื้นฟูตลาดน้ำวัดไทรให้มีชีวิตอีกครั้ง ผลการศึกษา

พบว่า สาเหตุที่ทำให้ตลาดน้ำวัดไทรได้รับความนิยมน้อยลง ได้แก่ ปัญหาเรื่องการบริหารจัดการ มีความขัดแย้งกันภายใน ประกอบกับความเจริญที่เข้ามาในพื้นที่ ทำให้สภาพแวดล้อมวิถีชีวิตดั้งเดิม ได้เปลี่ยนแปลงไปแล้วทำให้ตลาดน้ำถูกลดบทบาทลงไป แม้จะมีการฟื้นฟูใหม่ ปัจจุบันตลาดน้ำวัดไทรก็ยังไม่ได้มีการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์อย่างจริงจัง สอดคล้องกับ ประหยัด ตะคอนรัมย์ (2544: บทคัดย่อ) ที่ได้ทำการศึกษาเรื่อง แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ศึกษากรณีตลาดน้ำดอนหวาย จังหวัดนครปฐม พบว่า แหล่งท่องเที่ยวการจัดการบริหารจัดการที่ดี การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบไม่ชัดเจน ปัญหาการจัดเก็บผลประโยชน์ ปัญหาด้านงบประมาณ การขาดการประสานงานกับองค์กรอื่น ๆ และปัญหาการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน ในขณะที่ มธุรรณ พลวัน (2546) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อการจัดการด้านการท่องเที่ยวกรณีศึกษาตลาดน้ำท่าคา ตำบลท่าคา อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสงคราม ผลการศึกษาพบว่า นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจมากต่อการจัดการการท่องเที่ยวในด้านต่าง ๆ แทบทุกด้าน และ สุดชีวิต นันทวัน ณ อยุธยา (2552: บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนเป็นศูนย์กลางกรณีศึกษาอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ประชาชนในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ทราบดีว่า อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่ทำรายได้หลักให้กับจังหวัดเชียงใหม่ ทำให้เกิดการจ้างงานและการกระจายรายได้ และมีความคิดเห็น ว่าวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นจากอดีตจนถึงปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก ควรอนุรักษ์วัฒนธรรมแบบดั้งเดิมไว้ เพราะมีความเห็นว่าการอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณีแบบดั้งเดิมไว้ จะเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยว อีกทั้งวัฒนธรรมงานประเพณี เทศกาล ภูมิปัญญาท้องถิ่น และแหล่งท่องเที่ยวโบราณสถานล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาในชุมชน แต่พบว่าการเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชนเจ้าของท้องถิ่นในการจัดการการท่องเที่ยวยังมีอยู่น้อยมาก และภาครัฐควรให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนมากขึ้น ส่วนงานวิจัยอื่น ๆ ที่ผู้วิจัย ได้ทำศึกษางานวิจัยเพื่อเป็นการส่งเสริมแนวคิดและทฤษฎี

สรุปจากแนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำให้ทราบว่า การท่องเที่ยวมีความสำคัญต่อความเจริญก้าวหน้าทางด้านเศรษฐกิจและสังคมเป็นอย่างมาก โดยการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้นเป็นการท่องเที่ยวทางเลือกที่กำลังได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยว และมีความสำคัญในการศึกษาตัวตนชนชาติ ช่วยเพิ่มพูนความรู้และเปิดโลกทัศน์ใหม่ ช่วยอนุรักษ์วัฒนธรรม และสร้างรายได้ วัฒนธรรมเป็นต้นทุนที่สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับการท่องเที่ยว การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้เป็นการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจึงเป็นเรื่องที่ต้องตระหนักและให้ความสำคัญกับการดำเนินการที่ถูกต้องอย่างเป็นระบบและมีขั้นตอนกระบวนการ และการดำเนินการอย่างจริงจังโดยอาศัยความร่วมมือทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ที่สำคัญคือการมีส่วนร่วมในการจัดการของท้องถิ่นและ

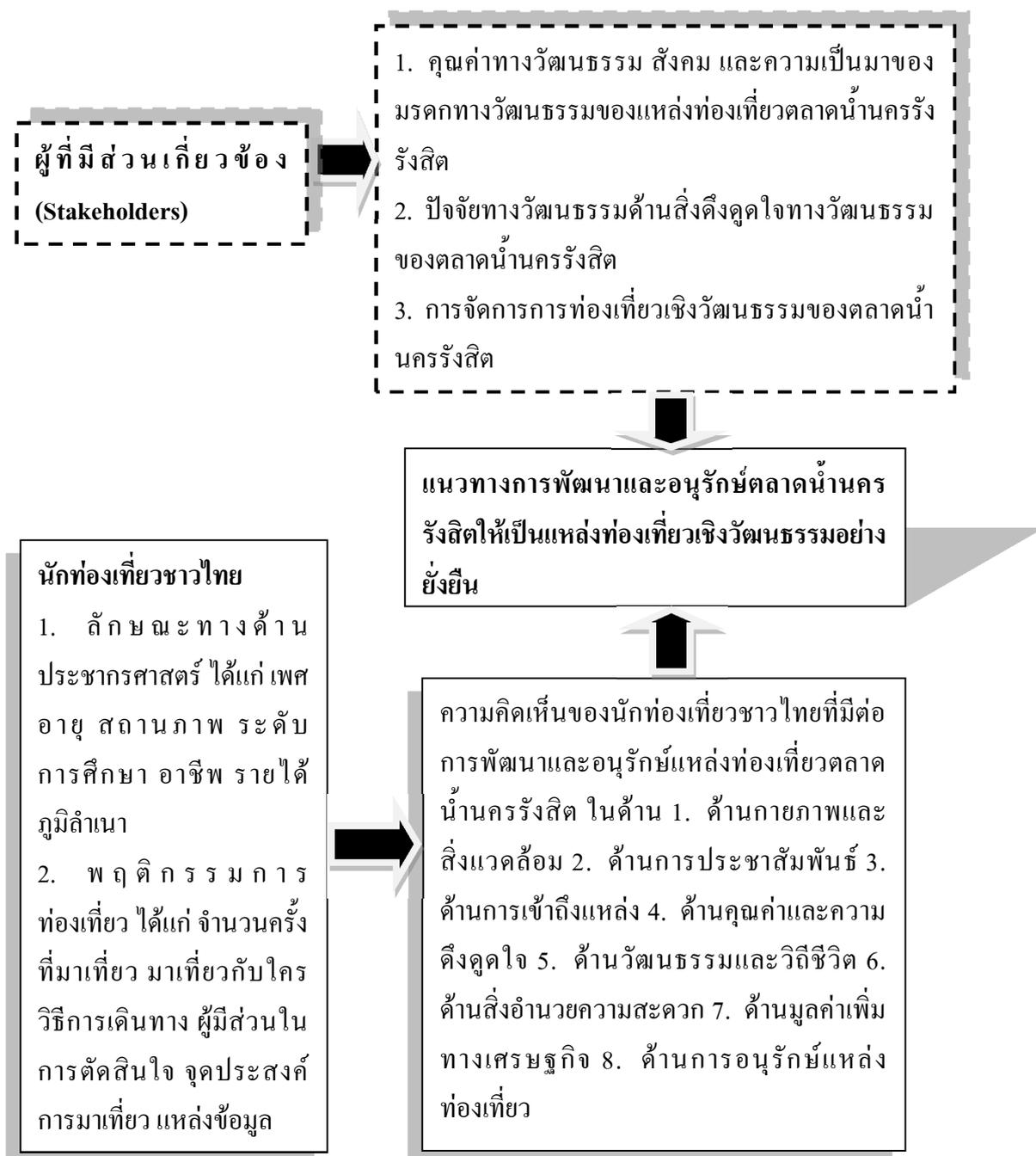
ชุมชน เพื่อให้มีการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่นควบคู่กับการอนุรักษ์ทรัพยากร สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมอย่างเหมาะสม ส่วนแนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความยั่งยืนนั้น ต้องคำนึงถึงปัจจัยและองค์ประกอบหลายอย่างที่สนับสนุน ทั้งด้านบทบาทของหน่วยงาน และกลุ่มผู้เกี่ยวข้องการเสริมสร้างความรู้ความสามารถในการดำเนินการพัฒนาอย่างจริงจังจากทุกภาคส่วน จึงควรได้ทำการวิจัยเพื่อค้นหาแนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมเพื่อให้ทราบความคิดเห็นจากผู้ที่เกี่ยวข้องต่อแนวทางการพัฒนา เพื่อสร้างประโยชน์ร่วมกันอย่างสมดุล และความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว เพื่อเป็นแนวทางของการพัฒนาด้านต่าง ๆ ต่อไป

2.3 กรอบแนวความคิดการวิจัย

จากการศึกษาแนวคิด และทฤษฎีที่สำคัญ อาทิ ธนิก เลิศชาญฤทธ์ (2552, น. 4) ที่กล่าวถึงมรดกวัฒนธรรมหรือทรัพยากรวัฒนธรรม 2 ประเภท ซึ่งแบ่งตามลักษณะที่ปรากฏอยู่หรือมีอยู่ สายันต์ ไพรชาญจิตร (2550, น. 19) ที่ได้แสดงทรรศนะเกี่ยวกับการกำหนดคุณค่าและความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทต่าง ๆ โดยที่วิลเลียม ดีโลปี (อ้างถึงใน สายันต์ ไพรชาญจิตร 2550, น. 25-27) ที่ระบุว่าทรัพยากรวัฒนธรรมมีคุณค่า 4 แบบ และกรมศิลปากร (2542) ที่อ้างว่าวัฒนธรรม เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญยิ่งต่อสังคมมนุษย์ มนุษย์จึงต้องมีการเรียนรู้ และพัฒนาวัฒนธรรมขึ้นมาเพื่อการดำรงชีวิต การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมการท่องเที่ยว แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมที่สรุปได้ว่า การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นเรื่องสำคัญ และจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ในการระดมความคิดและสร้างกระบวนการจัดการ การมีบทบาทหน้าที่และส่วนร่วมสำคัญของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เห็นประโยชน์ที่แท้จริงในการปฏิบัติการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม การส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนที่ต้องอาศัยแนวทางและหลักการของ “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” (ecotourism) (Weaver, David and Oppermann, Martin, 2000, น. 353) ซึ่ง Weaver และคณะ เน้นหลักการที่สำคัญของการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว และการกระจายรายได้ และ วีระพล ทองมา (2547) ที่กล่าวถึงหลักการท่องเที่ยวโดยชุมชน: “Community-based Tourism : CBT” “เป็นเรื่องของการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนท้องถิ่นและผู้มาเยือน ในการที่จะดูแลรักษาทรัพยากรด้านต่าง ๆ ของชุมชนที่มีอยู่แล้ว ตลอดจนเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนให้เกิดความยั่งยืน อันเกิดจากการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในชุมชน เพื่อประโยชน์แก่ชุมชน” เป็นต้น และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ อาทิเช่น งานวิจัยของ

ธีราภรณ์ นกแก้ว (2555); ประหยัด ตะคอนรัมย์ (2544); มธุวรรณ พลวัน (2546); สุดชีวัน นันทวัน
ณ อุษยา (2552); พรทิพย์ กิจเจริญไพศาล (2553) และ โสภณ สุขสำอางค์ (2554) เป็นต้น

จากแนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าว นำมาสู่การสร้างกรอบ
แนวความคิดการวิจัย ได้ดังนี้

ภาพที่ 2.7 กรอบแนวความคิดการวิจัย